

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

«НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА
ДЕРЖАВОТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
(ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)»

Збірник матеріалів круглого столу
(Київ, 26 жовтня 2016 року)

Київ 2016

УДК 947.7 : 37 : 001 : 929

ББК 63 : 72 : 74

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету будівництва і архітектури
6 вересня 2016 року (протокол № 47)

Н 34 Науково-педагогічна та державотворча спадщина Михайла Грушевського (до 150-річчя від дня народження): зб. матеріалів круглого столу (Київ, 26 жовт. 2016 р.). – К. : КНУБА, 2016. – 176 с.

Збірник вміщує тези доповідей педагогічних, науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти з питань дослідження, вивчення, переосмислення та популяризації науково-педагогічної спадщини всесвітньо визнаного науковця та громадсько-політичного і державного діяча у площині історії, педагогіки, соціології, політології, філософії, літератури Михайла Грушевського.

Матеріали подано в авторській редакції.

ББК 63 : 72 : 74

© Київський національний університет
будівництва і архітектури, 2016

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Шановні науковці, здобувачі та молоді вчені!

Гарною традицією в Україні є вшанування пам'яті видатних українських діячів виданням їхніх наукових праць, проведенням конференцій, круглих столів та інших наукових заходів. Сьогодні круглий стіл присвячено 150-й річниці від дня народження великого науковця, громадського діяча Михайла Грушевського. Вшанування творчої, наукової та суспільно-політичної діяльності М. Грушевського розпочалося ще за життя вченого й має свої традиції, які закарбувалися у низці збірників та інших ювілейних виданнях.

Перша така акція на честь 10-ліття наукової праці М. Грушевського в Галичині відбулася 1904 року за ініціативою учнів і було видано «Науковий Збірник присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)».

1910 року з нагоди 25-ліття науково-літературної діяльності М. Грушевського побачив світ окремий том «Записок Наукового товариства імені Шевченка» з посвятою «Михайлові Грушевському в двадцятипятилітте наукової й культурної діяльності для Галицької України», який містив наукові студії учнів М. Грушевського.

Справжнім святом української науки стали ювілейні урочистості 1926 року, присвячені 60-літтю від дня народження та 40-річчю наукової діяльності М. Грушевського. З нагоди цієї дати було також видано 4 томи ювілейного збірника М.С. Грушевського. Окрім того, учні й співробітники вручили вченому фотопортрет у колі учнів та співробітників, оригінал якого нині представлено в експозиції Історико-меморіального музею Михайла Грушевського. З усіх українських земель надійшли привітання, телеграми, тексти, які було видрукувано в першому томі ювілейних збірників. Дякуючи всім, хто приїхав чи надіслав добре слово, М. Грушевський з надією наголошував: «Я хочу ще жити, щоб працювати, страждати і боротись разом із вами».

Наприкінці 1991 року Україна і міжнародна громадськість широко відзначили 125-річчя з дня народження М.С. Грушевського. Подякою науковцю від України стало видання фундаментального збірника «Великий українець», у якому на достеменних документах, що розшукувалися не тільки в Україні, а й за кордоном, поєднується триєдина сутність М. Грушевського – вченого, політика і людини.

Маю сподівання, що і нині учасники круглого столу відкриють для себе нові сторінки багатогранної спадщини вченого, який підготував і опублікував близько двох тисяч оригінальних праць не тільки з історії України, а й з української літератури, соціології, етнографії та інших галузей знань.

Щиро бажаю учасникам плідної праці, цікавих дискусій та успіхів на науковій ниві.

*Куліков Петро Мусійович,
ректор Київського національного університету
будівництва і архітектури, заслужений
працівник освіти України, лауреат Державної
премії в галузі науки і техніки, доктор
економічних наук, професор*

Шановні учасники круглого столу!

Період кінця XIX – перших десятиліть XX століття – особливий у розвитку української культури, науки та педагогічно-просвітницької думки. Саме в цей час у свідомості європейців утверджується переконання в існуванні на східноєвропейському просторі окремого слов'янського народу – українців. Таке переконання було наслідком тривалої та жертвовної праці декількох поколінь малочисленної когорти українських інтелігентів – політиків, істориків, філософів та педагогів. Наперекір несприятливим життєвим обставинам, відмовившись від зваби ситого служіння іншим націям, відчуваючи постійну загрозу власному фізичному існуванню, ці люди присвятили своє життя розбудові й модернізації українства як інтегральної частини європейської спільноти. Серед таких видатних діячів ми насамперед згадуємо ім'я Михайла Сергійовича Грушевського.

Михайло Грушевський – перший Президент України, найвидатніший історик, організатор української науки, літературознавець, соціолог, публіцист, політичний і громадський діяч, учений світового рівня. Дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка (1893 р.), член руського педагогічного товариства у Львові (1894 р.), член-кореспондент Краківської академії наук (1895 р.), член Одеського товариства історії та старожитностей (1901 р.), дійсний член Чеської академії наук (1914 р.), дійсний член Всеукраїнської академії наук (1923 р.) та академії наук СРСР (1929 р.).

У своїх працях «Хто такі Українці і чого вони хочуть» (1917 р.), «На порозі нової України» (1918 р.) М. Грушевський розкриває своє бачення на проблеми вищої школи початку XX століття. Деякі роздуми науковця про підготовку висококваліфікованих фахівців з технічних наук актуальні й сьогодні: «Покоління, котрих жде Україна тепер, мають бути людьми для реального, практичного: спеціалісти-адміністратори, фінансисти, економісти, знавці військового й морського діла, техніки різних категорій – технологи, механіки, електротехніки, горняки, гідротехніки, агрономи. Треба відкинути погляд, що ці спеціальності практичні менш цінні, менш благородні, ніж заняття гуманітарні. Треба в сей бік якраз повернути всі здібності, всі таланти нинішніх і найближчих поколінь».

Бажаю Вам цікавого й плідного обміну думками і високих досягнень, будьте ініціативними, розкривайте свій потенціал задля розвитку та процвітання всієї України!

*Плоский Віталій Олександрович,
проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Київського національного університету
будівництва і архітектури, доктор технічних наук, професор*

*«Завдяки історичній пам'яті людина
стає особистістю, народ – нацією,
країна – державою»
М. Грушевський*

*«Ще пер наше гасло –
самостійність і незалежність»
М. Грушевський*

*«Мусимо жертвувати всім,
щоб урятувати найдорожче в цей момент:
самостійність і незалежність нашого народу»
М. Грушевський*

*Перегуда Євген Вікторович,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК БУДІВНИЧИЙ НАЦІЇ: РЕФЛЕКСІЯ МИНУЛОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Україна знаходиться на зламному етапі держбудівництва. Її розвиток визначатиме як взаємодія з зовнішнім середовищем, так й те, який власний спадок вона актуалізує. Важливою його складовою є діяльність видатного вченого Михайла Грушевського. Його державотворча діяльність не обмежується періодом очолення Центральної Ради. Значною мірою це була теоретична робота, результати якої надовго визначили тенденції суспільного розвитку.

В етнологічних дисциплінах є багато концептуальних підходів. Умовно їх можна об'єднати у дві групи. Прихильники примордіалізму вважають, що етноси (нації) існують об'єктивно. На думку конструктивістів, вони конструюються, зокрема, у сфері свідомості. Прикладом примордіалізму є сталінська формула нації, згідно з якою це «стійка спільність людей, що історично склалася, виникла на основі спільності мови, території, економічного життя і психічного складу, який проявляється у спільності культури» [5]. Конструктивістською є позиція Р. Емерсона, який вважає, що нація – це «спільнота людей, які відчувають, що вони – нація» [1]. Це не означає, що конструктивісти заперечують існування етносів (націй), але вони підкреслюють роль людської діяльності в їх формуванні.

Розбіжність цих підходів викликана не лише стрімким розвитком суспільних комунікацій та, відповідно, технологій впливу на свідомість, а й реалізацією різних моделей націй. Так, на думку П. Серно, «французька нація є політичним проектом. Німецька нація, навпаки, проявилась спочатку у працях інтелектуалів-романтиків як вічний дар, що ґрунтується на спільності мови та культури. Для цих останніх мова була сутністю нації, тоді як для французьких революціонерів вона була засобом досягнення національної єдності» [7, с. 53]. На нашу думку, істина посередині – (етноси) нації формуються на підставі об'єктивних ознак, але їх об'єктивація неможлива без діяльності, насамперед лідерів громадської думки, тих, хто володіє ресурсами впливу на інших.

До таких лідерів на зламі ХІХ–ХХ ст. належав й М. Грушевський. Але перш за все охарактеризуємо ситуацію в Україні. Українські землі консолідувала Київська Русь, частково пізніше Річ Посполита, хоча комунікації тих часів важко порівнювати з пізнішими. Революція ХVІІ ст. мала сприяти національній консолідації, але в результаті українські землі опинились у складі різних держав. У подальшому це не просто стримувало становлення нації, а й сприяло формуванню різних ідентичностей. Але доланню розколу сприяли інші тенденції. Соціальні зміни, викликані капіталізмом, дійсно по-різному вплинули на українські землі. Наддніпрянина стала провідним промисловим, культурним регіоном Росії, Західна Україна – сировинним додатком Австрії, а пануючі групи тут суцільно представляли неукраїнців. Відтак, Наддніпрянина переважала за ресурсами, зокрема інтелектуальними, але суспільні порядки Росії не давали змоги задіяти їх в інтересах нації. Натомість у відсталій Галичині були можливості для громадської організації. Відтак остання привертає увагу діячів Наддніпрянини як «трамплін» громадської організації, «перевалочний пункт» для європейських ідей. Це сприяло доланню розколу між частинами України, але це долання мало стати наслідком суспільно-політичних дій.

Це відрізняло українську ситуацію від німецької моделі. Але вона не зводилась й до французької, оскільки в українців не було державної єдності, вони були дискримінованою спільнотою. Треба було віднайти нову формулу політичної та культурної єдності. Існування в межах різних держав не давало змоги використати американський досвід, адже американці є молодією нацією. Тому у пошуках своєї формули українцям довелось заглибитись в історію.

М. Грушевський й став тим, хто винайшов положення, які лягли в основу цієї формули. Він був не єдиним у пошуках, але він завершив інтелектуальні перевороти. Які ж його відкриття забезпечили становлення української нації?

1. Першим було визначення народу «героєм історії». Сучасникам може здатися, що тут не було нічого нового. Але до середини ХІХ ст. героями історичних праць були переважно еліти. М. Грушевський не міг дотримуватись такого підходу, бо саме еліти в українській історії заради влади зраджували національному відродженню, з готовністю піддавалися окатоличенню, русифікації. Тому, щоб довести існування нації, він мусив спиратися на народ. Тому при аналізі чинників національного розвитку його найбільше хвилювали економічні, соціальні, культурні, психологічні чинники. Щодо інтелігенції він зауважував, що її культура цікава «тим, що відбивається в її загальнонародного».

2. Друге відкриття полягало у доведенні «культурної окремішності» українців. Замість того, щоб доводити спільність культури наддніпрянських та галицьких українців (що було складно), він звернув увагу на культурну відмінність українців та великоросів. Це змусило М. Грушевського шукати джерела українців глибше за Київську Русь. З'явилося положення, що анти були праукраїнцями, а пізніші союзи племен (поляни, сіверяни, древляни тощо) – власне українцями. Натомість джерелом великоросів М. Грушевський визначив фіно-угорські племена. Так було досягнуто дві цілі. З одного боку, українці та великороси не мають спільного коріння, з іншого – другі не є слов'янами.

3. Третє відкриття, що впливало з перших двох, полягало у тому, що Київська Русь була українською державою. Може скластися враження, що інакше бути не може, якщо східнослов'янські племінні визначені як українці. Але довго була поширена варязька версія державотворення на Русі, яка спиралася на етнічне походження князівської династії. Але цій версії протистояв згаданий підхід, згідно з яким народ, а не еліти, уособлює тенденції історичного розвитку. Щодо зазіхань самодержавства на спадщину Київської Русі, то їм протистояли відкриття щодо культурної окремішності українців та великоросів та ще одне, згідно з яким спадкоємцем Київської Русі була не Москва, а Галицько-Волинське князівство. Визнанням Київської Русі українською державою Грушевський досягав ще однієї мети – відкидав думки про нездатність українців до державотворення.

Внаслідок цих відкриттів склалася цілісна картина, яка доводила здатність українців до державотворення та, що дуже важливо, спільне походження галичан та наддніпрянців. Їх тривале існування у різних державах нічого не змінювало у тезі про єдині етнос та створювану націю, хоча й ускладнювало її формування, але ці складнощі мали бути подолані в процесі створення української держави.

Ця картина буде неповною без аналізу напрямів діяльності М. Грушевського з метою поширення та реалізації своїх відкриттів.

Перший напрям – організаційний. Усі свої відкриття він зробив після переїзду до Галичини. Там вийшли найбільш концептуальні його праці. Але він розгорнув й роботу з поширення нової концепції історії. Він очолив Наукове товариство ім. Шевченка, організував випуск книжок НТШ, музей, започаткував «Записки НТШ», де друкувалися історики, філологи, громадські діячі, а також «Український архів», «Літературно-науковий вісник» тощо. І. Франко згадував, що у русі галицьких українців «у 60-их роках ХІХ ст. домінував вплив Куліша, у 70-их і 80-их – Драгоманова, а в 90-их – Грушевського. З цих трьох напрямів перший можемо назвати

формально національним, другий – радикально-соціальним і третій – національно-радикальним» [6, с. 189].

Наступним напрямом його діяльності були політологічні пошуки [3]. Їх наслідком стала теорія національного самовизначення. Її складові: прагнення до самостійності є логікою життя, необхідністю саморозвитку національного утворення; незалежність залежить від енергії розвитку народу; відсутність політичної самостійності можлива лише тоді, коли народність співіснує з іншими за ефективного громадського ладу, а оскільки цього досягти важко, кожна нація має право захищати своє прагнення до розвитку саме політичною самостійністю; прагнучи до державності, нація повинна бути впевненою, що виплекає розумних і далекоглядних керманичів тощо [4]. Ще одним його відкриттям стала федералістична концепція. Йдеться не лише про автономію України, а й що державний лад самої України має будуватися на федеративних засадах, а рисами республіки має бути широке місцеве самоврядування.

Нарешті, ще один грань діяльності М. Грушевського – партійно-політична. Він став організатором створення у 1899 р. Української національно-демократичної партії, яка стала найбільш потужною галицькою партією та започаткувала таку політичну течію як націонал-демократія, яка відіграла значну роль в українській історії, зокрема у 1990-ті роки.

Водночас ми не можемо оминути певні складні аспекти реалізації спадщини М. Грушевського. Зокрема, часто ігнорують його важливе положення, згідно з яким причиною повстань проти чужого панування були прагнення українського народу до землі і волі, бажання розпоряджатися продуктами своєї праці. Це ігнорують у своїй діяльності політики, які акцентують на символічних конструктах, але недооцінюють, що внаслідок складності суспільства Україна може існувати лише як демократична, як така, що втілює принципи соціальної справедливості. На це й була спрямована ідея націонал-демократії. Але її не розуміли повністю навіть у ті часи, коли створювалась партія, про що свідчить еволюція політичних позицій І. Франка. Він критикує М. Драгоманова за пріоритет соціальних питань та протиставляє тому «націоналізм» М. Грушевського, не помічаючи, що у цьому питанні останній успадковує першого. Таке нерозуміння спровокував сам М. Грушевський, адже деякі його тези присвячені виключно національній самостійності при ігноруванні соціальних питань. Але це пояснювалось тодішньою етносоціальною структурою, відтак національні гасла автоматично означали спрямованість на соціальні проблеми. Але пізніше, коли питання національного та соціального визволення диференціюються, вказані тези починають сприйматися інакше.

Також ігнорують федералістичну концепцію М. Грушевського. Для нього вона означала не лише формальний вимір державного устрою, а й принцип демократичного облаштування держави. Відтак причиною розбіжності тлумачень цієї концепції також є недооцінка соціального змісту ідей М. Грушевського.

Ще одне протиріччя, яке заклав патріарх, впливає з його характеристики Галичини як «Українського П'ємонту», Львову – як всеукраїнського духовного центру [2]. Ця теза відображала вищеописану ситуацію в українському русі, але пізніше вона використовувалась для використання низкою політичних сил владних важелів для нав'язування своїх ідей іншій частині суспільства.

Отже, історіософська концепція М. Грушевського була настільки важливим внеском у вітчизняне державотворення, що ми вправі сказати – саме він створив українську націю в тому вигляді, в якому вона існує нині. Але це мало не лише позитивні, а й неоднозначні виміри. Деякі суперечності, властиві концепціям М. Грушевського та обумовлені складнощами розвитку українського суспільства, були використані його адептами у недемократичних цілях. Нині актуальним є поверненні до аутентичного сприйняття тих ідей М. Грушевського, які втілили демократичні тенденції, ідеї соціальної справедливості, міжетнічної згоди тощо.

Список використаних джерел

1. Амоголонова Д. Современная бурятская этносфера : дискурсы, парадигмы, социокультурные практики [Електронний ресурс] / Д. Амоголонова. – Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?id=uywCB_0ftCQC&pg=PA40&lpg=PA40&dq=%D1%8D%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD+%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F&source=bl&ots=VSqI3USZbi&sig=M7ER9Y_LxJs44bhyYLx7PyZLhtE&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjco9ai79zPAhVCVxQKNazQDYAQ6AEIPjAG#v=onepage&q=%D1%8D%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%BD%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F&f=false.

2. Грушевський М. С. На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / М. С. Грушевський ; редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – Львів : Видавництво «Світ». – Т. 1. – 2002. – С. 208–216.

3. Грушевський М. С. Твори. У 50 т. – Львів : Світ. – Т. 1. Суспільно-політичні твори (1894–1907). – 2002. – 529 с.

4. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. – К. : Академія, 2010. – 454 с. – Режим доступу : <http://politics.ellib.org.ua/pages-2102.html>.

5. Сталин И. В. Марксизм и национальный вопрос [Електронний ресурс] / И. В. Сталин // Сталин И. В. Сочинения. – М. : ОГИЗ ;

Государственное изд-во политической литературы. – Т. 2. – 1946. – С. 290–367. – Режим доступа : http://grachev62.narod.ru/stalin/t2/t2_48.htm.

6. Франко І. Українці / І. Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко ; Редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 41. – С. 162–193.

7. Этничность. Национальные отношения. Социальная практика. – СПб : Петрополис, 1995. – 134 с.

*Деревінський Василь Федорович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА УКРАЇНА В ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Визначний історик Михайло Грушевський володів глибокими знаннями про українську минушину, ретельно досліджував особливості утвердження російського абсолютизму на українських землях. Писав про вимушений оборонний характер боротьби українців проти московської централізації, обмеження прав України, примусове «зросійщення українського життя». Неодноразово наголошував, що в ХІХ ст. Україну відірвали від Заходу і обернули лицем на північ, позбавили властивих собі умов і кинули на великоруський ґрунт. Зазначав, що шляхом руйнування традицій та звичаїв спільно та бо «розграбовувань, нищень цілих племен і народів» творилася Російська імперія – «той механічний конгломерат, позбавлений всякого внутрішнього об'єднання і стримуваній лише зовнішньою силою» [1, с. 65], що її він недвозначно означував «тюрмою народів».

Усвідомлене розуміння Російської імперії як держави, що вела послідовну антиукраїнську політику спрямовану на ліквідацію політичної самостійності та культурної самобутності українського народу в світоглядних засадах М. Грушевського не вступало в конфронтацію з його російською орієнтацією у вирішенні «українського питання». У нього проявлялись типові світоглядні риси української підросійської інтелігенції другої половини ХІХ ст. з її подвійною ментальністю, культурною дихотомією, внутрішнім протистоянням політичної та етнічної самоідентифікації.

Для нього тривалий час залишалось незмінним означене в книзі «Хто такі українці і чого вони хочуть» твердження про те, що «Домагання народоправства і суто демократичного ладу на Україні в відокремленій,

«незмішаній» автономній Україні, пов'язаній тільки федеративним зв'язком чи то з іншими племенами слов'янськими, чи то з іншими народами і областями Російської держави – се наше старе гасло, підняте ще в 1840-х роках найкращими синами України, воно від того часу не переставало бути провідним мотивом української політичної мислі, організаційної роботи, культурної і громадської праці» [4, с. 240].

Коли на початку ХХ ст. Російська імперія видавалась потужним непорушним державним утворенням значна увага М. Грушевського ідеям суспільно-політичної перебудови імперії в напрямку децентралізації державної влади, проведення прямих парламентських виборів, забезпечення регіональної автономії з наданням широких прав місцевим органам влади, гарантуванням прав національним меншинам та їх пропорційного представництва в органах місцевого самоврядування була оправданою. З погляду політичної тактики логічними виглядали його спроби заручитися підтримки для вирішення «українського питання» в «прогресивної російської громадськості», навіть його дії щодо намагання заспокоїти її та відмежуватися від звинувачень українців в «мазепинстві» (тобто прагненні до визволення з-під російського владарювання). Доречним було проголошене ним у 1905 році: «Росія, не може розвиватися свobodно і успішно, доки в цій перебудові не буде забезпечене вільне і не утиснене існування й розвиток її складових частин її народів, доки в її розвиткові, рухові, прогресі ці народи не будуть вбачати запоруку свого розвитку й прогресу. Без перетворення Росії у вільну спілку народів немислиме повне оновлення, її цілковите визволення від темних пережитків минулого» [1, с. 111].

Відтак, в час скликання першого російського парламенту – Державної Думи М. Грушевський брав участь в роботі української фракції (Української парламентської громади), співпрацював з українськими депутатами у створенні законопроектів, спрямованих на просування ідеї автономії України. Підготував Декларацію про автономію України, яку від імені української фракції мали виголосити під час засідання Державної Думи.

Михайло Грушевський пропагував принципи конституційного парламентаризму та автономії України очолюючи Товариство українських поступовців у 1908 – на початку 1917 рр.

З початком другої революції в Російській імперії М. Грушевський надалі залишався прибічником децентралізації Росії на принципах демократичного федералізму, який мав би надати Україні статус автономної одиниці в такому державному утворенні. Скликаний за його ініціативи у квітні 1917 р. у Києві Всеукраїнський національний конгрес серед іншого ухвалив: «єдиною відповідною формою державного устрою з'їзд вважає федеративну демократичну Республіку Російську». Беззаперечне тяготіння

лише в сторону російського вектора спрямування М. Грушевського та багатьох тогочасних представників українського політикуму виявилось наслідком їхнього перебування в системі російських координат, ідеалістичним і навіть утопічним уявленням про те, що «у вільній російській республіці не може бути невольних людей». М. Грушевський не врахував тих політичних реалів, які становлять основу ментальності та державного ества російського правителя: якими б демократами і лібералами не були російські діячі різних рівнів, вони завжди є носіями великодержавницьких поглядів [5, с. 40].

Поза всякими сумнівами М. Грушевський заперечував проти статусу України як «московської провінції або московської колонії, щоб нею під яким би то не було гаслом правили з Москви, там розпоряджалися її природними багатствами й продуктами праці її трудового народу, звідти кермували її економічним життям, її фінансами» [4, с. 234]. «Ми, – наголошував він, – не вдовольняємося широкою автономією України, а ще хочемо, аби держава, до котрої вона входитиме, була федеративною: щоб се була федеративна, демократична Російська республіка..., щоб автономні краї були не простими провінціями, а членами Російської федерації, учасниками її державності» [4, с. 128]. Особливий наголос М. Грушевський робив на тому, що в Росії має утвердитись демократичний лад.

Разом з тим він на початку Української революції 1917-1921 рр. надалі не підтримував ідеї утворення Української держави. Йому відносяться слова про те, що «вминувщині ми ніколи не були приклонниками незалежності в ходячій, вульгарнім розумінні цього слова. Мати власну армію, митну сторожу, поліцію, в'язниці і шибениці, се ніколи не захоплювало українських народників» [3, с. 46]. Зазначав, що проголошені Ю. Бачинським в «Ukraina ingredienta» та «Самостійній Україні» РУП заклики до незалежності України він сприймав з великим скептицизмом і побоюванням, що «з цього самостійного яйця вилупиться шовіністична реакція і всякі націоналістичні авантюри» [3, с. 46]. Обумовлював свою позицію стосовно збереження української автономії в складі російської федерації тим, що вона є одним з етапів до «політичної перебудови Європи та її перетворення на Європейську Федерацію». Іншими словами, М. Грушевський вважав, що «велика революція Російська... велико вплине на політичну перебудову всієї Європи, на її перетворення в Європейську Федерацію... І от чому я й інші нітрохи не журимось повною політичною незалежністю України, не даємо їй ніякої ваги. Для ближшого часу зовсім досить широкої української автономії в федеративній Російській республіці. А в будущині, сподіваємося, ця республіка ввійде в склад федерації Європейської, і в ній Україна стане

одною з найбільш сильних, міцних і певних складових частин – одною з підстав сеї Європейської федерації» [4, с.51].

Перебуваючи в полоні уявлень про можливість перебудови Росії на демократичних федеративних засадах М. Грушевський впродовж першого року Української революції 1917-1921 рр. проводив заходи в напрямку втілення цього плану. Організовував в Києві з'їзд народів, які добиваються федеративного устрою держави. Після більшовицького заколоту і фактично загибелі демократичної Росії у III універсалі надалі декларував зв'язок з Росією, яка мала стати «федерацією рівних, вільних народів». Таким чином звертався до народів колишньої Російської імперії з пропозицією творити незалежні республіки, об'єднані у федерацію. Популяризував ідею перетворення України в центр боротьби за утворення Російської федеративної республіки тощо.

Війна більшовицької Росії проти Української Народної Республіки змусила М. Грушевського кардинально переглянути свої погляди щодо російського вектора розвитку України. У статті «Кінець московської орієнтації» він на початку 1918 р. писав: «Перше, що я вважаю пережитим і віджитим... це наша орієнтація на Московщину, на Росію, накидвана нам довго й уперто силоміць, і кінець кінцем... присвоєна собі значною частиною українського громадянства. Вона була підірвана російською революцією, що послабила той московський примус... А війна більшовиків з Україною рішуче поставила хрест над цією ідеологією, розв'язала всякі моральні вузли, які ще могли в чийх-небудь очах зв'язувати українця з московським громадянином...» [2, с. 10]. Таким чином, лише війна виявилась потужним каталізатором, фактором, який остаточно змусив переглянути М. Грушевського свої світоглядні орієнтири, зробити корекцію політичної концепції. Російська збройна інтервенція змінила його погляди щодо подальшої ролі російської спільноти для українців й «дала почуття права кермуватись у своїх відносинах до неї єдине добром українського народу, а не якимись інтересами спільної революції, спільної культури, спільної отчизни» [4, с. 138]. Михайло Грушевський, не відкидаючи співробітництва з Росією на паритетних та взаємовигідних началах та ідеях федералізму, почав активно розвивати концепцію про „західну орієнтацію”, мотивуючи це певними історичними традиціями та ментальністю українського народу [5, с. 40]. Відтак розвивав ідею, що українсько-російські відносини можуть налагодитися за умови входження республік як рівноправних членів до складу європейської федерації. «У відносинах до Росії, – зазначав він – Українська республіка мусить бути самостійною і незалежною – вони можуть об'єднатися тільки у вищій організації, як дві рівнорядні одиниці» [3, с. 49].

Засвоївши уроки «московської орієнтації» М. Грушевський висловлював певні застереження щодо «західної орієнтації», яка не мала завадити українському національному розвитку. «Не треба підганяти нашого життя до котрого-небудь західно-європейського взірця, – писав він, – хоч би й німецького. Визволення від примусової залежності від московського життя не повинно бути заміною одної залежності другою, хоч би й добровільною» [4, с. 149].

Таким чином, перебування М. Грушевського в полі російської парадигми завадило йому на початку Української революції 1917-1921 рр. вийти за межі ідей децентралізації Російської імперії, залишаючи українську автономію в складі російської федерації. Тільки війна більшовицької Росії проти України змусила його переглянути свої світоглядні позиції, змінити цивілізаційний вибір для України. Разом з тим він надалі залишався прихильником федеративного об'єднання народів, але вже всієї Європи, в яке мала увійти Українська держава як рівноправний суб'єкт. Подібно до трансформації поглядів М. Грушевського, сьогодні в певній частині українського суспільства також простежується аналогічний злам світоглядних орієнтирів спричинений новою війною Росії проти України.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Освобождение России и украинский вопрос: Статьи и заметки / М. С. Грушевский. – СПб: Общественная польза, 1907. – 294 с.
2. Грушевський М. На порозі нової України: статті і джерельні матеріали / М. Грушевський. – Нью-Йорк; Львів; Київ; Торонто; Мюнхен: Вид-во укр. іст. т-ва, 1992. – 278 с.
3. Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання // Борітеся – поборете. – Відень, 1920. – Т. 1. – С. 46-49.
4. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – К.: Т-во. «Знання» України, 1991. – 246 с.
5. Плазова Т. Федералізм та Україна в поглядах М.С. Грушевського / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. – Львів, 2007. – Вип. 19 – С. 238-242.

*Авдєєнко Олена Дмитрівна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри політичних наук Київського
національного університету
будівництва і архітектури*

СОЦІОЛОГІЧНІ ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО І ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Ім'я М. Грушевського недавно виринуло з безодні ідеологічного забуття та вже міцно ввійшло до наукового вжитку. Цього видатного українця в науковому і політичному світі знають в першу чергу як

провідного вченого, історика світового рівня, енциклопедиста-просвітника, етнолог, фольклориста, видатного державного та політичного діяча, першого президента Української Народної Республіки. До недавнього часу в багатьох дослідженнях творчої спадщини вченого поза увагою залишалися не лише захоплення Грушевським соціологією, а і його період еміграції, організація і діяльність створеного ним українського соціологічного інституту у Відні в 1919 р.

Інтерес М. Грушевського до соціології був не даниною теоретичній моді того часу чи миттєвим захопленням, а скоріше його свідомим і закономірним вибором. Починаючи вже зі студентських років, він фактично формувався не як “чистий” історик в традиційному для того часу розумінні. Мається перед усім на увазі, з одного боку, типowo “позитивістська” з опорою на соціальний факт наукова орієнтація Грушевського, з іншого - його прагнення не просто реконструювати історичну правду минулого, а створити певну методологію, певну схему історичного дослідження. Цілком природньо, що в своєму теоретичному пошукові вчений виходив на методологічні, теоретичні проблеми соціального пізнання взагалі та історичного дослідження зокрема. Вирішальною подією для остаточного формування історико-соціологічного світогляду вченого було його перебування в Парижі, що став на той час загальноєвропейським центром не лише європейської, а й світової соціології. В Парижі він знайомиться з відомими французькими соціологами та антропологами Е. Дюркгеймом та Л. Леві-Брюлем, їх ідеями та працями. Вчення Е. Дюркгейма про “соціологію пізнання” (суспільну свідомість) та нормативні фактори людської солідарності справило велике враження на Грушевського, а дюркгеймові “Правила соціологічного методу” він вважав “новою теорією пізнання”, в якій “рішачою причиною соціального явища мусить вишукуватись соціальними ж явищами, а не в області індивідуальної свідомості”. Високо цінував вчений також ідеї Л. Леві-Брюля, зокрема його дослідження проблем первісних форм мислення. Саме ці близькі знайомства з передовими соціологічними ідеями під час перебування в Парижі, а згодом у Лондоні, Лейпцігу та Берліні мали вирішальне значення для творчої еволюції М. Грушевського. Уже в 1909 році він називає себе “істориком-соціологом”.

Теоретичну спадщину і творчий шлях Грушевського як соціолога умовно можна окреслити двома етапами за напрямками розвитку його соціологічних поглядів. Перший - пов'язаний із діяльністю в науково-практичній сфері, розробкою соціологічної проблематики розвитку людського суспільства, його форм і законів еволюції - так звана “генетична соціологія”. Другий етап його діяльності — більш практично-політичний за своїм змістом і пов'язаний насамперед з громадсько-політичною роботою. Умовно

його називають “політичною соціологією” Грушевського. Вчений прагне відповісти на питання, “що таке суспільство, які закони його розвитку та прогресу”. При цьому він спирається на “історичні факти”, на концепції суспільного процесу, будуючи свої умоглядні висновки на об'єктивних засадах- на соціальному знанні.

Основні соціологічні ідеї М.Грушевський виклав у своєму курсі “генетична соціологія”, який у доповненому і переробленому вигляді було опубліковано окремою книгою у Відні під назвою “Початки громадянства” (генетична соціологія) (1921р.). Що таке суспільство і завдяки чому воно можливе? - головна проблема генетичною соціології звучить в унісон загальному пошукові того часу. Відправним моментом цього пошуку стало теоретичне усвідомлення та осмислення фундаментального соціокультурного здвигу, за визначенням М. Грушевського, “одного з великих переломів в провідних мотивах людства”, що торкнувся усіх сфер людської життєдіяльності, виявився особливо виразно на початку нового сторіччя в індустріально розвинених країнах Заходу і дістав загальну назву “модернізація”.

Сутність цих процесів трансформації соціологі вбачали в універсальних закономірностях переходу від традиційних форм суспільного життя до модернізованих, індустріальних (капіталістичних за іншою термінологією), в соціокультурних змінах, які супроводжували цей перехід. Аналізувалися структурні трансформації, такі як криза традиційних інститутів (сім'ї, сусідніх та цехових відносин тощо), зростаюча спеціалізація праці, виникнення великих промислових центрів (що поглиблювало спеціалізацію), урбанізація життя, виникнення нових прошарків управлінців, зрощування промислової та державної бюрократії тощо. Внаслідок означених змін суспільство втрачало набуту цілісність, або, за визначенням Дюркгейма, на місце “органічної солідарності” приходила “механічна”. Відтак, загострювалося питання про те, що ж взагалі робить суспільство суспільством?

Відповідь на ці питання Грушевський, як і більшість соціологів того часу, шукав у дослідженнях трансформацій традиційних типів суспільства, етнографічних та етнологічних дослідженнях, залучаючи до аналізу матеріали порівняльної антропології, зразки первісного світогляду і взаємин, колишніх форм громадської організації.

За задумом українського теоретика, його праця мала на меті:

по-перше, ознайомити широкі верстви української громадності з новітніми течіями в соціології на фактичному матеріалі та на основі наукових узагальнень. Зробити це він намагався дохідливо, популярно (текст праці насичений цитатами і переказами поглядів провідних соціологів сучасності);

по-друге, визначити і прокоментувати основні методологічні проблеми дослідження форм суспільності, запропонувати універсальні підходи, які були б прийнятними для української реальності; відродити інтерес вітчизняної науки до соціологічних досліджень;

по-третє, обґрунтувати свою оригінальну концепцію становлення соціальності, виявити механізми і закони трансформації людського суспільства, відповісти на заклик часу, що проповідував “реакцію проти індивідуалізму і класовості”, аби повернути, натомість, почуття шани до колективізму і солідарності.

Досліджуючи проблеми трансформації форм суспільності, “соціальні факти” сучасності та еволюційні процеси минулого, Грушевський підкреслював важливу роль протистояння індивідуалістичних і колективістських тенденцій, коли то одна, то друга періодично домінує в суспільному розвитку. Саме ця боротьба двох тенденцій стає домінантою ритму соціальної еволюції, що є об'єктом дослідження усіх соціальних наук. Отже, головною думкою М. Грушевського як соціолога є переконання в існуванні “коливальної динаміки” суспільної еволюції на відміну від позитивістського уявлення про суспільний прогрес як висхідний рух по прямій лінії. Можна також стверджувати, що Грушевський, говорячи про існування невпинної конкуренції індивідуалістських та колективістських тенденцій, керувався при цьому розумінням відмінності між індивідуальною природою людини і колективною природою суспільства. Дисбаланс інтересів цих двох суб'єктів приводить, як правило, до порушення цілісності і стабільності суспільства, що може загрожувати існуванню останнього. Отже, український вчений упритул наблизився до осмислення того, що називається соціальним характером, який, як писав німецький вчений Е.Фромм, є ядром структури характеру, яке властиве більшості членів певної культури, у той час як індивідуальний характер - це те, чим люди, які належать до однієї культури, відрізняються одне від одного. Для нормального функціонування будь-якого суспільства, вважає він, більшість його членів повинні мати такий тип характеру, що спонукає би їх діяти так, як це необхідно для даного суспільства. Формування певного типу соціального характеру в тому чи іншому суспільстві є важливою умовою гармонізації інтересів більшості індивідів з інтересами суспільства, що забезпечує цілісність, стабільність і нормальне функціонування соціуму.

Показово, що і сьогодні, як і на початку ХХ ст., не втратили актуальності дослідження перехідних соціокультурних ситуацій, яким завжди притаманна криза традиційних(усталених) форм людської життєдіяльності. Розробка цих проблем М. Грушевським є свідченням

наукової проникливості українського теоретика. Класичними в соціології вважалися праці Дюркгейма про процеси диференціації та спеціалізації структур суспільства, демографічних та індустріальних факторів соціальних змін, праці Вебера про посилення раціональності та ціннісних суперечностей під час таких змін, дослідження Маркса про соціально-економічні протиріччя та ідеологічну боротьбу як невід'ємну складову соціально-історичних трансформацій тощо. Грушевський творчо використав передові соціологічні ідеї свого часу при розробці своєї концепції “генетичної соціології”.

Він критично ставився до тлумачення соціальної еволюції за морганівсько-енгельсовою концепцією, що наголошувала на біологічних інстинктах, акцентуючи при цьому важливість психологічних та соціальних факторів. Критичний аналіз Грушевського об'єктивний і науково аргументований. Його не задовольняє передусім претензія морганівської схеми на універсальність і завершеність, на статус абсолютної наукової істини. Для Грушевського ж неприпустима абсолютизація правильного лише для певного історичного періоду й певного етнографічного матеріалу погляду на розвиток людського суспільства. Водночас досить критично й цілком свідомо підходить Грушевський до “органістичної” теорії, вбачаючи такі її вади й суперечності, як формалізм, спрощення законів розвитку суспільства, крайній індивідуалізм, нехтування суспільного колективу як творчої, організаційної, регулятивної сили, ігнорування морально-етичним фактором.

Актуальною в руслі подальших ідей “генетичної соціології” Грушевського є його ідея середнього класу. Останній, на думку вченого, в силу своєї природи здатен об'єднати і солідаризувати більшість українського громадянства, політичні рухи і партії. Саме середній клас розглядався Грушевським рушійною силою і головним соціальним чинником розбудови незалежної демократичної держави, забезпечення стабільності і прогресу українського суспільства в цілому.

Вже значно пізніше, майже у наш час з'явилися соціологічні теорії соціальних структур - “середнього класу” Р. Мілса, “медіативних структур” П. Бергера, принципів демократичного капіталізму М. Новака. Були обгрунтовані різні теорії громадянського суспільства та принципів функціонування демократії, соціальною опорою якої є “середній клас”, політичною - “середня лінія”. М. Грушевський же був одним із тих перших, що не лише обгрунтували ці концепції теоретично, а й намагалися втілити їх принципи в соціальну практику. Ідеї та принципи соціальної єдності, гармонії та громадянського миру на демократичних засадах, що їх пропагував український вчений, є актуальними й сьогодні. Відсутність

середнього класу в соціальній структурі сучасного українського суспільства поглиблює її поляризацію, породжує відносини відчуження між владою і народом і створює в результаті загрозу цілісності і стабільності українського суспільства.

Пріоритетне місце у творчості М. Грушевського займає національне питання та практична розробка принципів демократичної національної політики. Теоретичні й практичні засади етнополітики обґрунтовані ним за часів керівництва УНР, як ніколи важливі і актуальні сьогодні, в умовах становлення української державності. На особливу увагу заслуговує думка Грушевського про органічну єдність національних і соціальних процесів. Національне питання він розглядає невід'ємною складовою загального демократичного процесу. Однак, в діалектиці національного і соціального домінантою для нього є національне. Тільки за умови історичної та юридичної легітимації права українців на самовизначення, доведення їх національно-історичної ідентичності як повноцінного, повнокровного народу зі своєю оригінальною, неповторною історією та культурою, з'ясування їх власного історичного шляху і перспективи власного історичного розвитку можлива розбудова українського демократичного суспільства. Окреслити національне обличчя українства необхідно було не лише для інших народів, а й для самих українців і допомогти їм здолати досить стійкий комплекс “меншовартості” та “малоросійства”, заперечуючи гадки про штучну природу українського етносу та неіснування “українського питання” взагалі. Аргументоване доведення існування відмінностей між українським та російським народами – це не просто констатація факту Грушевським. Він вказує на важливе значення національної форми життя у структурі суспільства. Усі механізми організації і управління соціумом повинні, на думку вченого, бути приведені у відповідність до його національних, історичних та релігійних особливостей. Це найважливіша умова забезпечення життєздатності, ефективного функціонування і прогресу суспільства.

*Бурда Інна Олександрівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ПІД ЧАС РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ ПЕРШОГО СКЛИКАННЯ

Діяльність М. Грушевського тісно пов'язана не лише з науковою роботою, а і політичною. В своїй статті ми зупинимося на його діяльності в Петербурзі під час засідань Державної Думи першого скликання (27 квітня – 22 липня 1906 рр.), як одного з організаторів роботи українських депутатів.

У ХІХ ст. європейські держави сколихнули національні рухи. Нове поняття нації почало входити у життя народів, що не мали власної держави, і було тісно пов'язане з поняттями політичного самовизначення, автономії, кінцевою метою якого було створення «національної держави». Ці події не могли не відгукнутися у такій багатонаціональній державі, як Російська імперія. Як наслідок, у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., російський уряд зіткнувся з проблемою врегулювання національних питань.

Ситуація у державі свідчила, що політика централізації та русифікації розпалює народи і загрожує єдності Російської імперії. Наприклад, за період між 1895 – 1900 рр. з 59 зареєстрованих демонстрацій, що проходили на вулицях у Російській імперії, лише три відбулися у російських областях. Інші проходили у Царстві Польському – 25, по 9 у Прибалтиці та в Україні, 7 у Білорусії, 6 у Фінляндії [2,242]. Проте, російський уряд не ставив перед собою завдання вирішувати національне питання в державі.

На початку ХХ ст. Російська імперія залишалася єдиною країною в Європі, яка не мала парламенту. Революційні події 1905 р. призвели до видання Маніфесту 17 жовтня, у якому цар дарував права та свободи населенню та обіцяв скликати дорадчий орган – Державну Думу.

У виборах до Державної Думи першого скликання брали участь виборці від 9 українських губерній та 4 міст. Депутатські місця від України були розподілені таким чином: Харківська губ. – 10 чол., м. Харків – 1 чол., Чернігівська губ. – 10 чол., Подільська губ. – 13 чол., Київська губ. – 15 чол., м. Київ – 1 чол., Полтавська губ. – 12 чол., Херсонська губ. – 10 чол., м. Одеса – 1 чол., Волинська губ. – 13 чол., Катеринославська губ. – 9 чол., м. Катеринослав – 1 чол., Таврійська – 6 чол. [5]. Щодо національного складу, то до першої Державної Думи із 102 депутатів, українців було обрано 46 чол. [3].

Варто зазначити, що Закон про вибори виключав більшість українських політиків та представників інтелігенції з виборчого списку. Ідеєю російської влади було обрати в парламент селян, які стануть «слухняними» виконавцями політики царського уряду.

Державна Дума скликала для вирішення у першу чергу аграрного питання, а політичні, і тим більше національні питання в ній не планувалося обговорювати. Проте, її багатонаціональний склад засвідчив, що дана проблема стоїть не менш гостро за усі інші.

В результаті виборів, українських політиків в Думу майже не потрапило. Наприклад, Подільський губернатор у своєму звіті про обраних народних представників повідомляв: «...усі вони є людьми зовсім не підготовленими для участі у роботі по державним справам» [6]. Більшість з них були селяни і не розуміли постановки українського питання, а переймалися проблемами економічного характеру. Організацію українських депутатів у першій Думі взяло на себе Товариство Українських Поступовців (ТУП) та М. Грушевський особисто.

У середині квітня 1906 р. лідерами ТУП було проведено з'їзд депутатів від українських губерній, де обговорювалася їхня майбутня діяльність у парламенті. Перед ними були поставлені такі завдання: входити у контакт з іншими національними групами, проводити постанови в інтересах українського народу, налагодити зв'язок з членами Українського клубу у Петербурзі [4].

Також організацією Української Парламентської Громади (УПГ) у першій Думі опікувалися члени Петербургського клубу П.Стебницький, О.Русов, О.Лотоцький, В.Піснячевський, які допомагали депутатам розробляти проекти доповідей, ознайомлювали селян із змістом українського питання.

Установчі збори УПГ відбулися 1 травня 1906 р. Головою було обрано відомого українського діяча, адвоката з Чернігова І.Шраг. Він був близьким товаришем М.Міхновського, відомого своїми самостійницькими ідеями, який не брав участі у виборах. До неї також увійшли відомі на той час українські політичні діячі М. Ковалевський, що належав до партії кадетів, а також очолював у парламенті невелику групу демократичних реформ, П. Чижевський, В. Шемет, барон Ф. Штейнгель (м. Київ), Г. Линтварьов (Харківська губ.).

Створення УПГ високо цінувалося українськими політиками та громадськими діячами. Про це свідчить той факт, що збори УПГ відвідав М. Грушевський. У своєму виступі перед українськими депутатами, він, спираючись на досвід Галичини і австрійської Конституції 1848 р., доводив, що українцям слід вимагати не обласної, а національно-територіальної

автономії, зі своїм сеймом, до якого повинні обиратися представники усіх верств населення рівним, прямим і таємним голосуванням.

М. Грушевський брав активну участь у розробці проекту української Декларації, яку мав зачитати з думської трибуни І.Шраг, але не встиг цього зробити через розпуск Державної Думи першого скликання. Оригінал цього документу на сьогодні не знайдено, але в «Украинском Вестнике», у статті М. Грушевського «Наши требования» викладено основні пункти, які були використані у цьому документі.

Першочерговим завданням для Російської імперії М. Грушевський визначав надання усім народам права на самостійний розвиток. За його словами: «... усунення цього питання може викликати незадоволення народів, що населяють Росію. А так як їх більшість, це може порушити тісне співробітництво у боротьбі за новий державний устрій» [1]. До того ж автор статті зазначав, що для українців, які складають визначену етнографічну національну одиницю, національно-територіальна автономія лише перехідний період. У зв'язку з цим, територія населена українцями повинна бути виділена в адміністративну одиницю, отримати органи обласного законодавства і самоуправління, якими повинні керувати народні представники, на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування. Професор М. Грушевський вважав, що якнайшвидше запровадження цих вимог дасть українським областям Росії можливість відновити вільний розвиток, пригнічений централістичною політикою старого режиму [Там само]. Як висновок, слід сказати, що на час його співпраці з українськими депутатами Державної Думи першого скликання, М. Грушевський вважав, що українським політикам слід поступово, політичними реформами прийти до національного визволення власного народу.

Список використаних джерел

1. Грушевский М. Наши требования // Украинский Вестник. – 1906. – № 5. – С. 267-273.
2. Каппелер А. Россия – многонациональная империя: Возникновение. История. Распад / А.Каппелер – М., 2000. – 344 с.
3. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: Соціально-політичний портрет / Г.В.Касьянов – К.: Либідь, 1993.- 176 с.
4. Лотоцький О. Сторінки минулого: В 3 ч. / Праці українського наукового інституту / О.Лотоцький – Варшава, 1934. – Ч. 3.- 395 с.
5. ЦДІА України. – Ф. 442, оп. 658, спр. 95, арк. 106.
6. ЦДІА України. – Ф. 442, оп. 658, спр. 95, арк. 262.

*Вановська Інна Марківна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри освіти дорослих
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ТВОРЕЦЬ ІСТОРІЇ РІДНОГО НАРОДУ

Стаття присвячена 150-річчю з Дня народження великого українського історика, громадського і державного діяча, першого президента України – М.С. Грушевського (1866-1934), великого українця, літописця і творця української історії, який став символом української нації у ХХ столітті.

М.С. Грушевський жив і творив українську державність, писав її історію, перебуваючи у самій гущі життя, серед людей і для людей. Він був особистістю, яка не лише мала високі ідейні переконання, а й звичайні людські риси характеру, емоції і пристрасті, честолюбні амбіції, симпатії й антипатії, душевні потрясіння, певні слабкості й болючі помилки. А ще він був людиною своєї епохи - часів гострих соціальних суперечностей і жорстокого національного гніту з боку імперської влади стосовно українського народу і його еліти, до нього особисто як одного з найпомітніших її представників.

У його працях концентрувалися попередні досягнення суспільно-політичної думки українства, уроки віковичного історичного генезису нації, теоретичні передбачення подальших шляхів розвитку українського суспільства, вибір найприйнятніших, найперспективніших варіантів спрямування визвольного руху, його стратегії, форм і методів боротьби, лінії поведінки в конкретних ситуаціях.

М.С. Грушевський як політик пройшов шлях від засновника національно-демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві до творця засад української незалежної держави. Він був головою Центральної Ради, а згодом визнав Радянську владу на Україні і висловив готовність служити їй. Змінювалися його погляди, еволюціонували суспільно-політичні концепції, філософське сприйняття життя. Але любов до свого народу і до історичної істини для нього завжди були вищим мірилом в науковій творчості і політичній діяльності. Він був сином своєї епохи, тому в житті та діяльності М.С. Грушевського, як і багатьох інших визначних діячів України, з усією глибиною відбилася трагічна історична доля розчленованих політичними кордонами українських земель, що були позбавлені власної державності. Як вчений і політик М.С. Грушевський боляче переживав за долю свого народу і цього не можна не враховувати при визначенні його творчої спадщини і громадської діяльності. [5]

Якщо сьогодні оцінювати діяльність Грушевського як науковця, то можна з упевненістю сказати, що він був творцем нової моделі українства. У центрі своєї творчості він ставить український народ, що попри різні історичні катаклізми, поневолення, асиміляцію вистояв і завжди був джерелом відродження української нації.

Ідея української державності становить головну концепцію історика. Ця концепція Грушевського пов'язана із федералістичною формою державного устрою, що була притаманна Війську Запорозькому – державі Богдана Хмельницького за Зборівським договором. Проте Грушевський критично ставився до чужого суспільно-політичного устрою, з яким український народ боровся за волю.

Як учений-історик широкого профілю, що не обмежувався якоюсь однією галуззю історичних знань, М.С. Грушевський глибоко і всебічно розробляв практично всі періоди і проблеми не тільки вітчизняної, а й світової історії. Історію свого народу він завжди розглядав в органічному взаємозв'язку з історією інших народів і, насамперед, російського, литовського, польського т. і.

Той факт, що М.С. Грушевський був одним з визначних представників вітчизняної історичної науки, визнавали практично всі — друзі і вороги, критики і послідовники. Так, «першим істориком України» називав вченого М.М. Покровський, про те, що М.С. Грушевський був «найвидатніший український історик», писав академік В. І. Вернадський, «Найзаслуженішим істориком України» назвав М.С. Грушевського академік Д. І. Багалій. [1]

Величезний творчий доробок М.С. Грушевського — це складова і невід'ємна частина не лише вітчизняного, але й світового історіографічного процесу, в якому в другій половині XIX - на початку XX ст. панував позитивістський світогляд.

На відміну від своїх попередників (М.І. Костомарова, В.Б. Антоновича, М.П. Драгоманова, П.О. Куліша та ін.) вчений значно більшу увагу приділяв вивченню базисних явищ феодального суспільства, дослідженню його соціальної структури. Не випадково у працях історика читач знайде величезний фактичний матеріал, що характеризує розвиток різних форм феодального землеволодіння, стан ремісничого виробництва, промислів, торгівлі, середньовічних українських міст і т. п.

Безперечно, найбільший масив наукового доробку вченого присвячений політичній та духовній історії України. Проте накопичення значного документального матеріалу, використання у творчому процесі досягнень археології, антропології, мово - та літературознавства дали можливість М.С. Грушевському перейти від висвітлення локальних сюжетів, опису діяльності окремих політичних, релігійних та культурно-просвітніх діячів до

широкого зображення життя всього українського народу та ряду класово-станових груп населення (феодала, селяни, міщани, козаки). Разом з тим це не означало, що вчений ігнорував місце і роль видатних постатей в історичному розвоі. На сторінках його праць міститься галерея багатьох визначних діячів, які репрезентували інтелектуальне середовище України того часу.

Вершиною наукової діяльності Грушевського стала реалізація його мрії ще з київських студентських часів — написання суцільної історії України. Перший том фундаментальної "Історії України-Русі" побачив світ у 1898 році. В основу цієї праці була покладена розроблена автором історична схема самостійного розвитку українського народу від найдавніших часів, що аргументовано спростовувало прийняту російською історіографією концепцію про єдину загальноросійську народність-колиску. Послідовники Грушевського назвуть його "Історію України-Русі" метрикою українського народу, поставивши в один ряд з Шевченковим "Кобзарем" [9].

Наукова концепція Грушевського історика про етнічну соборність України стала національним ідеалом Грушевського політика. До 1906 р. він, працюючи на Галичині, широко використовував конституційні свободи Австро-Угорщини для піднесення національної свідомості українства. Коли подібні умови виникли в підросійській Україні, розгортає свою діяльність і в Києві: створює наукове товариство, переносить зі Львова окремі видання, випускає газети, відкриває книгарні.

В основу історіософічної концепції своєї "Історію України-Русі" поклав Михайло Грушевський три чинники: населення, територію і державу. Він починає "Історію України-Русі" так: «Ся праця має подати образ історичного розвою життя українського народу, або тих етнографічно-політичних груп, з яких формується те, що ми тепер мислимо під назвою українського народу, інакше званого «малоруським», «південно-руським», просто «руським» або «русинським». Різномірність цих назв не має особливого значіння, бо покриває поняття само по собі ясне; вона цікава тільки як характеристичний прояв тих історичних перемін, які прийшлося пережити сьому народові» (ІУР, I, 3 вид., 6).

Український народ відрізняється своєю окремою мовою та окремими прикметами антропологічними, психофізичними і культурними (ІУР, I, 3 вид., 18). [2]

Перед минулим і нинішнім поколінням істориків виникає постать видатного вченого-мислителя з величезним арсеналом знань, з своїм оригінальним баченням історичного процесу, якому звичайно притаманні і певний суб'єктивізм та загальні недоліки історіографії того часу. Проте велике наукове значення праць М. С. Грушевського полягає насамперед саме

в широкому залученні і критичному опрацюванні ним величезної кількості джерел і у вірності науковим принципам, які він проголосив ще у вступній лекції у Львівському університеті 1894 р., заявивши, що він рішуче відкидає догматизм як неприйнятний для науки метод дослідження і вважає альфою і омегою історичного процесу — народ, який є «єдиним героєм історії з його ідеалами, змаганнями, боротьбою, поспіхами і помилками». Цього принципу М.С. Грушевський послідовно дотримувався у всіх своїх численних працях.

Навколо багатьох питань, порушених М.С. Грушевським на сторінках «Історії України-Русі», уже на той час точилися гострі суперечки, відбувались зіткнення різних поглядів. Не вщухають дискусії з цих проблем і сьогодні. Проте факт залишається фактом: «Історія України-Русі» — велике надбання української історіографії, своєрідний синтез історичних знань кінця XIX - початку XX ст.

М.С. Грушевський не просто підсумував уже відомий матеріал, а на широкій джерельній базі шляхом критичного аналізу творчої спадщини своїх попередників, на основі власної схеми і періодизації створив узагальнюючий систематичний курс історії України.

Авторська концепція, покладена в основу «Історії України-Русі», відзначалась оригінальністю мислення і методу дослідження.

По-перше, він категорично заперечує домагання Московської Русі на частину давньоруської спадщини, спадкоємцем якої, на його думку, є виключно «українсько-руська народність», оскільки вона створила Київську державу. По-друге, М.С. Грушевський запропонував вивчати насамперед історію народу, а не держави, що обумовлюється її підпорядкованою роллю з боку економічних, культурних і національних факторів. І, по-третє, визнаючи «поважанне до... першинства й важної історичної ролі» великоруської народності він, як уже згадувалось, закликав вивчати історію «кожної народності (в тому числі української і білоруської. — Авт.) окремо, в її генетичнім преемстві від початків аж до нині». [8]

Звичайно, вчений не міг обминути питання географічного середовища і природних умов українських земель, колонізаційних процесів, які розгорталися впродовж віків, методики обрахунків чисельності населення і т. п. З'ясування цих питань дало автору можливість підвести читача до кращого розуміння загального процесу історичного минулого українського народу.

Назагал Грушевський мав дуже негативне відношення до держави, яку для нього, як і для його учителів, персоніфікувала централістично-бюрократична абсолютистська Російська імперія. Як Драгоманов та його учитель Прудон, Грушевський уважав, що політична державна влада є сама по собі кінцевим злом, а не позитивним фактором для формування громадського, суспільного життя, де в центрі уваги повинні бути права

одиниці, складової частини маси. Політичні інституції повинні спиратися на принципи автономізму та федералізму (властиво, конфедералізму).

Ще одна важлива особливість праці М.С. Грушевського – свої висновки та наукові спостереження вчений ніколи не вважав істиною в останній інстанції. Тому не випадково цілий ряд томів «Історії України-Русі» містить додатки у вигляді «Приміток», де автор прагне показати свою творчу лабораторію, вміщує якнайширшу бібліографію, дає критичний аналіз спеціальної літератури, присвяченої різноманітним питанням вітчизняної історії. Для вченого це був один із важливих засобів визначення надійних орієнтирів щодо поглибленого вивчення окремих проблем історичного процесу на Україні.

Після Лютневої революції в Росії у лютому 1917 р. український народ тримав можливість здобути власну державність. Цю боротьбу очолила Українська Центральна Рада – єдина парламентська інституція, утворена на руїнах самодержавства.

Таємним голосуванням практично однотайно головою українського парламенту був обраний Михайло Грушевський. Він був лідером, головним конструктором політики Української Центральної Ради, мав великий вплив на її рішення, був ініціатором та співавтором найголовніших документів. Незаперечною заслугою Грушевського стало те, що Центральна Рада за рік пройшла шлях від обережних гасел за автономію України до проголошення суверенної, ні від кого незалежної Української Народної Республіки. [7]

У листах за 1917-18 роки Грушевський наголошував на потребі об'єднання всіх українських земель. Це позначилося і на III Універсалі, де визначено кордони українських територій, і на Конституції УНР, прийнятій 28 квітня 1918 року, де значилося, що «територія України є неподільною».

На думку М. Грушевського, найпершим, чого мали домагатися українці, що повинно було стати центральним пунктом їхньої програми, є воля, свобода, право самостійно розпоряджатись власною долею. Тому повалення самодержавства вчений сприйняв як початок визволення, а в підтримці революції вбачав запоруку від реставрації старих порядків. Важливою потребою часу було відстоювання демократичних свобод, виборених Лютневою революцією. Другим основним принципом-завданням українського визвольного руху мало стати забезпечення реальної рівності людей. Основне місце в концепції державотворення, розробленій вченим, займала проблема автономії України в складі Російської республіки. У своїй роботі «Хто такі українці і чого вони хочуть» він так характеризує значення автономії для майбутньої української держави: «Домагання народоправства і суто демократичного ладу на Україні в відокремленій, «незмішаній» автономній Україні, пов'язаній тільки федеративним зв'язком чи то з іншими

племенами слов'янськими, чи то з іншими народами і областями Російської держави - се наше старе гасло, підняте ще в 1840-х роках найкращими синами України . воно від того часу не переставало бути провідним мотивом української політичної мислі, організаційної роботи, культурної і громадської праці”.[3]

Голова Центральної Ради досить популярно й наполегливо роз'яснював, на який ефект можна розраховувати, стаючи на шлях запровадження автономії України в тому широкому розуміння, яке сповідувалось лідерами українського руху. Українці на своїх соборних теренах стануть господарями власної долі, спрямовуючи головну масу ресурсів краю на задоволення потреб свого народу (звичайно, враховуючи і національні меншини, задовольняючи їх права і інтереси).

Серед завдань, які ставились перед державою, М. Грушевський виділяв не лише охорону ладу і порядку, а й розвиток демократизму і можливе наближення до соціалістичного ладу, охорону прав, інтересів і впливів економічно слабших, регулювання економічних і політичних прав на їх користь, створення можливо сприятливих інтересів для активної праці. Розглядаючи основні елементи побудови держави та забезпечення її існування, які виділяв М.Грушевський, слід згадати перш за все державний устрій, який мав базуватись на засадах самоврядування, коли адміністрації надавалися б повноваження лише щодо загального контролю, координації й заповнення прогалін, які можуть виявлятись в діяльності органів самоврядування. Церква мала бути відділена від держави, тому духовенство не мало входити до складу державних урядовців і виходило зі сфери впливу держави. Школа теж повинна була бути підпорядкована органам самоврядування і деякою мірою виборним національним органам. [4]

Постійна армія вважалась інститутом перехідним, тимчасовим, який замінила б пізніше народна міліція.

На думку вченого, Україна не може йти второваними шляхами - ні тими, які силоміць нав'язувалися Московським урядом, ні тими, якими йшли держави Заходу, тому потрібно йти тією дорогою, яку вказали реальні обставини життя. Це і є відповідь на запитання, чому такий прихильник федеративного устрою, як Михайло Грушевський, прагнув побудувати незалежну українську державу. Хоча до останніх днів свого життя великий історик в душі мріяв про автономну Україну в федеративному союзі з такими ж вільними державами, але, зважаючи на реальні обставини, зрозумів, що в складі Росії про таку вільну Україну годі й думати і тому закликав до побудови самостійної держави. [8]

Центральна Рада надавала винятково важливого значення національно-культурному розвитку інших народів, як цього і прагнув Михайло

Грушевський, говорить той факт, що з першого дня існування Генерального Секретаріату і до останнього дня функціонування Ради народних міністрів у їх складі існувало генеральне секретарство (міністерство) з міжнародних (міжнародних) справ і три товариша секретаря (міністра) - з російських справ, з єврейських справ та з польських справ.

Цілком закономірним є те, що багато поглядів вченого знайшли своє відображення в діяльності Центральної Ради. [10]

Обрання Михайла Сергійовича Головою Центральної Ради було, звичайно, визнанням передусім його величезних наукових заслуг, беззастережного авторитету серед українства. Для теоретичного обґрунтування тогочасного висхідного політичного курсу М. Грушевський був, мабуть, порівняно з іншими, найбільш підготовленим. Ґрунтовне знання історії українського народу, його проблем, інтересів, вражаюча працездатність та інші видатні потенційні наукові можливості явно вирізняли Михайла Сергійовича серед когорти тогочасних діячів, винесених на гребінь політики потужною революційною хвилею. Тому за весь час існування Центральної Ради жодного разу не виникало питання про можливість заміни Грушевського на посту голови.

Автор понад двох тисяч праць, талановитий професор-педагог, видатний історик, дослідник літератури та інших видів мистецтва, письменник, перекладач, етнограф, соціолог, публіцист, лідер впливових в Україні демократичних партій і перший президент Української Республіки, керівник славнозвісного Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Українського наукового товариства в Києві та «Літературно-наукового вісника», газет, журналів, один з фундаторів Української Академії наук, автор десятитомної «Історії України-Русі» та історії запорізького козацтва — Михайло Грушевський на ниві освіти, науки, культури, громадсько-державної діяльності дістав не лише загальнонаціональне, а й міжнародне визнання. [6]

Фундаментальні праці М.С. Грушевського з історії України були на рівні світової історіографії. Незважаючи на дискусійність або застарілість окремих оцінок історичних подій, наукова спадщина М.С. Грушевського (насамперед «Історія України-Русі») має непересічне значення. До неї звертались і звертатимуться численні вітчизняні та зарубіжні дослідники. Праці історика спонукають до справжньої творчої роботи і нових наукових пошуків. Про широке визнання творчості М.С. Грушевського свідчить, зокрема, його величезне за обсягом листування з багатьма діячами науки і культури.

Праці М.С. Грушевського мали також велике політичне і громадське значення. В умовах національного гноблення і переслідування української культури з боку царського самодержавства, австрійської монархії, панівних

класів Польщі вихід у світ історичних творів М.С. Грушевського справив значний вплив на активізацію національно-визвольного руху на українських землях, розчленованих державними кордонами. Вчений переконливо показав, що український народ пройшов довгий, складний і самобутній історичний шлях, вистраждав право на свою мову, етнічну культуру, власну державність. Вся творча спадщина вченого і нині вражає не лише глибиною наукового висвітлення історичного процесу, а й надзвичайною актуальністю її повчального змісту для сьогодення. [11]

Своє завдання, як історика свого народу, він розумів дуже широко, і його сумлінно і талановито виконав. Йому належать великі слова – *"Завдяки історичній пам'яті людина стає особистістю, народ – нацією, країна державою"*

Передмову до першого тому «Історії України-Русі» (1898) він закінчує словами євангеліста Іоанна (VII, 32): «Увесте истину, и истина свободитъ вы». Цей пафос звіщати істину перейняли французькі філософи-просвітителі, такі як Вольтер, а від них Костомаров та кирило-мефодіївці, духові попередники М. Грушевського. Про свою місію пише М. Грушевський: «як історик (я є) сторож наших державних, національних і соціальних традицій, як чоловік, котрий так довго працював над історією політичної і соціальної мислі України» (Праці, 154).

З урахуванням зазначеного зрозуміємо вагу найголовнішого здобутку М. Грушевського – його концепції історії України-Русі як цілісного процесу розвитку української нації від появи етносу русів на території України до стану й проблем буття української нації в ХХ ст. Щоправда, і ця схема вченого часом піддавалася коли не критиці, то різного роду «уточненням».

Важко переоцінити значення особи Михайла Грушевського в історії України. Автор багатьох підручників з української історії, геніальний вчений і взагалі надзвичайно талановита людина, він був і видатним політичним діячем. Пам'ять про нього вічна, наукові праці – невичерпане джерело мудрості на віки.

Список використаних джерел

1. Багалій Д. І. Академік М. С. Грушевський і його місце в українській історіографії / Д. І. Багалій // Червоний шлях. — 1927. — №1. — С. 160—217.
2. Багалій Д. І. Нарис історії України на соціальному економічному ґрунті / Д. І. Багалій. — К.: Укр. акад. наук, 1928. — 218 с.
3. Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Український історичний журнал. - 1996. - №5. - С. 39.
4. Вивід прав України: док. і матеріали до історії укр. політ. думки/упоряд. Б. Кравців. — Нью-Йорк: Пролог, 1964. — 250 с.

5. Винар Л. Автобіографія М. Грушевського з 1900 по 1920 роки, як джерела до вивчання його життя і творчості / Л. Винар. – Нью – Йорк – Торонто – Мюнхен, 1974. – с. 28.
6. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866—1934) / Винар Л. — [Б. м.] : Сучасність , 1985. — 120 с.
7. Гермайзе О. Ювілей української науки: сорок років діяльн. акад. М.С.Грушевського / О. Гермайзе // Життя і революція . — 1926. — №20. — С. 93—99.
8. Грушевський М. С. Звичайна схема "руської " історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський // Твори: у 50 т. — Львів , 2002. — Т. 1: Серія "Суспільно – політичні твори", 1894—1907. — С. 75—82.
9. Кордуба М. Рец. на: Грушевський М. Історія України - Русі. — Львів, 1898. — Т. 1. — 5 с. — Окрема відбитка.
10. Мироненко О.О. Світоч української державності. – К., 1995. – С. 158.
11. Солдатенко В.Ф. Внесок М.С. Грушевського в концепцію української революції // Український історичний журнал. – 1996. – №5. – С. 5.

*Гончаренко Інна Володимирівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

Реконструкція теоретико-методологічних поглядів М.С. Грушевського, співвідношення з дискурсами минулого і сучасного є одним із важливих завдань історичної науки. Грушевськознавство сьогодні це вже ціла наука, в полі зору якої не лише наукові та суспільно-політичні досягнення Михайла Грушевського, але й ціла система історичних знань та теоретико-методологічних прийомів, якими послуговуються цілі покоління українських та зарубіжних істориків. До науковців, що досліджували еволюцію концепції вченого належать: Л.Зашкільняка, В. В. Ващенко, В. В. Березинця, В. Будза, Я. Дашкевича, В.Масненка, О.Богдашину, В. В. і В. П. Тельваків, Л. Винара, О. Пріцака та інші. Глибоке вивчення такої “епохи трансформацій” на яку вказує В. Ващенко, епохи, в якій жив та працював М. Грушевський, допомагає встановити причини еволюції поглядів вченого.

М. Грушевський звертався до двовимірності історичного аналізу, поєднання вертикальних і горизонтальних зрізів дослідження минулого. Вертикальний зріз, вважав вчений, дає суцільний образ економічного, політичного, культурного і національного розвитку, горизонтальний відкриває додаткові можливості поглибленого дослідження територій, земель із врахуванням специфіки географічних, комунікаційних, соціальних чинників. Як зазначав у своєму дослідженні В. Тельвак, аналізуючи творчий доробок Грушевського, суб'єктами історії для вченого є окремі "народи - нації", які складаються під впливом об'єктивних умов. Ці умови переважають, над суб'єктивними чинниками ("народами – націями"). Розвиток суб'єкта (народу) підпорядковується ідеї загального прогресу людства в цілому, який є здобутком всіх цивілізаційних суб'єктів. Кожний народ виступає окремою індивідуальністю з властивими для нього етнічно-культурними рисами. Рушіями поступу народу, згідно з позитивістською "теорією факторів", М. Грушевський визначає різні чинники: економіку, культуру, політичні відносини. Проте часто в його творах превалує економіко-культурне пояснення історичних процесів. Роль особи в історії вчений інтерпретує в дусі позитивізму: видатні діячі минувшини для нього - "продукти суспільних обставин", що своєю діяльністю цілком підкоряються об'єктивним історичним умовам. В.Тельвак аналізуючи методологічну систему М. Грушевського зазначає, що в її основі лежав принцип критично-аналітичного документалізму.

Особливу увагу Грушевський звертав на критику джерел та методи джерелознавства. Історичні факти досліджувались згідно з науковими принципами історизму, об'єктивізму, що дозволило вченому дати інтегральне бачення досліджуваних процесів. Серед методів методологічного апарату М. Грушевського виокремлюються загально-наукові та спеціально-наукові. Серед загально-наукових відзначимо історичний, логічний, метод абстрагування, системно-структурний метод, евристичний (в термінології М. Грушевського "гіпотетичний"). Із спеціально-наукових методів М. Грушевський найчастіше використовував порівняльно-історичний, ретроспективний, генетичний, типологічний. Ці методи були використані вченим для дослідження історичної еволюції українського на роду.

Одним з головних завдань української історичної науки Грушевський вважав активізацію регіональних досліджень історії України. У пошуках першоджерел для історичних творів Грушевському неодноразово доводилось виїжджати до інших європейських міст Москви, Петербурга, Вільнюса, Відня, Варшави, Кракова тощо. Зокрема, про такі наукові відрядження вчений засвідчив у передмові до своєї монографії "Барське староство. Історичні нариси XV—XVII ст." (1894) [2, с.24]. Такий підхід був

успадкований ним від "земельної" школи в українській історіографії, яка вивчала регіональні особливості та культурні традиції різних частин України. Витоки цього напрямку М. С. Грушевський вбачав в ідеї М. Костомарова "про землю як політичну одиницю староруського укладу". Як зазначав Д. Багалій, "після того, як наукова школа В. Б. Антоновича розробила історію України в своїх обласних монографіях на підставі обласної методи, тобто історію кожної землі виучила окремо, яскраво виявилися їх окремі історичні риси, які не виявлялися нам у розробці так званої удільної епохи, коли панувала централістична метода. Як зазначив Я. Верменич М. у своїй науковій праці, Грушевський на підставі своїх власних досліджень і на підставі обласних монографій міг дати в своїй "Історії України-Руси" загальний широкий огляд земель. У передмові до першого тому багатотомного перевидання "Історії України-Руси" українські історики В. Смолій та П. Сохань зауважили: "Широка джерельна база (крім вітчизняних, праця заснована на документах ряду зарубіжних архівів), врахування висновків своїх попередників, використання матеріалів суміжних галузей наук - археології, лінгвістики, соціології, фольклору, - дали можливість автору створити багатогранну, цільну наукову концепцію історії - українського народу" [3, с.8]. Л. Винар зазначав, дослідження М. Грушевським окремих частин України відрізнялося від "обласних досліджень" В. Антоновича тим, що мало своїм стрижнем окрему схему історії України, обґрунтовувало ідею незалежності і безперервності історичного процесу на всіх її територіях у всі періоди її історії. Ця схема, викладена першому томі збірника "Статті по славяноведенню)", заперечувала основоположну концепцію російських вчених, за якою історія Київської держави і Північно-Східної Русі представлялася вигляді єдиного безперервного процесу. Викинувши ідею тотожності й спадкоємного зв'язку київської та московської державності, М. Грушевський виступив і проти постулату про єдину давньоруську народність. Він вважав, що після припинення існування Київської держави її спадкоємницею стала Галицько-Волинська держава.

Ще більшої ваги набула розроблена М. Грушевським концепція безперервності й цілісності історичного розвитку української нації. Лише з урахуванням зазначеного зрозуміємо вагу найголовнішого здобутку М. Грушевського - його концепції історії України-Руси як цілісного процесу розвитку української нації від появи етносу русів на території України до стану й проблем буття української нації в ХХ ст. Величезна кількість поданого Михайлом Грушевським до десятитомної "Історії України-Руси" документального матеріалу та літератури була чітко ним впорядкована і точно відповідала композиційному викладенню в творі процесу історичного розвитку, який подається автором у чіткій хронологічній послідовності

відносно до кожного тому. Таким чином, кожен з томів багатотомника, залежно від розглянутої автором проблеми, має відповідну бібліографічну основу. Все це свідчить не тільки про грандіозну працю дослідника, яку він провів з виявлення всіх необхідних джерел, у тому числі в зарубіжних архівах та бібліотеках, про що сам Михайло Сергійович згадує в "Автобіографії" [1, с.220], а й характеризує його як вправного бібліографа, що підтверджує й систематизований автором довідково-бібліографічний апарат (ДБА), який був доданий ним до основного тексту твору.

На думку М. Грушевського, суворе дотримання принципу об'єктивності дозволить уникнути багатьох хиб в історичному дослідженні. Найважливішим для історика, на думку автора, є оволодіння джерелознавчою критикою, оскільки лише вона дає можливість "раціональним чином використати дані джерел" [4, арк.338].

З творчою спадщиною Грушевського пов'язані ідеї відродження української культури і науки, історичної свідомості й національної гідності народу. Михайло Грушевський належить до тих громадських діячів, що до кінця залишилися вірними ідеї усього життя - самоствердженню свого народу.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Автобіографія, 1926 р. / М. С. Грушевський // Великий українець: матеріали з життя й діяльності М. С. Грушевського/упоряд., підгот. текстів та фотомат., комент., приміт. А. П. Демиденка. – К., 1992. – 240 с.

2. Грушевський М. С. Барське староство : іст. нариси (XV—XVIII ст.) / Михайло Грушевський ; [післямова, прим. та покажч. М. Крикун] ; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – [Репринт. вид.]. – Львів : ІУ, 1996. – 624 с.

3. Смолій В. А. Видатний історик України / В. А. Смолій, П. С. Сохань //Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський. – К., 1991. – Т. 1 : До початку XI в. – 39с.

4. ЦДІАУК, ф. 1235, оп.1, спр.100, арк.338.

*Дремлюга Сергій Павлович,
викладач історії України, філософії,
культурології, економічної теорії
Бердичівського коледжу
промисловості, економіки та права*

ДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Творчий спадок корифея вітчизняної історичної науки Михайла Сергійовича Грушевського величезний. Львівське видавництво «Світ» вже розпочало проект підготовки повного зібрання творів Михайла

Грушевського. До 2050 року має бути опубліковано 50 томів з працями визнаного у світі науковця та громадсько-політичного і державного діяча [1].

У великому творчому доробку особливе місце посідає «Історія України-Руси», в якій, на той час, найбільш повно була відображена історія українського народу, його побут і культура [2]. Ця праця М.С.Грушевського стала вінцем у становленні національної історичної науки, фактично завершила справу підготовки систематичної національної історії.

«Історія України-Руси» М. Грушевського відкрила горизонти для більш детального висвітлення українського історичного поступу і цим поклала початок новому етапу у національній науці. Серед найважливіших завдань вітчизняної історичної науки постає необхідність остаточно визначитися з головними рушійними силами національного розвитку, критеріями культурної еволюції народу.

Для М.С. Грушевського було очевидно, що «альфою і омегою» історичного процесу постає народ, а його провідники і держава стають корисними лише тоді, «коли вона дає змогу духовно-моральному, економічному і політичному розвитку громади» [3].

Критиків історіософії М.С. Грушевського немало. Дехто саме вченому ставить у провину поразку Української революції та її витвору – Української Народної Республіки. Думаю, що це питання ще має бути предметом глибоких досліджень. Ми ж з Вами є свідками Нової Української революції, в якій головну роль у найважливіший і найрішучіший момент української сучасної історії відіграє народ. Це його духовний порив збував не тільки українське суспільство, а й сколихнув увесь світ.

Історична модель розвитку українського народу М. Грушевського збудована на проблемах самореалізації та самовизначення, що неодмінно передбачає включення у сферу досліджень питань культурно-національного розвитку: мови, літератури, освіти, мистецтва. М.С.Грушевський був одним з організаторів розробки нової історії української культури. Вперше це вдалося зробити в 1940 році українськими вченим-емігрантам під керівництвом Дмитра Антоновича [4].

До найважливіших джерел висвітлення коренів української культури М.С. Грушевський відносив лінгвістичні дослідження. Вчений називав мову одним із головних складових творення українського народу [5]. Хіба ж не в цьому ми знаходимо велич «Кобзаря» Тараса Григоровича Шевченка? Генетичний зв'язок між ставленням українців до рідної мови і розвитком національної ідеї є провідною темою творчості Т.Г. Шевченка.

Новітній дослідник Світлана Брижицька за матеріалами книг вражень на могилі Тараса Шевченка в Каневі в 1897-1926 рр. зробила висновок, що найбільший інтерес до української мови зріс з відродження політичного

життя в 1917 році, початком роботи Центральної Ради та проголошенням Української Народної Республіки [6, 124-127].

За гетьманства Павла Скоропадського і правління Директорії процес українізації продовжувався. Заходи Центральної Ради та уряду Скоропадського стали основою «Українського відродження» 20-х років. Саме в цей час М.С.Грушевський повернувся в Україну з еміграції і став на чолі української історичної науки.

Серед сучасних дослідників мовної тематики чільне місце посідає Костянтин Миколайович Тищенко, автор понад 180 праць з метатеорії мовознавства і наукової теорії мови. Вчений виділяє в українській мові тридцять хронологічних шарів [7]. Цим не тільки пояснюється колорит української мови, її ідентичність в колі східноєвропейських мов, а й підтверджується думка М.С. Грушевського про тисячолітню історію українського народу, а відтак і право його на розбудову власної держави.

Список використаних джерел

1. Повне зібрання творів Михайла Грушевського. – Вікіпедія. – Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Смолій В.А., Сохань П.С. Смолій В., Сохань П. Видатний історик України // Грушевський М.С. Історія України -Руси: в 11 т., 12 кн. /Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – 736 с.
3. Омелян Пріцак. Історіософія Михайла Грушевського// Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. /Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – 736 с.
4. Українська культура: лекції за редакцією Дмитра Антоновича/ / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.; іл.
5. Грушевський М.С. Історія України -Руси: в 11 т., 12 кн. /Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – 736 с.
6. Світлана Брижицька. Ставлення українців до української мови (за матеріалами книг вражень на могилі Т.Шевченка у Каневі 1897-1926) // Українознавство –2003: Календар-щорічник. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С.124–127.
7. Костянтин Тищенко. Забуті габри-вигнанці. – Режим доступу:
<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37081/21-Tischenko.pdf?sequence=1>

*Дручек Олена Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та
психологічних дисциплін факультету
№ 2 – підготовки фахівців для
Національної гвардії України ННІ № 3
НАВС*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Реалії суспільної та державно-політичної дійсності України обумовлюють підвищений науковий інтерес до різних аспектів державотворчості, зокрема, теоретичних і практичних питань децентралізації. Одним із фундаторів концепції української національної державності, заснованій на принципах децентралізації, був М.С. Грушевський. Звернення до наукових праць М.С. Грушевського, а також вивчення позицій дослідників його наукової спадщини уможливило формулювання тези про те, що погляди вченого на питання ролі децентралізації влади у процесі вітчизняного державотворення зазнали значної еволюції. Метою нашої розвідки буде – дослідити зміни сутності поняття «децентралізація» в межах етапів еволюції державотворчої концепції Михайла Грушевського.

На нашу думку, формування засадничих підвалин державотворчої концепції М. Грушевського відбувалося під впливом прогресивних ідей тогочасних європейських мислителів та представників національної інтелектуальної еліти, до якої, власне з 80-х-90-х років ХІХ ст. належав і сам Михайло Грушевський, могутньо заявивши про свій потенціал науковця і громадського діяча з часів студентства. Перший етап формування державницької концепції Михайла Грушевського (у літературі його визначають як «культурницько-духовний» [1, с. 6]) був найдовшим у часові і характеризувався пріоритетністю (але не вичерпністю) ідеї важливості самоідентифікації і самовизначеності нації через культурне будівництво, утвердження української мови у побуті та суспільному обігу. Власне, на цьому етапі вчений стоїть на позиції поміркованого позитивіста і продукує легітимні і прогресивні ідеї в контексті некризових подій.

Важливим чинником зміни сутності концепції української державності в межах другого етапу (1905 -1917 р.р.) стали події першої демократичної революції в Російській імперії та викликане нею розгортання національно-визвольного руху. У зазначений період громадсько-політична діяльність Михайла Грушевського переважно мала вираз у публіцистичних статтях, що

стосувалися розробки т.зв. «конституційного проекту» – пропозицій стосовно перебудови імперської державності. Відразу зауважимо, що і в період Першої революції у Росії, і набагато пізніше, Михайло Грушевський не був прихильником яких би то не було революційних чи насильницьких способів зміни існуючого ладу. Водночас, справедливою є оцінка його як людини, яка зробила для публічного роз'яснення «українського питання» так багато, як ніхто інший [2]. Найбільш яскраво еволюція державницької концепції М. Грушевського у межах другого «автономістсько-федеративного» періоду сформульовано у його працях «Освобождение России и украинский вопрос», «З біжучої хвилі. На теми дня», «Конституційне питання і українство в Росії», «Українство і питання дня в Росії». Праці присвячено розробці механізму влади, організованої на рівних правах, загальних можливостях, демократизмі. Ідею децентралізації державної системи Михайло Грушевський формулює через поняття «обласної самоуправи», наполягаючи на тому, щоб таку «привілегію» було закріплено для усіх, а не тільки для декотрих національностей, щоб «на основі самоуправи національних територій була організована вся Росія», бо «тільки децентралізація може забезпечити успішний економічний і культурний розвиток провінцій...»[3]. Для децентралізації державної влади вчений пропонує провести прямі парламентські вибори, забезпечити регіональну автономію з наданням широких прав місцевим органам влади, гарантувати національним меншинам пропорційне представництво в органах місцевого самоврядування [4]. Будучи головою ТУП, Михайло Грушевський мав великий вплив на формулювання програмних засад організації, серед яких основними були: парламентаризм, перебудова Російської держави на федеративних засадах, національно-територіальна автономія України [5, с.190]. Ідея автономного устрою була основною у підготовленому вченим для української громади у II Державній Думі законопроекті, який, на жаль, так і не було втілено.

Наступним кризовим моментом для еволюції державницької концепції Михайла Грушевського стала Лютнева революція, коли ідея втілення в життя широкої національно-територіальної автономії України у складі Російської імперії стала домінуючою. У своїй праці «Якої автономії і федерації хоче Україна» (1917 р.) Михайло Грушевський дав відповідь на питання про зміст понять «автономія», «федерація», «децентралізація», виділивши такі, зокрема, «форми громадянського життя»: повний централізм; децентралізація адміністраційна (бюрократична); самоуправа (самоврядування); автономія (вужька або широка); державність неповна (несуверенна); держава самостійна, незалежна. Вчений вважав, що різниця між поняттями «федерація» та «автономія» полягає у змісті прерогатив влади

та розподілі повноважень між центром та частинами держави. Політичним ідеалом Михайла Грушевського у цей період є федеративна парламентська республіка, суб'єкти якої мають свою державність та право виходу. Відповідно до розробленого ним проекту, Україна мала би стати частиною Російської федерації за прикладом Швейцарської конфедерації. Передбачалася наявність вищих органів влади суб'єкта федерації (сейм, Рада міністрів), демократичної виборчої системи, три різновиди органів самоуправління на місцевому рівні.

Події Української Демократичної революції сприяли трансформації федералістських поглядів М.Грушевського у модель суверенної незалежної держави. Якщо базовими принципами і Першого, і Другого, і Третього Універсалу Центральної Ради були автономія і федералізм (України у складі Росії), то Четвертий універсал є свідченням перемоги ідеї будівництва незалежної Української Держави на засадах децентралізації та широкого місцевого самоврядування.

Отже, державотворча концепція Михайла Грушевського та його погляди щодо децентралізації влади еволюціонували та змінювалися в контексті демократичного розвитку суспільства. Основними етапами такої еволюції було: від ідеї мовно-культурної самоідентифікації і локальної народної самоорганізації – до автономістсько-федералістського устрою і далі – до ідеї незалежної української держави, заснованої на принципах децентралізації. В умовах сьогодення наукова спадщина Михайла Грушевського слугує джерелом, на основі якого може бути сформовано оптимальну модель організації державної влади та місцевого самоуправління.

Список використаних джерел

1. Нікітін В. В. Концепція децентралізації влади у поглядах М. С. Грушевського / В. В. Нікітін, Т. В. Забейворота // Теорія та практика державного управління. - 2015. - Вип. 2. - С. 49-56.

2. Я. Михайло Грушевський – історик народницького чи державницького напрямку? / Я. Дашкевич // Дашкевич Я. Постаті. Нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-ге вид., випр. й допов. – Львів : Львів. відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ, 2007.

3. Грушевський М. С. Конституційне питання і українство в Росії / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1 : Суспільно-політичні твори (1894–1907) / [упорядники І. Гирич, О. Тодійчук]. – Львів : Світ, 2002. – С. 301–312.

4. Грушевський М. С. Українство і питання дня в Росії / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1 : Суспільно-політичні твори (1894–1907) / [упорядники І. Гирич, О. Тодійчук]. – Львів : Світ. – С. 293–300. 5.– С. 388–406.

5. Пиріг Р. Ідея федералізму в державницькій концепції Михайла Грушевського / Р. Пиріг // Студії з архівної справи та документознавства. – 2005. – Т. 13. – С. 188–192.

*Єгоров Владислав Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

М.І. КОСТОМАРОВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО

На думку відомого українського історика О. Прицака М.С. Грушевський був продовжувачем історичної школи М.І. Костомарова та В.Б. Антоновича, працюючи під науковим керівництвом останнього, а також М.П. Драгоманова. [11, с.44]

Крім робіт В.Б. Антоновича, значний вплив на майбутнього історика справили твори М.І. Костомарова й зокрема «Мысли о федеративном начале Древней Руси. Письмо редактору» та «Две русские народности». [11, с.47; 9,10].

М.С. Грушевський визнавав що народ, народна маса повинні бути центром історичної розвідки, а Київська держава XI ст. за формою була федерацією, саме в той час українсько – руський народ жив самостійним політичним життям. [11, с.57, 67]

Розробляючи «Історію України – Русі» М.С. Грушевський в основу поклав населення, територію, державу до котрої як і попередники ставився негативно. Вочевидь, ці основи та критика М.С. Грушевським пансько – шляхетських порядків виходили з творчості М.І.Костомарова та В.Б. Антоновича. Народницький підхід цих вчених до вивчення минувшини українського народу М.С. Грушевський намагався застосувати й у викладі козацької доби в «Історії України – Русі», коли український народ виступає активним творцем своєї долі та життя, зокрема під час повстання Б. Хмельницького. Ці риси творчості М.С. Грушевського визнають і сучасні українські дослідники. [11, с. 70, 64,61, 63; 12, с.9-11]

Тому цілком природнім слідом за братом О.С.Грушевським, було звернення М.С.Грушевського до вивчення основ творчої спадщини М.І.Костомарова котрі він здійснював у 1920-ті рр.[6;7;8].

Узагальнюючу оцінку творчої спадщини М.І. Костомарова можна зустріти у спеціальному випуску часопису «Україна» №3 за 1925 р., де було вміщено статтю М.С.Грушевського «М.Костомаров і Новітня Україна». Для М.С.Грушевського – М.І.Костомаров - борець з феодально-бюрократичним

режимом, ідеолог українського відродження, робота котрого – важливе свідчення соціально-ідеологічного руху. Згодом, в дослідженні публіцистичної спадщини М.І.Костомаров. М.С.Грушевський наголошував що М.І. Костомаров – кабінетний, архівний працівник.[1, с.3.; 2,с.3]

На переконання М.С.Грушевського, М.І.Костомаров протиставляв державному насильству федералізм з анархістською закваскою. Не зважаючи на цензуру був опонентом бюрократизму, авторитаризму, боровся з тріадою російського царизму – «самодержавство, православ'я, народність». Поряд з тим вважаючи, що у слов'ян були задатки демократизму, оскільки серед них не було панів, царів. Отже, одним з гасел М.І.Костомарова на думку М.С.Грушевського було гасло «з народом проти держави». [1, с.4-6,19; 2,с.3]

Цю думку М.І. Костомаров обстоював ще на сторінках журналу «Колокол» 1860 р. у статті «Україна». Оскільки для вченого – малороси - пригнічений клас, а козаки – лицарі віри, розсадники свободи. Для М.І.Костомарова як зазначав М.С.Грушевський, козаки – представники федеративного удільного ладу (що був у часи Давньоруської держави) котрий оборонявся від нового централізму монархічного ладу. [1, с.10,16]

За висловом М.С.Грушевського, М.І. Костомаров розвинув ці ідеї у революційному творі «Книга буття українського народу», а риси церковного життя українців на думку М.С.Грушевського М.І.Костомаров висвітлив в першому варіанті магістерської дисертації «О причинах и характере Унии в Западной России» (1842 р.), котрий являв собою «памфлет закрашений публіцистикою». Ця тема, на думку М.С.Грушевського була свідченням вагань М.І.Костомарова щодо того чим займатися – історією чи етнографією. [2, с.2, 7; 3, с.11] Саме в цій роботі на переконання М.С.Грушевського - вчений дійшов висновку про перехід в Україні ідеї панславізму в ідею федеративного союзу слов'ян. [1, с.10]

На думку М.С. Грушевського значною була роль М.І.Костомарова у виокремленні особливих рис росіян, котрі були сформовані татарським впливом. М.І. Костомаров в своїх етнографічних розвідках, на думку М.С. Грушевського, здійснював головну справу – відтворював рішуче розмежування великоросійської та малоросійської народних стихій. Він же похвалявся історично витвореними антипатіями до євреїв, поляків, але захищав їх людські права у випадку їх порушення, виступаючи проти ідей національної виключності. [1, с.11;3,с.16; 2, с.12]

Загалом же М.С.Грушевський був переконаний, що М.І.Костомаров в своїх творах користався старими поняттями про народні рухи. На переконання М.С.Грушевського – М.І.Костомаров не був позбавлений певних дивацтв, він не був вільним від бачення підкреслював свою індивідуальну самостійність. В останні роки, зазначав М.С.Грушевський,

через численні цезурні утиски російського царизму М.І.Костомаров у статті «Задачи украинофильства» (1881 р.), зазначив що побутові теми – нормальні для тодішньої української літератури, хотів обмежити її розвиток і звернути її на чистий етнографізм. [1, с.12; 2, с.5,19]

М.С. Грушевський пояснював, що критичні зауваження до спадщини М.І. Костомарова пояснюються тим, що з науковців попередньої доби ніхто не творить ікон, а лише творять галерею представників українського громадського руху, в усіх його проявах – сильних/слабких сторонах їх діяльності. [1, с.20]

М.С. Грушевський приділив значну увагу й дослідженню етнографічних розвідок М.І.Костомарова. На переконання М.С.Грушевського – етнографія відіграла велику роль у слов'янському відродженні, її перші прояви були в Сербії, Польщі. В цей час стався переворот в тезі Р.Декарта – ми співаємо наших пісень – отже існуємо. Таким чином, народ котрий їх співає не може залишатися парією на своїй землі. Ця наука (етнографія) призвела згодом до боротьби за визволення слов'янських народів, на ній вирости політичні і революційні рухи. [3, с.9]

Органічною частиною того руху, на переконання М.С.Грушевського, було українське відродження. Розвиток етнографічних досліджень на українських землях припав на період найбільшого занепаду українського життя. Багатство народної поезії різко контрастувало з станом української національності. На думку М.С.Грушевського «..... Народня українська маса, як продукт певних географічних, економічних і культурних умов, ставала в центрі дослідчої уваги і культурної праці... Від сього часу не пануючі династії, не імениті роди, а нарід-маса стає героєм української історії, української культури, української творчості в уяві дослідників і широких кругів інтелігенції. Не на династичні лінії, не на хронологічні таблиці нанизуються факти української історії, зміни політичних, культурних чи економічних умов українського життя. Гадка дослідника, гадка поета чи публіциста починає орієнтуватись в усіх таких питаннях на народню масу як на дійсного первотворця, а zarazом і об'єкту, на яким передусім відбиваються всі ці зміни побуту, і з сього становища передусім хоче дослідник їх просліджувати і оцінювати...» [4,с.1-2]

На думку М.С. Грушевського, творча спадщина М.І. Костомарова мала цінність як свідок невмирущої соціальної та національної динаміки епохи, а етнографія для М.І. Костомарова була способом пізнання народу. З 1836 – 1837 рр. під впливом знаного етнографа І.І.Срезневського та якісної збірки народних пісень М.О. Максимовича (1827 р.) М.І. Костомаров зібрав 500 народних пісень. Їх цінність для М.І.Костомарова, зазначав М.С.Грушевський, позначилася й на темі другого варіанту нашвидкуруч

зібраної магістерської дисертації. В неофіційному тлумаченні з цих пісень було видно ключ до народних мас, тих хто хоче битися з неволею в українських землях. На думку М.С.Грушевського зміст другої дисертації М.І. Костомарова «Об историческом значении русской народной поэзии» (1843 р.) був блідий, а в роботі «Славянская мифология» (1847 р.) було дуже мало посилань на іноземних авторів. Саме тому до розробки цієї теми у 1850-х рр. взявся мовознавець О.О.Потебня. [5, с.4; 3, с.10,14-15]

Водночас продовженням етнографічних розвідок М.І.Костомаров в Петербурзькому періоді на думку М.С.Грушевського була вже згадана знаменита стаття «Две русские народности» (1861 р.). Такі виступи, на думку М.С.Грушевського, могли бути основою змін в суспільній свідомості, а згодом до революційної активності народних мас. [3, с.15,19]

Список використаних джерел

1.Грушевський М.С. М.Костомаров і Новітня Україна/ М.С.Грушевський // Україна: науковий двохмісячник українознавства. – 1925.– №3. – С.3-20.

2.Грушевський М.С. З публіцистичних писань М.Костомарова/ М.С. Грушевський// Науково – публіцистичні і полемічні писання М.Костомарова.Зібрані заходом Академічної комісії укр. історіографії/ іст. Секція Всеукр. АН; Ред. М.Грушевський. – К.:Держ. Ви-во України,1928. – С.3-21.

3.Грушевський М.С. Етнографічне діло Костомарова / М.С. Грушевський// Етнографічні писання Костомарова.Зібрані заходом Академічної комісії укр. історіографії/ іст. Секція Всеукр. АН; Ред. М.Грушевський. – К.:Держ. Ви-во України,1930. – С.9 –24.

4.Грушевський М. «Малоросійкія песни» Максимовича і століття української наукової праці / М.Грушевський // Україна: науковий двохмісячник українознавства. – 1927. – № 6. –С.1 –13.

5.Грушевський М. Сто літ українського народництва/М.Грушевський // Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Науковий щорічник за 1927 рік. – К., 1928. – Вип. 1.—С. 3 –10;

6.Грушевский А.С.Из Харьковских лет Н.И.Костомарова/ А.С.Грушевский // Журнал Министерства Народного Просвещения.– 1908. – №4.- С.233-295.

7.Грушевський О.С. З настроїв і думок Кирило-мефодіївців/ О.С.Грушевський // Україна. – 1914. – №1. – С.71-76.

8.Грушевський О.С. Історичні статті Костомарова в «Основі»/ О.С.Грушевський // Україна: науковий двохмісячник українознавства.– К., 1928, №. 1. – С. 90.-100.

9.Костомаров Н.И. Мысли о федеративном начале Древней Руси.Письмо редактору/ Н.И.Костомаров // Основа. – 1861. – № 1. – С.120 –158.

10.Костомаров Н.И. Две русские народности/Н.И. Костомаров // Основа. – 1861. – №3. – С.33-80.

11. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського / О.Прицак/ Грушевський М.С. Історія України – Руси: В 11 т., 12 кн./М.С. Грушевський – К.: «Наукова думка», 1994. – Т. 1. – С.40-73.

12.Тельвак В.В.Теоретико – методологічні підстави історичних поглядів М.С.Грушевського (кін.ХІХ – поч.ХХ ст.) .: Автореферат дис. ...канд. іст.наук: 07.00.06 / В.В. Тельвак /. – Львів., 2001. – 20с.

*Іванова Олена В'ячеславівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загально-правових
та психологічних дисциплін
факультету №2 ННІ №3 НАВС;*

*Корсун Сергій Іванович,
кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри загально-правових
та психологічних дисциплін
факультету №2 ННІ №3 НАВС*

ЕНЕРГЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЕНЕРГЕТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

У психологічному середовищі, на теренах бувшого Радянського Союзу, широкого поширення набули два теоретичних підходи до вивчення психології людини – особистісний та діяльнісний. Особистісний підхід у психології реалізується насамперед через формулу «особистість є міра всіх речей». Особистість це те джерело, та рушійна сила, що формує, створює та перетворює соціальну дійсність. Слід зазначити, що особистісний підхід вимагає вивчення досить великого обсягу властивостей особистості, дослідження його внутрішнього світу: потреб, спонукань, що лежать у основі вчинків (мотивів поведінки), загальної структури та окремих рис характеру, емоційно-вольової сфери, здібностей, індивідуальних особливостей інтелектуальної діяльності (сприймання, мислення, пам'ять та інші пізнавальні процеси).

Принцип діяльнісного підходу в теоретичній психології полягає у тому, що свідомість особистості формується у процесі і у результаті діяльності і проявляється та реалізується теж в ній. Будь-яка діяльність включає мету, умови, в яких вона відбувається, способи та засоби досягнення мети, мотив, заради якого людина прагне до досягнення певної мети і який сам виступає в якості віддаленої мети, і, нарешті, результат діяльності.

Нами пропонується згадати уже забутий підхід до вивчення психології особистості, який у свій час було названо енергетичною психологією. На

наше переконання, суть даного підходу полягає в тому, що психіка людини розглядається як певна енергетична субстанція, яка має усі властивості енергії. Відповідно, можемо констатувати, що психічна енергія не виникає з нічого і не зникає в нікуди, вона передається від одного тіла (особистості) до іншого (іншої особистості).

Необхідно зазначити, що подібні ідеї уже висувалися науковцями на початку 20-го століття. Так, 1905 році було опубліковано працю харківського нейропсихолога М.В. Країнського під промовистою назвою «Енергетична психологія». У цій монографії автор вперше формулює закон збереження енергії щодо використання його у психічній діяльності людини. Зокрема, М.В. Країнський наголошує, що психічна енергія «являє собою особливий вид загальної світової енергії й проявляється, як і в усіх фізико-хімічних процесах, у двох формах – живої та потенційної, а звідси ... підпорядкована відомим нам законам енергетики. Із цього погляду всі психічні явища від рефлекторних до найвищих душевних рухів, на мою думку, мають бути зведені до законів фізики та хімії. Уся нова психологія має бути побудована на законі збереження енергії» [1].

На той час подібний «фізичний» підхід до психології та психіки людини був підданий нищівній критиці з боку визнаних російських науковців на чолі відомим фізіологом, психіатром та психологом В.М. Бехтерєвим.

Одразу наголосимо, що наші пропозиції у сфері поєднання на сучасному етапі понять психології з законами фізики не лише продовжують погляди М.В. Країнського, але значною мірою корелюються із поглядами М.С. Грушевського. Адже, досягнення фізики початку 20-го століття, у сфері дослідження енергії, не залишили байдужим також і вченого-історика М.С. Грушевського. Навколо фізичних законів, на той час, точилися шалені наукові дискусії та обговорення. Саме тоді Енсон Рабінбах у монографії «Людський двигун. Енергія, утома та джерела модерності» поставив за мету простежити в деталях, як наукова та технологічна метафори «енергії» формували гуманітарну (політичну, соціальну та історіографічну) думку другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [2].

Не можемо оминати теорію німецького фізика та лікаря Германа фон Гельмгольца, яким у 1847 році було сформульовано універсальний закон збереження енергії. У своєму знаменитому курсі лекцій Г. Гельмгольц подав цей закон у наступному вигляді: «сума енергії, що міститься у всесвіті, або напруження фізичних сил, які здатні діяти, - є кількість постійна;... вона не може бути ані збільшена, ані зменшена, не зважаючи на всю розмаїтість змін, що відбуваються повсюди у природі...». Г. Гельмгольц сприймав усі сили

природи в їх незліченних формах як еманацию єдиної універсальної енергії, яка зберігається на «складі енергії» [3].

Наскільки М.С. Грушевський був ознайомлений із тими численними дискусіями, які точилися навколо категорії «енергія» наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., починаючи з праць Г. Гельмгольца? Зазначимо, що перший переклад робіт німецького фізика російською мовою датовано 1864 роком, саме тоді в популярному у Російській імперії часопису «Современник» була опублікована програмна стаття Г. Гельмгольца «Взаємодія сил природи». Наступного року (1865), у Харкові було перекладено його курс лекцій під назвою «Закон збереження сили», у якому містився добре відомий зараз закон збереження енергії.

Слід зазначити, що М.С. Грушевський у своїх роботах дає однозначно зрозуміти, що він був не лише знайомий з фізичним поняттям «енергія», але й пропустив його через власну призму поглядів на відомі історичні факти. Зокрема, у статті «Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р.» читаємо: «Український нарід немов нагороджує себе великими територіальними, колонізаційними здобутками за крах своїх політичних планів... **Енергія соціальної й політичної боротьби** заривається в степовий переліг... Дістаємо не тільки величавий образ стихійної народної сили, але незвичайно характеристичну... демонстрацію переходу **інтенсивної енергії в екстенсивну** й перемогу сеї екстензії – одну з многих, записаних на сторінках української історії...» [4].

Ще одна стаття М.С. Грушевського, не зважаючи на назву «Ще про культуру і критику», наповнена яскравими фізичними термінами, що надають їй специфічного змісту та метафоричної наповненості. «Треба хотіти бути нацією, треба в тім напрямку працювати сильно, рушити всі суспільні засоби – **перетворити потенціальну енергію етнографічного існування** в динаміку національного розвою. Етнографічна окремішність, - це статика, національне життя - продукт волі, **динамічної енергії народу**. Треба для того хотіти, треба робити, треба дерзати [5].

Не можемо не погодитися із вітчизняним науковцем – дослідником спадщини М.С. Грушевського – В.В. Ващенком, який зокрема зазначає, що наведені цитати свідчать про те, що для інтерпретації процесів етногенезу та націєтворення історик – М.С. Грушевський часто спирався на своєрідний аналог конституйованого в дисциплінарних межах фізики «закону збереження енергії», згідно з яким при переході енергії з однієї форми в іншу її кількість залишається незмінною й однаковою [6].

Список використаних джерел

1. Краинский Н.В. Энергетическая психология. - Вып. 1. - Вильно, 1905. – С. 73.
2. Rabinbach A. The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity. – N.-Y., 1990. – 402 p.

3. Гельмгольц Г. Закон сохранения силы: Лекции. – Х., 1865. – С. 6.
4. Грушевський М. С. Український рух на схід. Розселення за московською границею до 1648 р. // Україна. – 1914. – Кн.1. – С. 21-22.
5. Грушевський М. С. Ще про культуру і критику // ЛНВ. – 1908. – Р.Х. – С. 122.
6. Ващенко В.В. «Історія як фізика». М. Грушевський у пошуках універсальних законів історичної дії // Український історичний журнал, № 4. – 2007. – С. 138-152.

***Калениченко Руслан Арсенович,**
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

***Деменко Олександр Федорович,**
кандидат політичних наук, доцент,
заступник директора навчально-
наукового інституту гуманітарних
наук Університету державної
фіскальної служби України;*

***Соколов Сергій Володимирович,**
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії Київського
національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана*

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Сергійович Грушевський – відомий учений, творець української національної історії, видатний громадський діяч і організатор освітньої справи в Україні, талановитий педагог. Народився 29 вересня 1866 р. у м. Холм у родині вчителя. Навчався в гімназії у Тифлісі, куди переселилася його сім'я. По закінченні історико-філософського факультету університету Святого Володимира у Києві Грушевського як талановитого молодого дослідника залишають при кафедрі російської історії. А з жовтня 1894 р. він очолив щойно створену кафедру всесвітньої історії у Львівському університеті і відтоді 20 років викладав там історію України. Помер М. Грушевський у 66 років 25 листопада 1934 р. Поховано його у Києві.

У галузі педагогіки проявив себе і як талановитий педагог-практик, і як педагог-учений.

Про педагогічні дарування Грушевського на викладацькій посаді свідчить його учень І. Крип'якевич: “Як учитель був дуже ввічливий і

доступний. До молодих студентів не говорив інакше як “пане-товаришу”. Він умів заохочувати молодь до праці, давав поради у важких питаннях, підтримував знеохочених. Часто запрошував студентів до своєї хати, де була чудова бібліотека. Він мав таку вдачу, що не раз одним жартівливим слівцем умів заохотити до праці, а загонистих умів стримати легеньким насміхом. Поруч з викладами, Грушевський вів і історичні вправи, де залучав своїх студентів до історичних дослідів” [1].

Роки професорства у відомому в Європі Львівському університеті стали для Грушевського школою змушнення і як талановитого викладача історії України та низки інших дисциплін, і як глибокого дослідника історії свого народу. Тут же виявились неабиякі його здібності як громадського діяча. Переїхавши до Львова, М. Грушевський співпрацював з науковим товариством імені Т. Шевченка, активно залучав до нього талановитих студентів, учителів, молодих науковців. Саме співпраця в НТШ зблизила Михайла Грушевського та Івана Франка. З 1897 року М. Грушевський очолив Товариство і спільно з великим Каменярем удосконалив його організаційну структуру, розширив сферу діяльності, доклав неабияких зусиль, щоб українські дослідження набули міжнародного розголосу.

Результатом плідного тандему М. Грушевського, І Франка та інших видатних учених, письменників стало стотомне видання “Записок Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка”, низка літературних і публіцистичних часописів.

Так, 1898 року нарешті з’явився перший том “Історія України–Русі” М. Грушевського, а пізніше – другий і третій.

Проте царська влада не дозволила розповсюджувати ці томи ні на Слобідській, ні на Наддніпрянській Україні. Загадковими залишилися досягнення української історичної науки і для Європи. Великим кроком на шляху подолання цього незнання стало запрошення М. Грушевського до Парижу, де він прочитав курс лекцій з історії України у російській вільній школі. З метою розширення наукових контактів учений відвідав Лондон, Лейпциг, Берлін, де знайшов однодумців серед відомих учених-істориків.

За двадцять років завдяки М. Грушевському утворилась школа дослідників різних напрямків історії, культури, літератури, які об’єднались навколо нього, відтворились академічні інституції.

Учений налагодив контакти з науковим зарубіжним світом, насамперед у Європі. Колишній голова Центральної ради повністю відійшов від політичної діяльності, але постійно перебував під гласним і таємним наглядом Державного політичного управління. Однак, попри все, то були плідні для нього роки. Вийшли нові томи його фундаментальних досліджень, з’явилися нові покоління істориків. Визнанням світового значення його наукової

діяльності стало святкування 60-річчя вченого-енциклопедиста у жовтні 1926 року. З цієї нагоди на адресу М. Грушевського надійшли поздоровлення з наукових центрів США, Німеччини, Австрії, Чехословаччини, Польщі та інших країн, від різних установ Росії і України, приватних осіб.

У 1931 році Михайло Сергійович переїхав до Москви. Вчений закінчив десятий том “Історії України-Русі”, який відредагувала й видала його донька Катерина Михайлівна. Підготував М. Грушевський і рукопис одинадцятого тому, який зник з Центральної наукової бібліотеки АН УРСР уже в повоєнні роки при загадкових обставинах. У цей же час він закінчував роботу над сьомим, восьмим і частиною дев’ятого томів історії української літератури, видав серію трактатів з історії громадської думки XVIII ст. в Україні.

Педагогічні погляди М. Грушевського сформувалися в період назрівання національних і соціальних революційних перетворень і особливо зміцніли в часи створення та існування Української Народної Республіки. Можна визначити основні напрями в переконаннях визначного вченого-просвітителя:

- школа й освіта мають бути засновані на засадах традицій національної культури обов’язково рідною мовою;

- школа, освіта і педагогічна наука в державі мусять бути незалежними від чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду вчительських, науково-дослідницьких та інших об’єднань;

- національна свідомість має домінувати у вихованні моральності.

Головною умовою існування національної школи М. Грушевський вважав навчання рідною мовою. На його погляд у рідній школі учні мають долучатися до надбань духовної культури свого народу, його історії, традицій, звичаїв, побуту. Тобто зміст освіти й виховання повинен відбивати національні особливості українського народу, внаслідок чого в учнів мав формуватися народний світогляд, національна свідомість, характер, спосіб мислення, діяльність, народна мораль.

Велику роль приділяв М. Грушевський проблемам дидактики. Всі навчальні предмети він поділяв на дві групи. Також наголошував, що одні предмети мають дозволити учням пізнати сутність життя й зрозуміти свою роль у ньому, інші – навчити засобів використання всіх умов життя для свого добробуту. До першої групи вчений відносив гуманітарні дисципліни.

Особливе місце М. Грушевський відводив історії, зазначивши догматизм і застарілі традиції у вивченні шкільного курсу. Він наполягав, що історія має давати відповідну оцінку всім епохам і подіям, всіх народів.

Історію рідного краю вчений вважав першоосновою громадського виховання. Активну роль у справі освіти та виховання М. Грушевський

відводив народному вчителю. Він заповідав йому горнутися до свого українського, розширювати його всілякими способами.

Науково-педагогічна й публіцистична спадщина М.С. Грушевського не обмежується капітальними працями, трактатами, статтями, численними курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, учений поряд з уже згаданими вузівськими підручниками, написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них – ілюстрована історія України під назвою "Про старі часи на Україні. Коротка історія України" (1907) відразу витримала кілька видань і дійшла до нас у вигляді бібліографічного раритету. Друга – "Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх", - побачила світ 1920 року, але значного поширення не набула. Майже весь тираж цього видання було знищено ще за життя автора.

У брошурі "Про українську мову й українську школу", вперше виданій 1912 року, автор зібрав свої статті про українську мову й шкільну науку чи освіту, які друкував у газеті "Село" в 1909 - 1910 рр. для читачів-селян.

До цієї брошури увійшли такі важливі статті: "Шкільна мова", "Законопроект про учення українською мовою", "Українське письменство", "Не порозумнішали", "Не дозволяти", "Колишня освіта і теперішня темнота", "Шкільна справа в Галичині", "За український університет", "Промовили", "За слова і букви", "Великдень", "Російська академія наук про українську мову", "Мова українська і руська", "Мова панська і мужицька", "Розуміють", "Інородці", де автор порушив болючі й гостро актуальні питання: русифікація або ж ополячення школи – а тому й народу; про безграмотність; про правопис; про створення українських університетів; про утворення кафедр української мови при вищих навчальних закладах тощо".

Важливим доробком М. Грушевського є його народознавчий нарис "Українці", вперше опублікований 1910 р.

Слава М. Грушевського не вмерла разом з цензурними заборонами, і зараз роботи великого українського вченого знову видаються й повертаються в бібліотеки та на шкільні парти.

У період відбудови сучасної школи України творча спадщина М. С. Грушевського знову посідає провідне місце у відновленні національної свідомості учнівської молоді, підвищенні рівня педагогічної культури батьків; зростанні ролі вчителя. Більш того, його теоретичні надбання мали прямий вплив на збереження національного духу українців у різних куточках світу.

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-555.html>

2. Грушевський М.С. Історія України / Упоряд. В. Г. Сарбей. - К.: Освіта, - 1992. - 271 с.
3. Грушевський М.С. Історія України-Русі: В 11 т., 12 кн. / Ред. кол.: П.С. Сохань та ін. - К.: Наук. думка, 1991. - Т.1. - 1991. - 736 с.
4. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу. / Передм. Я.П. Гояна. - К.: Веселка, 1991. - 46 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах/ За ред. О.В. Сухомлинської. - К.: Либідь, 2005. - Кн. 1. - 622 с.; Кн. 2. - 550 с.
6. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://studopedia.org/10-59449.html>

*Каськов Ігор Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
факультету педагогіки і психології
НПУ ім. М. П. Драгоманова*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИПУСКНИКА ПСИХОЛОГА ДО УМОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бурхливі соціально-економічні перетворення, накопичення нових знань у різних галузях науки, вдосконалення процесів виробництва, стрімке інформатизація суспільства все це породило нові вимоги до людини. Сучасному суспільству необхідні люди, здатні не тільки співіснувати з навколишнім середовищем, але і реалізовувати свій внутрішній потенціал в ній.

Однак більша частина сучасної молоді нездатна пристосовуватися і розвиватися в умовах мінливої дійсності. Проблема дезадаптації молоді особливо актуальна, коли мова йде про майбутнє фахівця. Саме від того, як підготовлений молодий фахівець буде залежати рівень його професійної діяльності, а, отже, результати роботи.

Система освіти вищого навчального закладу виявилася невідповідною до трансформацій суспільного життя, коли одні лише знання у традиційному розумінні не можуть виступати в якості засобу успішної адаптації вчорашніх студентів-психологів до умов професійної діяльності.

Проблему особистісної адаптації в період професійної підготовки психолога-фахівця вивчали Гусейнов В.В., Коростильова Л.О., Максименко С.Д., Панок В.Г., Чепелева Н.В., Шевченко Н.Ф., ці дослідження показали, що важливим в підготовці психолога-фахівця та його адаптації в трудовому колективі є розвиток емоційної стійкості, емоційно-вольової регуляції

діяльності, вміння активного пристосування особистості до умов соціального середовища тощо. Саме активне пристосування особистості до соціуму, як відмічають ряд авторів, є тим інтегральним показником стану людини, що відбиває її можливості успішно виконувати необхідні професійні функції.

Успішна адаптація до умов професійної діяльності психолога на нашу думку включає наступні компоненти: задоволеність різними сторонами життя, позитивні досягнення у галузі діяльності та спілкуванні, соціальній активності, вмінні критично самооцінювати свої якості, вмінні будувати конструктивні взаємини з членами колективу, мати низький рівень тривожності, вміння самостійно приймати правильні рішення в соціальних ситуаціях. Психолог, який входить в новий для нього колектив, повинен бути готовий для сприйняття тих умов, традицій, що існують в цьому колективі, прийняти їх, поважати і сприяти подальшому позитивному їх розвитку. Психолога в майбутньому колективі повинно вирізняти від інших членів як гнучкість, пристосування, вміння поважати іншу думку, високий рівень адаптованості.

Низький рівень зазначених якостей призведе до неефективного виконання своїх професійних обов'язків, внутрішньособистісного та міжособистісного конфлікту. [1-7].

Звідси виникає необхідність у проведенні комплексу заходів які б в період навчання у ВНЗ стали б невід'ємною частиною професійної підготовки студента психолога.

Результати наукових досліджень засвідчують, що для розвитку адаптації до умов професійної діяльності майбутньому психологу необхідно сформувати в собі ряд важливих особистісних якостей, таких як критичність самооцінки, впевненість, почуття емоційного комфорту в колективі, тощо. [1-7].

Для формування таких важливих якостей можливе проведення психокорекційної роботи з майбутніми фахівцями з розвитку навичок соціально-особистісної адаптації ще у ВНЗ. Така робота на нашу думку повинна враховувати те, що на особистість вплив здійснюють різні чинники, такі, як соціум, інші особистості, діяльність тощо.

Виходячи з цього психокорекційна робота повина включати проведення психотренінгу по підвищенню рівня адаптації, створення сприятливого психологічного клімату в групі майбутніх психологів-фахівців, корекція їх особистості, навчання релаксації, усвідомлення себе і своїх якостей, вміння слухати іншого, досвід спілкування, взаємини з іншими. [7].

Таким чином, можна зробити наступні висновки: рівень адаптованості може бути вже сформований в період навчання в ВНЗ та опануванні фахом, під час проведення тривалої психологічної практики в трудовому колективі. Для цього необхідно розвинути ряд особистісних якостей, що сприяють

прояву процесу адаптації та ефективній психолого-педагогічній діяльності фахівця-психолога.

Список використаних джерел

1. Гусейнов В.В. Практическое использование психолога на предприятии и проблемы подготовки психолога. - Вестник МГУ. Серия 14. Психология № 4, 1989.
2. Коростылева А. Самореализация личности в профессиональной сфере: генезис затруднений. //Психологические проблемы самореализации личности// вып. 5 СП унив. 2001.
3. Максименко С.Д. Психолог в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури. Навч. посібник. Київ, 1999.
4. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практичного психолога. //Практична психологія та соціальна робота//, № 4, 1998.
5. Чепелева Н.В. Формування професійної культури майбутнього практичного психолога. //Методи підготовки фахівців до професійного спілкування// Кн.1. Черкаси. 1997.
6. Шевченко Н.Ф. Підготовка практичних психологів, особистісні та професійні якості фахівців. //Психологія//. Зб. наук. праць КНПУ ім. Драгоманова, 2002.
7. Шемигон І.В. Психологічні особливості адаптації психолога в трудовому колективі [Електронний ресурс] / І.В. Шемигон // ” Восьма Міжнародна науково-практична інтернет-конференція “Сучасна наука в мережі інтернет” – 2012.- Режим доступу:
<http://intkonf.org/>

Корчова Галина Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури

УКРАЇНСТВО ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

*«Менше всього в даний момент я вважаю
можливою безпринципність, аморальність,
легкодушність, моральну розхристаність.
Навпаки, я вважаю, що та стадія
українського життя, в яку ми ввійшли,
вимагає високого морального настрою,
спартанського почуття обов'язку, певного
аскетизму і навіть героїзму від українських
громадян»*

*М. Грушевський
«На порозі нової України (гадки і мрії)»*

«Я походжу з давньої (звісної з XVIII в.), але бідної духовної родини Грушів, пізніше Грушевських, що загірнула в Чигиринському повіті. Були

се переважно дячки, паламарі, але дідові мойому Федорові вдалось дійти священства і перейти під Київ, до села Лісників, і се помогло батьку мойому Сергію вийти на дорогу, хоч він рано зіставсь сиротою, але завдяки енергії й здібностям осягнув вищу освіту й, не прийнявши свячення, віддався діяльності педагогічній, був спочатку «професором» в семінаріях переяславсько-полтавській і київській, потім директором народніх шкіл на Кавказі, а будши автором одного популярного в Росії підручника слов'янської мови, не тільки міг забезпечити нам, дітям, можливість, не журячись за хлібом насущним, віддаватися науковій роботі замолоду, а й зіставив по собі досить значний маєток – в значній часті призначений ним знов-таки на цілі гуманітарні (стипендії й школу)» [1], – читаємо в автобіографії, написаній Михайлом Грушевським у 1926 році. Середовище, про яке з такою теплотою згадує Михайло Сергійович, педагогічна діяльність батька, його любов до української пісні, книжки та українських звичаїв – все це сприяло формуванню М. Грушевського як майбутнього педагога і науковця.

Навчаючись на третьому курсі Університету святого Володимира М.Грушевський пише наукову роботу «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века», яка було удостоєна золотої медалі. Після закінчення університету з 1894 року Грушевський працює у Львівському університеті на посаді професора кафедри «всесвітньої історії зі спеціальним оглядом на історію Східної Європи».

Саме на посаді викладача він розкрив свій хист педагога-новатора, активного пропагандиста методів розвивального навчання. Основними формами педагогічної діяльності вченого були лекції та семінарські джерелознавчі заняття. Лекції педагог базував на проблемному методі – це пробуджувало думки слухачів і сприяло їхньому самостійному мисленню. На семінарах М. Грушевський найчастіше використовував метод «сократівської бесіди», підштовхуючи своїх слухачів до активного творчого пошуку, а не нав'язуючи їм готових рішень.

Про педагогічні дарування Грушевського на викладацькій посаді свідчить його учень І. Крип'якевич: «Як учитель був дуже ввічливий і доступний. До молодих студентів говорив не інакше як «пане-товариш». Він умів заохочувати молодь до праці, давав поради у важких питаннях, підтримував знеохочених. Часто запрошував студентів до своєї хати, де мав чудову бібліотеку. Він мав таку вдачу, що не раз одним жартівливим слівцем умів заохотити до праці, а загонистих умів стримати легеньким насміхом. Поруч з викладами, Грушевський вів і історичні справи, де залучав своїх студентів до історичних дослідів [1]».

М. Грушевський першим в історії української культури поставив й успішно реалізував завдання підготовки українських науково-педагогічних кадрів. Освітня програма вченого передбачала відбір талановитої молоді

серед студентів Львівського університету з подальшим її залученням до наукової праці. Так постала Львівська історична школа, творчими осередками якої були засідання історичного семінару у Львівському університеті та Історично-філософської секції Наукового товариства імені Т. Шевченка, де навчання й оволодіння новітніми дослідницькими методами, а також практичне застосування теоретичних знань складало органічну єдність. Розгорнута представниками школи освітня, науково-дослідницька, археографічна та видавнича діяльність дали змогу модернізувати структуру вітчизняної гуманістики. Видатні представники школи М. Грушевського, його учні – В. Герасимчук, Ф. Голійчук, І. Джиджора, М. Кордуба, І. Крип'якевич, Ф. Срібний, С. Томашівський – діяльно спричинилися до розбудови широкого спектру українознавчих дисциплін.

Педагогічні погляди М. Грушевського сформувалися у період назрівання національних і соціальних революційних перетворень й особливо зміцніли в часи створення та існування Української Народної Республіки. Можна визначити основні напрями в переконаннях визначного вченого-просвітителя:

школа і освіта здійснюються на засадах традицій національної культури обов'язково рідною мовою;

школа, освіта і педагогічна наука у державі мусять бути незалежними від чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду вчительських, науково-дослідницьких та інших об'єднань;

національна свідомість має домінувати у вихованні моральності.

Головною умовою існування національної школи М. Грушевський вважав навчання рідною мовою. На його погляд, у рідній школі учні мають прилучитися до надбань духовної культури свого народу, його історії, культури, традицій, звичаїв, побуту тощо. Тобто зміст освіти і виховання повинен відбивати національні особливості українського народу, внаслідок чого в учнів мав формуватися народний світогляд, національна свідомість, характер, спосіб мислення, діяльність, народна мораль тощо.

Велику роль приділяв М. Грушевський проблемам дидактики. Всі навчальні предмети він поділяв на дві групи. Він наголошував, що одні предмети мають дати учням можливість пізнати сутність життя і зрозуміти свою роль в ньому, інші вчать засобам використання всіх умов життя для свого добробуту. До першої групи вчений відносив гуманітарні дисципліни.

Особливе місце М. Грушевський відводив історії, зазначивши догматизм і застарілі традиції у вивченні шкільного курсу. Він наполягав, що історія має давати відповідну оцінку всім епохам і подіям, всіх народів.

Історію рідного краю вчений вважав першоосновою громадського виховання. Активну роль у справі освіти та виховання М. Грушевський

відводив народному вчителю. Він заповідав йому горнутися до свого українського, розширювати його всякими способами.

Науково-педагогічна і публіцистична спадщина М. С. Грушевського не обмежується капітальними працями, трактатами, статтями, численними курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, учений поряд з уже згаданими вузівськими підручниками, написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них – ілюстрована історія України під назвою «Про старі часи на Україні. Коротка історія України» (1907) – відразу витримала кілька видань і дійшла до нас у вигляді бібліографічного раритету. Друга – «Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх», – побачила світ у 1920 році, але значного поширення не набула. Майже весь тираж цього видання було знищено ще за життя автора.

У брошурі «Про українську мову і українську школу», вперше виданій у 1912 році, автор зібрав свої статті про українську мову і шкільну науку чи освіту, які друкував у газеті «Село» в 1909 – 1910 рр. для читачів селян. До цієї брошури увійшли такі важливі статті: «Шкільна мова», «Законопроект про ученне українською мовою», «Українське письменство», «Не порозумнішали», «Не дозволяти», «Колишня освіта і теперішня темнота», «Шкільна справа в Галичині», «За український університет», «Промовили», «За слова і букви», «Великдень», «Російська академія наук про українську мову», «Мова українська і руська», «Мова панська і мужицька», «Розуміють», «Інородці», де автор порушив болючі і гостро актуальні питання: русифікація або ж ополячення школи – а тому і народу, про безграмотність, про правопис, про створення українських університетів, про утворення кафедр української мови при вузах тощо.

В одній із статей автор написав: «Поки народ живе, живе його мова. Ні я, ні ви, читачу, не вгадаєте, яка буде мова наша літературна й наукова, її термінологія, її правопис навіть за п'ятдесят літ – як будуть писати й говорити наші правнуки. Пильнуймо своєї мови, поліпшуймо її» і далі «Чи стане в потребі питання про українську мову, школу й освіту, і довго ще про них прийдеться змагатися й споритися, тож і гадки та звістки, подані в сих статтях, можуть придатися і сьому ділу послужити. Правда, статті писані з різних нагод і часом до тої самої справи і по кілька раз вертаються, та тямущому чоловікові се не зашкодить. Такі нагоди повторюються і певно будуть повторятися, і сказане з їх приводу не раз ще матиме свою силу» [1]. Ці думки М. Грушевського стали доленосними для усіх наступних поколінь.

Внесок видатного ученого до скарбниці української освіти надзвичайно вагомий: університетські виклади М. Грушевського слугували об'єднувальним чинником для українських студентів, що сприяло становленню національної світської української інтелігенції.

Список використаних джерел

1. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А. П. Демиденка. – К.: Веселка, 1992. – 552 с.: іл.
2. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах / за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 622 с.; Кн. 2. – 550 с.

*Красильник Юрій Семенович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри державної служби та
менеджменту освіти Центрального
інституту післядипломної педагогічної
освіти ДВНЗ «Університет
менеджменту освіти» НАПН України*

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТАН ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ століть великими центрами наукової думки, підготовки учених та спеціалістів різних галузей були Харків, Київ, Одеса, Херсон. Підготовку майбутніх інженерно-технічних кадрів здійснювали Харківський технологічний (1885), Київський політехнічний (1898) та Катеринославський гірничий інститути (1899). Ці навчальні заклади мали виконувати своє головне завдання – забезпечувати всі галузі народного господарства висококваліфікованими спеціалістами. Реформи, які проводив цісарський уряд у 60-х роках ХІХ століття ніяк не позначилися на розвитку професійної технічної освіти. Не сприяли розвитку технічної освіти і з'їзди діячів техніки і професійної освіти, які відбулися у 1889-1890 рр. (перший з'їзд), у 1895-1896 рр. (другий з'їзд). На третьому з'їзді, який відбувся у 1903-1904 рр., на секції вищих технічних навчальних закладів заслухалися доповіді науковців (К. Зворикіна, В. Гриневецького, А. Сидорова, І. Аростова) про необхідність предметної і курсової системи викладання, про інженерне проектування у вищих навчальних закладах, про відповідність підготовки спеціалістів у вищій школі потребам промисловості, розвиток автономії технічних інститутів тощо. З'їзди діячів з технічної і професійної освіти сприяли широкому обговоренню питань про вищу технічну освіту в країні, виявленню різних пропозицій щодо вдосконалення і синтезу їх у визначену систему. Проте більшість пропозицій, висловлених видатними діячами науки і вищої освіти в межах старої суспільно-економічної формації, здійснювалися надзвичайно повільно або взагалі не були втілені в життя.

У роки національно-демократичної революції (1917–1920) постало першочергове завдання реформувати систему вищої освіти в цілому, змінити

підходи до підготовки інженерно-технічних кадрів зокрема. Своє бачення з даного питання висловлює М. Грушевський у книзі «На порозі нової України (гадки і мрії)», виданій у 1918 році.

«Я думаю, що з огляду на занепад на Україні вищих шкіл всякого роду, а особливо технічних, треба асигнувати зараз же повною рукою кілька мільйонів, щоб щороку тисяча, не менше, відповідно підготовлених студентів вищих спеціальних шкіл, таких, що прослухали кілька років, або й повний курс, мали змогу виїхати на рік, на два до вищих спеціальних шкіл Німеччини, Швейцарії, Америки, потім до інших країн, аби докінчити там свою технічну підготовку, попрацювати в кабінетах, в лабораторіях і на фабриках і стати в рівень з сучасним станом науки і техніки.

Зараз же, тепер, Міністерство освіти повинно про се оповісти і відкрити запис кандидатів на сі стипендії, зробити з них пильний вибір і урядити для них практичні курси мов – німецької, англійської, французької щоб полегшити їм заняття. Стипендії повинні бути призначені на стільки великі, щоб вони дали повну змогу стипендіатам зайнятись виключно своїм ділом, не шукаючи сторонніх занять. Але, за те їх заняття повинні бути поставлені під пильний контроль, щоб народний гріш не марнувавсь: наприклад, щомісяця стипендіати повинні подати спеціальним делегатам справо знання з своїх занять, інакше виплата стипендій припиняється.

Професори, доценти, лаборанти і всякого роду наукові сили – знов-таки в першу голову з наук технічних, фізичних, математичних, лікарських, здатні до навчання у вищих школах, - повинні дістати відпустки й допомоги для наукових подорожей заграницю, щоб освіжити свої знання й присвоїти собі наукові здобутки за останні роки, коли був розірваний зв'язок і обмін виданнями, часописами і таке інше.

Мережа спеціальних шкіл після цього мусить бути сильно розширена: в кожній землі повинна бути принаймні одна вища спеціальна школа. Школи теоретичного характеру, які потроху вчать всього і нічого спеціально, повинні дати місце школам, які готують спеціалістів з різних спеціальностей; їх має бути якнайбільше, і на їх організацію повинна звернутись увага, тимчасом як школи з перевагою наук гуманітарних і взагалі теоретичних, які мають на меті загальну політичну чи гуманітарну освіту, повинні мати значення побічне при спеціальнім, а не служити альфою й омегою освіти.

Взагалі було б бажано щоб типом інтелігента став у нас спеціаліст, який, одначе, крім свого спеціального стажу пройшов і загальний курс наук, а не нинішній інтелігент, який має тільки загальну освіту і ніякої спеціальної, або ніби спеціальну, але таку поверхову, яка сама по собі не має ніякого практичного значення. В сім напрямі повинна бути проведена реформа школи – бо теперішня з сього погляду не витримує критики. Елементи

загальної освіти і спеціальної підготовки переходять в ній від краю до краю, мішаючись і не даючи змоги дійти спеціального підготування, яке через се лишається в значній мірі власному мисленню й енергії поза організованою школою. Вчать масу наук, масу дисциплін, але дають з них тільки загальні вступи, і забирають масу літ, не даючи часу на спеціальну підготовку. Думаю, що середня школа мусить бути не довше шести літ (після добре організованої чотирьохлітньої нижчої школи), щоб, почавши в шість літ науку, а в шістнадцять літ можна було перейти до вищої освіти – спеціальної і загальної. Вищу школу загальну, як то не раз проектувалось, треба б відділити від спеціальної, організувати її нормальний круг в два роки, поділивши на кілька груп – з перевагою наук політичних або реальних, і дати змогу віддати найкращі роки спеціальній підготовці в школі й практиці [1].

Отже, надзвичайно актуальними є роздуми вченого на початку ХХ століття з огляду на розвиток сучасної української освіти у ХХІ столітті. Так, одним з ключових аспектів нового «Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність», прийнятого постановою № 579 Кабінету Міністрів України 12 серпня 2015 року, є надання права на участь у програмах академічної мобільності усім учасникам освітнього процесу, чітке визначення видів і форм академічної мобільності; закріплення механізму перезарахування отриманих кредитів на основі Європейської кредитно-трансферної системи, зокрема шляхом порівняння змісту навчальних програм, а не назв курсів; збереження місця навчання і стипендії для студентів та місця роботи для працівників вищих навчальних закладів, котрі беруть участь у програмах академічної мобільності. Академічна мобільність – це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі на території України чи поза її межами [2].

Новий порядок здійснення академічної мобільності усім учасникам освітнього процесу є важливим кроком у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та створення дієвого інструментарію для інтернаціоналізації українських вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А. П. Демиденка. – К.: Веселка, 1992. – 552 с.: іл.
2. Закону України «Про вищу освіту». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

*Ломачук Людмила Анатоліївна,
викладач української мови та
літератури вищої категорії, старший
викладач ДНЗ «Міжрегіональне вище
професійне училище автомобільного
транспорту та будівельної
механізації»*

*«Українському народові показати себе
таким же сильним в ділі, яким показав у слові»*

ІСТОРЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ – МОНУМЕНТАЛЬНА ПРАЦЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Кожний народ має своїх велетнів, яких ніколи не забуває. До таких величних постатей української культури належить Михайло Грушевський – історик, літературознавець, соціолог, публіцист, громадсько – політичний і державний діяч.

«Історія української літератури» - це монументальна праця, яка ніколи не втратить своєї актуальності. Бо навіть сьогодні ця книга є патріотичною, духовно – естетичною настановою для сучасників та майбутніх поколінь. М.Грушевський створив цілісну картину розвитку української літератури, починаючи з усної творчості. У цій книзі злилися воедино історія народу і його творчість, бо для багатьох українці ніколи не були народом, не мали своєї історії, мови, культури. Саме думка про долю України змусила М.Грушевського написати цю працю. У вступі автор зауважує, що пишучи цю книгу » я не мав наміру дати підручник..., а хотів розбудити дух, сумління, совість, громадянську мужність, волю поколінь, гордість за своє славетне минуле в ім'я майбутнього, зрештою – інстинкт самозбереження... Хотів дати їм відчуття і зрозуміти все те багатство почуття і гадки, краси й сили, яке вложено і заховано в наші літературній спадщині... Світ не оцінив їх досі відповідно – се не диво, коли ми самі не свідомі їх властивої ціни і міри». [1.с. 39-40]

Ця праця М.Грушевського заслуговує на особливу увагу. В ній автор доводить, що фольклор і писемна література – це дві стадії і дві форми художньої словесності, (до Грушевського фольклор не вважався літературою). Головним є не спосіб створення, а сутність твору, і фольклорна і писемна форми мусять бути «артистичні». Він розглядає українську літературу, як літературу, яка має власні джерела, своєрідний характер, вирізняється внутрішньою цілісністю і зовнішньою формою. Величезна заслуга автора в тому, що він переклав діалектні форми фольклору та стародавні рукописи на літературну мову.» Він прагнув показати етапи

духовно – естетичного розвитку української нації на прикладі якомога більшої кількості творів – і цілком досяг мети.» [2. С. 33]

Звертаючись сьогодні до постаті Михайла Грушевського, як літературознавця ми не можемо не сказати, що «Історія української літератури» є унікальним явищем у вітчизняній і світовій науці.

Список використаних джерел

1. Грушевський Михайло «Історія української літератури. Том 1». Упоряд. В.В. Яременко. – К.: Либідь, 1993. – 347с.

2. Грушевський Михайло «Історія української літератури. Том 1» Упоряд. В.В. Яременко: Примітки П.П. Кононенка. – К.: Либідь, 1993. – 347 с.

3. Цибенко І.П. Київ. нац. ун-т культури і мистецтва. – К.: 2005. – 19 с.

*Оксюковський Павло Павлович,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ВИДАТНИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ, МИСЛИТЕЛЬ І ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Період революційних змагань за відновлення української державності на початку ХХ століття відкрив цілу плеяду українських політичних і державних діячів, справжніх патріотів, які гаряче і безкомпромісно відстоювали право українського народу на власну державу, побудову її на засадах демократії. Одним із найяскравіших серед них є Михайло Сергійович Грушевський – великий український історик, визначний науковець, публіцист, видатний політичний і державний діяч. Його з повною підставою називають світочем української державності.

Ще напередодні революції М. Грушевський значну увагу приділяв питанням соціально-політичної перебудови Російської імперії. З початком першої російської революції, коли життя само поставило це питання на порядок денний, М. Грушевський активно включався в його обговорення.

Засади, яких спочатку він домагався – це перебудови Російської імперії й утворення культурно-національних автономій. Обстоювати такі основи побудови майбутньої Російської держави було нелегко. Проте пізніше Грушевський домагався вже незалежності України, що було ще важче.

Нагода, одержана українством у справі національно-державного відродження після Лютневої (1917 р.) революції, поклала до життя кращі ідеї, вироблені її представниками протягом майже двох століть. Провідною з них стало намагання і утворити широку національно-територіальну автономію

України у складі Російської федеративної республіки. Втілення цієї ідеї в життя стає одним з головних напрямів діяльності М. Грушевського.

Майбутню федеративну Росію М. Грушевський бачив демократичною республікою, оскільки добре усвідомлював, що в іншому разі українська свобода залишиться мрією.

Тільки в незалежній Україні ім'я Михайла Грушевського знайшло своє справжнє визнання. Високістю духу, благородством помислів він заклав найглибші ідейні підвалини національного відродження, очолив перший у ХХ ст. прорив українського народу до самостійності. За своє життя Грушевський зробив і написав так багато, що про його творчу і політичну діяльність створено величезну літературу, склався окремий міждисциплінарний напрямок, який має назву грушевськознавство.

Михайло Грушевський – це вчений світового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю. Його перу належать близько двох тисяч праць з історії, соціології, літератури, педагогіки, організації освіти, етнографії, фольклору. Він увійшов у вітчизняну історію як її великий літописець, автор фундаментальної «Історії України-Руси». Створена ним цілісна концепція українського історичного процесу увібрала в себе кращі здобутки світової та української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала стрижневою ідеєю українського відродження.

Однією з провідних ліній концепції національного державотворення М. Грушевського виступає ідея соборності українських земель. Не менш важливе значення для сучасності має також ідея суверенності українського народу.

Становлення демократичної, правової української держави також є одним із лейтмотивів ідейної спадщини Михайла Грушевського. Він показав, що еволюція людства, попри всі складнощі, має тенденцію до встановлення справедливого демократичного ладу. Влада у державі має належати особам, обраних народом на демократичних засадах, працювати для народу, спиратися на волю його більшості.

Очоливши Центральну Раду, він був глибоко переконаний, що нова українська державність має базуватися на принципах демократії і закону. Своєю працею М. Грушевський закладав міцні підвалини української державності. Пам'ять про нього вічна, наукові праці – невичерпне джерело мудрості на всі віки.

*Панібудьласка Андрій
Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ. ВЧЕНИЙ І ВЛАДА

В 2016 році в Україні відзначається 150-а річниця з дня народження Михайла Сергійовича Грушевського – видатного українського вченого, громадського та політичного діяча.

Важко оцінити заслуги Михайла Грушевського перед українською наукою, але найвагомим видається оцінка американського історика Джеймса Томпсона: «Грушевський дав своєму народові наукову базу національної ідеології».

Михайло Грушевський – виходець з різночинської верстви, яка в ХІХ-ХХ століттях стала найбільш прогресивною суспільною верствою, провідною силою прогресивних перетворень в усіх сферах життя і діяльності. Батько Михайла Грушевського, Сергій Федорович здобув духовну освіту, але став викладачем – викладав в гімназіях, духовних семінаріях, після переїзду, за станом здоров'я на Кавказ вчителював в народних школах, працював інспектором (завучем), директором народних шкіл. Михайло Грушевський зростав і інтелектуальній атмосфері своєї родини і це зумовило його вибір.

Після закінчення Тифліської гімназії він вступив до Київського університету на історичне відділення історико-філософського факультету. В університеті він зустрівся з Володимиром Антоновичем, який став його науковим наставником, а потім ввів до київської «Громади». Протягом навчання Грушевський проявив схильність і здатність до наукової роботи. Після закінчення університетського курсу він здобув професорську стипендію і захистив магістерську дисертацію «Барське староство. Исторические очерки».

Після захисту магістерської дисертації Михайло Грушевський, за рекомендацією Володимира Антоновича, здобуває посаду ординарного професора по кафедрі всесвітньої історії з окремим оглядом історії східної Європи у Львівському університеті. У Львові Грушевський проявляється як зрілий вчений, організатор науки. Співпрацює з Науковим товариством ім. Шевченка (НТШ), потім очолює цю організацію. На посаді голови НТШ Грушевський прагнув розвивати наукове товариство саме як наукову установу і досяг вражаючих результатів створивши на його базі, вперше в Східній Галичині, потужну наукову школу.

Наукова і науково-організаційна робота зумовили появу видавничого напрямку в діяльності Михайла Грушевського – в співдружності з Іваном Франком був заснований і видавався «Літературно-науковий вісник». Також Грушевський долучився до заснування Української видавничої спілки.

Окремою сторінкою діяльності Михайла Грушевського в Галичині стала його участь в ініціативі створення українського університету. Така системна українська активність російського підданого Михайла Грушевського викликала певне незадоволення австро-угорського чиновництва Східної Галичини, переважно поляків. Поступово почались адміністративні та поліційні утиски.

Тим часом, змінилась ситуація в Російській імперії. Революція 1905 року призвела до послаблення імперської політики щодо національного розвитку українців. Був скасований Емський акт. Розпочала роботу Державна Дума. Це зумовило повернення Грушевського Російській імперії.

Після повернення до Києва Грушевський намагався повернутись до Київського університету св. Володимира, але консервативно налаштоване керівництво завадило цьому. Тому київський період Грушевського був присвячений переважно громадській, науковій, видавничій діяльності. У 1914 році відбувся новий наступ влади на Михайла Грушевського. На цей раз Російською імперською владою. Початок Першої світової війни застав Грушевського на території Австро-угорської імперії, в Карпатах, де він мав маєтність. Як російській підданий він підлягав інтернуванню. Але Грушевському пощастило виїхати через нейтральну Румунію. Після повернення до Києва його було заарештовано за звинуваченням а австрофільстві, шпигунстві та ін. Грушевський просидів під слідством у Лук'янівській в'язниці з листопада 1914 р. до лютого 1915 року. Криміналу знайдено не було, але вченого було відправлено на адміністративне заслання до Симбірська. Симбірськ був обраний з метою вирвати Грушевського, науковця і громадського діяча з наукового і культурного середовища. Це була звична тактика царської влади відносно будь-яких інакомислячих. Завдяки клопотанню впливових представників російської науки восени 1915 року Грушевському було дозволено переїхати до Казані (університетський центр) для заняття науковою діяльністю, але з заборонаю викладати. Через рік, восени 1916 року, Грушевському було дозволено покинути Казань. Він переїхав до Москви, де поринув громадсько-політичну та наукову діяльність.

Після Лютневої Революції 1917 року в Росії Михайло Грушевський переважно займався політичною діяльністю, хоча намагався не полишати наукової роботи.

Повернутись переважно до наукової роботи у М.Грушевського вийшло тільки після гетьманського перевороту 29 квітні 1918 року, який завершив його державницьку діяльність. Знаходячись на напівлегальному стані він займався науковою роботою в брав участь в обговоренні питання про заснування Української Академії Наук, проте відмовився увійти до її складу.

Наступний сплеск наукової та літературно-публіцистичної активності Михайла Грушевського пов'язаний з еміграцією до Чехословаччини (з березня 1919 р.) та Австрії де він заснував Український соціологічний інститут. Крім того Грушевський був представником закордонної делегації УПСР. Після розколу в середовищі українських лівих есерів Грушевський заявив про прагнення повернутись в Україну, тепер вже Радянську Україну.

Партійне керівництво радянської України на найвищому рівні, рішенням Політбюро ЦК КП(б)У 2 листопада 1923 року приймає рішення про дозвіл М.С.Грушевському повернутись в УСРР. Це рішення, значною мірою було зумовлено рішеннями XII з'їзду РКП(б) (квітень 1923 р.), що започаткував політику корінізації, для України - українізації.

Грушевського, ще до повернення, заочно, на загальних зборах ВУАН 31 грудня 1923 року було обрано академіком по кафедрі історії українського народу. Після повернення до Києва в березні 1924 року він розгорнув велику науково-організаційну роботу: створив Науково-дослідну кафедру історії України (НДКІУ) при ВУАН; очолив Археографічну комісію ВУАН; створив і координував роботу низки науково-історичних комісій ВУАН; редагував низку наукових часописів та збірок. Ця системна організаційна робота Грушевського сприяла згуртуванню різних шкіл українських істориків. В січні 1929 року Грушевського було обрано дійсним членом АН СРСР.

Кінець 20-х років характеризувався поступовим згортанням політики українізації і Грушевський почав відчувати на собі тиск політичної влади яка, не зважаючи на зовнішнє визнання, вважала його буржуазним вченим. Почалась поступова ліквідація науково-історичних комісій, ліквідовано НДКІУ. З ініціативи партійної організації ВУАН була інспірована хвиля критики його поглядів. Далі почались арешти співробітників та учнів Грушевського. В березні 1931 року Грушевський вимушено виїхав до Москви в «наукове відрядження» де був арештований за звинуваченням в керівництві контрреволюційним «Українським національним центром» (справа УНЦ), етапований до Харкова де проходило слідство. Після нетривалих допитів Грушевського звільнили і дозволили повернутись до Москви. Більше Михайло Сергійович в Україну не повертався. Потерпали від переслідувань каральних органів і його рідні.

Останні роки життя Михайло Грушевський прожив в Москві під наглядом. Нездужав, але продовжував наукову роботу.

Життя М.С.Грушевського перервалось у листопаді 1934 року у Кисловодську, куди він виїхав на санаторне лікування.

Поховали М.С.Грушевського в Києві на Байковому кладовищі. Влада влаштувала опальному академіку номенклатурний похорон, призначила родині персональну пенсію і доклала зусиль, щоб забути про нього і його наукову спадщину. Офіційно М.С. Грушевського не було репресовано, але його наукові публікації не видавались і навіть не рекомендувалось не посилатись на видані роботи.

*Потапюк Лілія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри інженерної педагогіки, психології
та українознавства Луцького
національного технічного університету*

ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Складний процес реформування сучасної української освіти неможливий без урахування вже напрацьованого вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти, навчально-виховний процес повинен здійснюватися в органічному поєднанні з історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу. У зв'язку з цим важливого значення набувають вивчення, аналіз, узагальнення і творче використання досвіду тих українських культурно-освітніх діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст., які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки. До таких видатних діячів відносимо й Михайла Грушевського, який присвятив усе своє життя розбудові та модернізації українства.

Михайло Грушевський – видатний громадський і державний діяч, визнаний лідер національного-демократичної революції. Він належить до тих політиків, які сповна пізнали велич і насолоду тріумфу і гіркоту поразки, але до кінця залишилися вірними ідеї всього життя - самостверженню свого народу.

Михайло Грушевський – це вчений світового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю. Його перу належить близько двох тисяч праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору. Ще й досі неповною мірою досліджено його публіцистику, епістолярний доробок. Він увійшов у

вітчизняну історію як її великий літописець, автор фундаментальної «Історії України-Руси», справедливо названої метрикою нашого народу.

Аналіз опрацьованих наукових джерел показує, що надзвичайно вагомою складовою різнопланової діяльності М. Грушевського була педагогічно-просвітницька праця. Створена ним цілісна концепція українського історичного процесу, увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала стрижневою ідеєю українського відродження.

Педагогічні погляди вченого характеризуються такими переконаннями, як: «школа і освіта здійснюються на засадах традицій національної культури обов'язково рідною мовою; національна самосвідомість повинна бути домінуючою у вихованні моральності; школа, освіта і педагогічна наука в суверенній і незалежній державі мусять бути незалежними від будь-якого чужинського впливу, крім творчого засвоєння кращого досвіду учительських, науково-дослідних та інших гуртів і об'єднань та ін.» [5, с. 16].

Михайло Грушевський – блискучий, неперевершений організатор наукового життя. Дослідники відзначають потужний просвітницький потенціал багатьох наукових товариств, котрі заснував чи в роботі яких брав участь М. Грушевський. Це просвітня робота видатного вченого головою Наукового товариства імені Шевченка, в Українському науковому товаристві, на чолі Українсько-руської видавничої спілки, на форумі Товариства прихильників української літератури, науки та мистецтва, в історичній секції Всеукраїнської Академії наук, на посаді керівника університетської та академічної кафедр, засновника львівської та київської наукових шкіл, які складають цілу епоху у вітчизняній історіографії.

Так, у 1894–1913 рр. Михайло Грушевський очолив Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, перетворив його із суто літературного у науково-літературне і прагнув, щоб на його ґрунті була створена Академія наук. Однак громадський діяч дуже добре розумів, що головним центром науки повинен бути Київ, який до 1905 року не мав можливості створити таке товариство у зв'язку із насильною русифікацією української культури на Наддніпрянщині.

З огляду на це у 1907 році в Києві було створене Українське наукове товариство на чолі з М. Грушевським. За основу його учасники взяли Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка. Таким чином М. Грушевський об'єднав ці дві наукові сили у своєрідну академію наук (за його словами).

Тривала подвижницька праця Михайла Грушевського у Галичині і Наддніпрянщині, у Львові і Києві стали живим уособленням єднання західних і східних теренів України.

Так, у період з 1894 до 1917 року науково-педагогічна діяльність М. Грушевського була сконцентрована у Львівському університеті, де вчений

працював на посаді професора першої кафедри української історії. Саме тут М. Грушевський розкрив свій хист педагога-новатора, активного пропагандиста методів розвивального навчання. Основними формами педагогічної діяльності вченого були лекції та семінарські джерелознавчі заняття. Лекції педагог базував на проблемному методі, що пробуджувало думки слухачів і сприяло їхньому самостійному мисленню. На семінарах М. Грушевський найчастіше використовував метод «сократівської бесіди», підштовхуючи своїх слухачів до активного творчого пошуку, а не нав'язуючи їм готових рішень. Так університетські виклади М. Грушевського слугували об'єднувальним чинником для українських студентів, що сприяло становленню національної світської інтелігенції [1, с. 17].

Надзвичайно активною була участь М. Грушевського у боротьбі за українську вищу школу. Це стосується проблеми відкриття українського університету у Львові. У статтях С. Панькової, Т. Марискевича, О. Валіон та особливо в монографії В. Качмара відтворено визрівання ідеї українського університету та процес її практичної реалізації на початку ХХ ст. Саме М. Грушевський був у фарватері цієї боротьби: обстоював назрілість заснування української вищої школи на шпальтах галицької періодики, опрацював меморіал НТШ у справі відкриття університету, вів переговори з представниками галицької адміністрації тощо. Важливими є також статті, присвячені осмисленню структури та змісту української вищої освіти у спадщині видатного педагога [6, с. 66].

М. Грушевський першим в історії української культури поставив й успішно реалізував завдання підготовки українських науково-педагогічних кадрів. Освітня програма вченого передбачала відбір талановитої молоді серед студентів Львівського університету з подальшим її залученням до наукової праці. Так постала Львівська історична школа, творчими осередками якої були засідання історичного семінару у Львівському університеті та Історично-філософської секції НТШ, де навчання й оволодіння новітніми дослідницькими методами, практичне застосування теоретичних знань складало органічну єдність. Розгорнута представниками школи освітня, науково-дослідницька, археографічна та видавнича діяльність дали змогу модернізувати структуру вітчизняної гуманістики. Видатні представники школи М. Грушевського – В. Герасимчук, Ф. Голійчук, І. Джиджора, М. Кордуба, І. Крип'якевич, Ф. Срібний, С. Томашівський – діяльно спричинилися до розбудови широкого спектру українознавчих дисциплін.

М. Грушевський вважав, що основними принципами, які повинні лежати в основі української школи, є: демократизм, рівність жінок і чоловіків на освіту, навчання рідною мовою, обов'язковість освіти для всіх дітей

шкільного віку, українізація школи, широка участь громадянства у керівництві справою освіти тощо. З огляду на це головний акцент своєї діяльності педагог зробив на розбудову всіх ланок українського шкільництва. Найбільш активно та різноплановою така праця була саме на галицьких землях. Використовуючи конституційні можливості Австро-Угорської монархії, спираючись на багаті традиції галицького шкільництва, вчений розгорнув боротьбу за кількісне зростання мережі початкової школи, утворення приватних навчальних закладів середньої ланки, за українізацію вищої освіти. У цій праці педагог нерідко виступав як новатор та пропагандист, що доводив сучасникам пріоритетність саме освітнього напрямку діяльності. Погляди М. Грушевського на освітні процеси в тогочасному українському середовищі були суголосні з думками інших видатних вітчизняних просвітників – Бориса Грінченка, Івана Франка, Лесі Українки, Софії Русової та ін. [1, с. 18].

У Східній Галичині видатний педагог своєю ініціативністю значно збагатив галицькі просвітницькі традиції: розбудовував бібліотеки та музеї, налагодив видавництво літератури для народу, влаштовував публічні виклади, проводив різнопланову діяльність у сфері конструювання історичної пам'яті українців. Усе це мало на меті розширення україномовної читацької аудиторії, котра б піднялася над елементарними потребами життя та зацікавилася власною історією й культурою. Підсумовано, що наслідком просвітницької діяльності М. Грушевського та його однодумців стала модернізація галицького українства, стрімке зростання лав національно-свідомої інтелігенції.

М. Грушевський нерідко виступав ініціатором важливих освітніх проектів, їх активним популяризатором, а нерідко і дієвим виконавцем. Для прикладу наводяться його виступи у галицькій пресі, де він пояснював першочерговість заснування приватного шкільництва нижчого та середнього рівнів. Експонується також фінансова жертвовність видатного педагога в реалізації планів заснування приватних гімназій. Важливим здобутком сучасного грушевськознавства є увага дослідників до діяльності педагога на форумі галицьких педагогічних товариств. Так, на сьогодні у головних рисах відтворено працю М. Грушевського на терені Крайового шкільного союзу та Учительської громади [4, с. 45].

Значною мірою завдяки М. Грушевському зміцнилася матеріальна база українського шкільництва в Галичині. Учений налагодив партнерські відносини зі студентськими організаціями, сприяючи організаційному становленню українського молодіжного руху. Він також ініціював утворення низки інституцій – «Учительська громада», Крайовий шкільний союз і спеціалізованих видань (журнал «Наша школа»), що сприяли координації

зусиль у сфері шкільництва, а також тривалий час очолював їх. Усе це мало значний вплив на справу освіти українського населення галицького краю.

Однією з провідних ліній компетенції національного державотворення Михайла Грушевського виступає ідея соборності українських земель. Він наголошував: «Народність і територія стрілися саме на порозі історичного життя нашого народу і утворили першу підставу його розвою. Першим принципом організації народної освіти й національного виховання має бути навчання рідною мовою, а українська мова має мати статус національної» [2].

Мету морального виховання відомий громадський діяч вбачав у формуванні в молоді почуття первинності саме моральних вартостей. Він акцентував увагу на важливому значенні для становлення у молодій людини навичок самопізнання і самоосвіти, на необхідності прищеплення їй патріотичних почуттів, розвитку інтелекту і працелюбства. Однією із найважливіших умов досягнення успіху у створенні самостійної української держави учений вважав організацію національної системи освіти і розвиток духовності (стаття «Культура краси і культура життя»).

Михайло Грушевський виконував і культурно-освітню роботу: виступав з доповідями, співробітничав у львівській пресі, заснував загальноукраїнський літературний і науковий місячник «Літературно-науковий Вісник». За його ініціативи з'явилося перше книжне видавництво на Україні «Українська Видавнича Спілка». Він також активно співробітничав у київському часописі «Киевская старина».

На власні кошти М. Грушевський заснував у Києві школу імені свого батька. Оскільки Тимчасовий уряд не виявляв активності в питаннях освіти, його заміняли громадські організації. Найважливішу роль серед них відіграло товариство Шкільної освіти, яке організував Всеукраїнський з'їзд учителів (квітень 1917). На з'їзді було створено Всеукраїнську учительську спілку та Головну Шкільну Раду, що опікувалися справами освіти. Під тиском цих організацій Тимчасовий російський уряд змушений був дозволити впровадження української мови (російська стала другою, але обов'язковою для вивчення). Це був перший період у розвитку школи й педагогічної думки в Галичині та Україні.

Під час другого періоду Гетьманату (з 10 червня 1917 до 30 квітня 1918) Центральна Рада (головою заочно був обраний М. Грушевський) утворила Генеральний Секретаріат Освіти. 29 квітня 1918 року Центральна Рада обрала вченого Президентом Української Народної Республіки. У цей час проводилася активна робота з українізації школи, що полягала в організації навчання українською мовою, запровадженні українознавчих предметів, підготовці навчальних посібників та підручників українською мовою, відкритті нових українських шкіл та реорганізації російських в українські, підготовці вчителів-українців тощо. Діяльність української школи будувалася на принципах єдності та

наступності всіх шкіл, їх праві на безкоштовну освіту, на її обов'язковості та світськості.

У період із 30 квітня 1918 року до ліквідації Гетьманату 1918 року замість принципу децентралізації було запроваджено централізоване управління освітою та сповільнилися темпи українізації школи. У цей час виникла Академія Наук, першим президентом якої став Володимир Вернадський.

Після падіння Центральної Ради М. Грушевський деякий час перебував у Кам'янці-Подільському, де редагував газету «Голос Поділля», пізніше – у Празі, Відні, Женеві. У період еміграції Михайло Грушевський створив Український соціологічний інститут, головним завданням якого була організація педагогічної діяльності. З цією метою громадський діяч підбирав педагогічні кадри, створював спеціалізовану бібліотеку, організовував викладання соціальних і культурно-освітніх дисциплін. Інститут також займався активною видавничою діяльністю. У 1924 році у зв'язку із від'їздом М. Грушевського до Києва інститут перестав функціонувати, оскільки на прохання перенести його на український ґрунт Наркомат освіти України не погодився.

Отже, М. Грушевський був одним із лідерів українського педагогічно-просвітницького руху кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. Педагогічні ідеї вченого стали природним продовженням його загально-гуманістичних переконань, а просвітницька діяльність розглядалася як необхідна складова національно-культурної діяльності. На жаль, тільки в незалежній Україні ім'я відомого діяча знайшло справжнє визнання і світову славу.

Список використаних джерел

1. Герасименко С. Ю. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Герасименко Світлана Юріївна; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2012. – 21 с.
2. Грушевський М. С. Про українську мову і українську школу. / Передм. Я. П. Гояна. – К. : Веселка, 1991. – 46 ст. іл.
3. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка: 1892 – 1934 / Любомир Винар. – Нью-Йорк; Дрогобич; Львів : Українське Історичне Товариство, 2006. – 384 с., 2011. – Вип. 57. – С. 16–24.
4. Любінець І. Я. М. Грушевський і Галицьке товариство «Учительська громада» / І. Любінець // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка Михайла Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 45–47.
5. Мосіяшко В. А. Історія педагогіки України в особах : навчальний посібник / В. Мосіяшко, О. Курок, Л. Задорожна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 161 с.

6. Сворак С. Д. Концепція викладання українознавства у вищій школі в працях М. Грушевського / С. Сворак, І. Цепенда // Тези доповідей та повідомлень науково-теоретичної конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження академіка Михайла Грушевського. – Івано-Франківськ, 1991. – С. 66–68.

*Почка Костянтин Іванович,
кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК НАУКОВО-ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

Одним із основних завдань української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ століть постала розбудова національної освіти, науки і культури. Долучився до виконання цього завдання і М. Грушевський, який у цей час працює професором кафедри всесвітньої історії у Львівському університеті.

Значну увагу вчений приділяє розвитку української науки – збільшенню кількості наукових товариств, заснуванню різноманітних фахових видань, розгортанню широкого академічного руху з усіма необхідними структурами (бібліотеками, музеями, видавництвами). Просвітницька праця становила один із пріоритетних напрямів діяльності М. Грушевського. Невисокий рівень освіченості українців тієї доби був найактуальнішою проблемою, адже наявність численної читацької аудиторії сприяла б успіху культурних починань.

Слід зазначити, що у згаданий період Україна не була соборною державою, постійно зазнавала утисків з боку Австро-Угорщини і царської Росії. Так, сумнозвісні Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р. передбачали всіляку заборону українського слова на довгі 30 років. Зазнавали переслідування і ті, хто мав причетність до друку, розповсюдження чи навіть читання книжок українською мовою; закривалися видавництва, часописи.

З іншого боку, саме у Галичині у ході національних змагань за незалежність активізували роботу прогресивні українські політичні та громадські об'єднання за чистоту рідної мови і національну єдність країни.

Переїхавши до Львова, М. Грушевський, як слушно зауважив Л. Винар, «всю свою творчу наснагу і енергію у тому часі присвятив на те, щоб у Галичині створити всеукраїнське вогнище, яке промінювало б на всі

українські землі та стало основою українського національного відродження...» [2].

Діяльність М. Грушевського в Галичині, крім викладання історії в університеті, реалізовувалася головним чином у межах функціонування багатьох наукових і просвітницьких інституцій, які вчений очолював, заснував чи брав активну участь у їхній роботі. Передусім це Наукове Товариство імені Тараса Шевченка, Українсько-Руська видавнича спілка, Товариство прихильників української літератури, науки й мистецтва тощо.

Наукове Товариство імені Тараса Шевченка (НТШ) у той час було одним із провідних установ суто наукового характеру. Серед його головних завдань першочерговим була активна просвітницька робота в широких колах української громадськості, що сприяла б відродженню національної культури. О. Романів, який протягом багатьох років очолював Товариство, підкреслює, що «НТШ – це титанічна праця в галузі історії України, літературознавства, етнографії, фольклору, археології, бібліографії та багатьох інших дисциплін, сплавлена у сотні друкованих томів – славетні «Записки НТШ», збірники різних секцій, хроніки, десятки книг, серед яких унікальні монографії, джерельні матеріали, що стали золотим фондом української історичної пам'яті та української культури» [5, с. 24-25].

Розвиток НТШ як загальноукраїнської наукової установи нероздільно пов'язаний із науково-організаційною та редакційно-видавничою діяльністю М. Грушевського. До роботи НТШ вчений долучився, коли ще був магістрантом Київського університету. У Львові одразу очолив історико-філософську секцію НТШ, 1895 р. став редактором провідного друкованого органу – «Записок НТШ», а за два роки (1897) – головою Товариства.

Український грушевськознавець, професор В. Тельвак наголошує на значенні реформованого за участі М. Грушевського НТШ, яке дає підстави вважати вченого засновником першої моделі організації вітчизняної академічної науки.

Особливу увагу М. Грушевський приділяв науковим виданням Товариства, передусім «Запискам НТШ». Завдяки зусиллям вченого було збільшено обсяг та наклад видання. Його структура поєднувала наукові розвідки, *miscellanea* (дрібні джерельні причинки), документальні матеріали та значний рецензійний відділ. За даними І. Крип'якевича, під редакцією М. Грушевського від 1895 до середини 1913 р. вийшло 120 книжок (т. 5-116) «Записок НТШ», усього понад 40 тисяч сторінок друку [3, с. 461-462].

За ініціативою М. Грушевського виходили й інші видання НТШ – «Жерела до історії України-Руси», «Етнографічний збірник», «Матеріали до української антропології та етнології», «Студії з поля суспільних наук та статистики», «Українсько-руський архів», «Матеріали до української бібліографії», «Часопись правнича», серії джерел «Пам'ятки української мови і літератури» та ін.

За час головування М. Грушевського в НТШ (1897-1913) було започатковано випуск періодичних видань у галузі природничих та математичних наук – «Збірника математично-природничої секції» та «Лікарського вісника». Загалом за окреслений період Товариство видало 423 томи наукових публікацій з історії, літератури та літературознавства, мовознавства, філософії, етнографії, права, статистики, медицини тощо.

Під керівництвом М. Грушевського НТШ перетворилося на бастион української науки і культури, один із найдіяльніших її центрів. Окрім історика, виняткову роль у формуванні академічного обличчя НТШ відіграли І. Франко та В. Гнатюк, які очолювали різноманітні структурні підрозділи Товариства, а також редагували окремі видання.

Як лідер національного громадського руху М. Грушевський переймався ідеєю соборності українських земель. Розглядаючи Україну як єдину і усвідомлюючи, що між Києвом і Львовом пролягає не національно-етнічна, а лише територіально-географічна межа, науковець залучав до співпраці в «Записках НТШ», «Літературно-науковому віснику» та інших виданнях багатьох діячів української культури з Наддніпрянщини. Серед них знані постаті тодішньої літературної та наукової еліти: М. Вороний, Б. Грінченко, О. Грушевський (брат вченого), С. Єфремов, І. Карпенко-Карий (І. Тобілевич), О. Кониський, М. Коцюбинський, А. Кримський та ін.

У 1907 р. внаслідок ліберальних реформ у Росії, скасування заборони української преси на Великій Україні, друк «Літературно-наукового вісника» було перенесено зі Львова до Києва. М. Грушевський намагався в такий спосіб тісніше поєднати східні й західні українські землі, що сприяло б усталенню єдиної літературної мови та допомогло консолідації національного руху. Окрім того, в 1907 р. у Києві за ініціативою М. Грушевського та співробітників журналу «Киевская старина» було створено Українське наукове товариство (УНТ), подібне до львівського НТШ, а отже науково-видавнича діяльність ученого перемістилася в Наддніпрянську Україну.

Товариство видавало «Записки Українського Наукового товариства» (здебільшого за редакцією М. Грушевського, з 1908 р. видання стало органом історичної секції ВУАН).

На перших установчих зборах УНТ М. Грушевський, якого було обрано головою, виступаючи з доповіддю щодо програми товариства, наголосив, що провідною метою є «наукові розсліди на полі українознавства і ознайомлення громадянства зі всіма сторонами минулого і сучасного життя України» [1, с. 48]. Отже, перед українською інтелігенцією вчений ставив завдання організації спеціального наукового центру українознавчих досліджень, яким і мало бути УНТ.

Для реалізації мети було створено друковані органи, основними з яких, окрім зазначених «Записок», стали журнал «Україна», «Український етнографічний збірник», наукові збірники секцій тощо. Зокрема, широкої популярності набув часопис «Україна», що мав велику кількість передплатників.

Загалом, друковані органи Товариства забезпечили популяризацію наукових результатів серед різних верств українського суспільства, що стало неоціненним внеском у національне відродження країни.

Активними членами УНТ і вірними соратниками М. Грушевського були В. Антонович, М. Біляшівський, М. Василенко, Ф. Вовк, Б. Гринченко, П. Житецький, Т. Каманін. Вони брали участь у публічних лекціях та обговореннях із проблем українознавства, налагоджували співробітництво з науковими об'єднаннями, оприлюднювали власні праці на сторінках «Записок» та інших періодичних видань.

Сприятли культурно-освітній роботі на селі мав і заснований М. Грушевським ілюстрований тижневик «Село», який побачив світ у вересні 1909 р. Новостворена газета у доступній формі інформувала про події в Україні та за її межами. До співпраці в газеті «Село» вчений залучив кращих літераторів України, серед її співробітників були М. Коцюбинський, В. Винниченко, В. Самійленко та інші. М. Грушевський за час існування часопису (1909-1911) опублікував у ньому 84 статті [4, с. 25-46].

Громадсько-політична діяльність ученого із часом привернула увагу Київської жандармерії й вихід видання «Село» було припинено. Замість неї ентузіаст почав видавати газету «Засів» (1911-1912). Щоби зменшити репресії з боку влади, М. Грушевський передав редакцію групі українських письменників, але штрафи і переслідування не припинялися. Втім, газета була популярною серед народу. Попри нетривалий час виходу цих двох часописів, вони, за визначенням Л. Винара, «мали переломний вплив на формування українського національного світогляду і на розбудову української національної культури, яка стала основою українського державного відродження 1917-1920-х рр.» [2].

Отже, науково-видавнича діяльність М. Грушевського наприкінці XIX – на початку XX ст. була вагомим внеском у розбудову національної культури України. Вона мала яскраво виражену просвітницьку спрямованість, що дало змогу не лише поширити наукові знання серед українського населення, а й пробудити національну свідомість та об'єднати громадсько-політичний рух у країні.

Список використаних джерел

1. Верстюк В. Ф. М. Грушевський: коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. – Київ : Либідь, 1996. – 144 с.
2. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934) // Силуети епох. Історичні розвідки. – Дрогобич, 1992. – С. 77–156.

3. Крип'якевич І. Михайло Грушевський: Життя і діяльність // Великий Українець : Матеріали з життя та діяльності М. Грушевського / [упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А. П. Демиденка ; вступ. слово Л. М. Кравчука ; післямова Ф. П. Шевченка ; худож. оформл. О. В. Коваля]. – Київ : Веселка, 1992. – 549, [2] с. : фот.

4. Панькова С. Михайло Грушевський і народна газета "Село" у світлі мемуарних та епістолярних джерел / С. Панькова // Український історик. – 2004. – 2005. – № 3. – 4/1. – С. 25–46.

5. Романів О. Наукове товариство імені Т. Шевченка й українське національне відродження / О. Романів // Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження : Збірник наукових праць і матеріали Першої наукової сесії НТШ. Березень, 1990. Доповіді, повідомлення, матеріали. – Львів, 1992. – С. 24–25.

*Решетило Наталія Миколаївна,
викладач зарубіжної літератури
вищої категорії, викладач-методист
ДНЗ «Міжрегіональне вище професійне
училище автомобільного транспорту
та будівельної механізації»*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ

«Кожного разу, особливо під осінь, як починається наука в школі і виникають думки про школу – сумні гадки нагоняють вони.»

М. Грушевський

В Києві, біля Будинку Вчителя, сидить він – Михайло Грушевський – автор української національної історії, вчений із світовим ім'ям, академік, видатний громадський діяч. У сфері педагогіки проявив себе і як талановитий педагог-практик, і як педагог-вчений.

Розуміючи нагальну потребу в українській школі, в 1909 – 1910 рр. в газеті «Село» М. Грушевський публікує рід статей про шкільну освіту і українську мову. В 1912 р. в передмові до першого видання брошури (видано накладом самого автора) М. Грушевський пише: «Питання сі – про українську мову, школу й освіту, не порішені в Росії досі, і довго ще про них прийдеться змагати ся й спорити ся, тож і гадки та звістки, подані в сих статтях, можуть придати ся і сьому ділу послужити» [ст. 14]. «Народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування». [ст. 15]. Порушені М. Грушевським проблеми, залишаються актуальними і сьогодні.

В статті «Шкільна мова» М. Грушевський наголошує, що в Росії кепські справи з освітою, особливо із сільською школою, оскільки шкіл дуже мало. «Вчать в них небогато, - пише він, - а якщо і навчатся, то і те часто забувають, вийшовши зі школи, навіть писати і читати не вміють. І по числу письменних Росія стоїть на одному з останніх місць поміж іншими краями. А між ріжними краями Росії Україна також належить до гірших, найменш освічених» [ст. 15].

Головною причиною такого становища (крім низького фінансування) Грушевський вважає те, що дітей навчають не їх рідною, українською, мовою, яка їм зрозуміла. «Учитель говорить до неї по руському, вона в нього ледви яке там слово зрозуміє» [ст. 15]. За переконаннями автора, вчити потрібно лише на тій мові, яку учні знають і розуміють. Навчання і розвиток підростаючого покоління, які відбуваються в умовах опанування грамотою на нерідній і незрозумілій для них російській мові, дає негативні наслідки, бо таке навчання через кілька років забудеться.

З болем Грушевський говорить про те, що серед українців грамотних вдвічі менше, ніж серед росіян. «Україна стала однією з найтемніших сторін» [ст. 24]. Учений згадує, що за часів козаччини в кожному селі була школа, в якій навчання йшло на рідній мові. Але за останні 250 років український народ втратив в освіті те, що мав колись, і відстав від інших європейських народів. виправити таке становище зможуть лише українські національні школи і книжки, написані рідною мовою.

Для М. Грушевського національна школа – це школа рідної мови, «на Україні треба вчити по школах українською мовою» [ст. 40], – наголошував він. «Триста літ з верхом минуло від того часу, як наші предки, побачивши, як наш нарід пропадає в темноті, без школи, без книги, знаходилися просвічати його мовою рідною, зрозумілою, народною» [ст. 18]. Тому є у нас книжки українською мовою, славетні імена письменників, драматургів, поетів, якими «не стид похвалити ся і перед чужинцями» [ст. 19].

За Грушевським, українська мова – умова існування національної школи. У рідній школі учні мають прилучатися до багатовікової духовної культури свого народу, його історії, культури, традицій тощо. Тобто освітньо-виховний зміст має відображати національні особливості, національний характер українського народу. Саме це є потужним фактором формування в учнів національної свідомості, характеру, способу мислення, моралі тощо.

Список використаних джерел

1. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу / Передмова Я.П. Гояна; - К.: Веселка, 1991. – 46 с.: іл. – (Українське відродження).

Романюк Ігор Миколайович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
головний спеціаліст Департаменту
воєнної політики, стратегічного
планування та міжнародного
співробітництва Міністерства
оборони України

ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА ПРОЦЕС ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА

За чверть сторіччя незалежності України в свідомості українського суспільства відбулося кардинальне осмислення постаті М.С.Грушевського як історика, громадського й політичного діяча. Це стосується, насамперед, його позиції в боротьбі за Українські національні Збройні сили.

Лютнева демократична революція, що призвела до краху самодержавства в Російській імперії, створила сприятливі умови для національно-визвольної боротьби і відродження пригнобленими народами своєї державності. Зростання національно-визвольного руху в Україні розкрило перед українськими громадсько-політичними організаціями можливості для створення єдиного центру. Вже навесні 1917 року було створено Центральну Раду на чолі з професором М. Грушевським, яка й мала перебрати на себе функції координатора всього національно-визвольного руху.

Утворення Ради викликало великий резонанс серед української громадськості, передусім серед солдатів-українців, чого зовсім не сподівалося її керівництво. На думку М. Грушевського, на ті організаційні завдання, що їх поставила Рада, “... найбільш гаряче, найскорше і найрішуче стали реагувати **українські військові організації**. Се зрозуміло. В **військах** зібралася вся сила, весь цвіт нашого народу” [1, с. 10].

Протягом 1917 р. Центральна Рада була прихильницею автономії України в складі Росії. Ось що писав голова Ради у 1917 р.: “Українці хочуть, щоб з українських земель російської держави ... була утворена одна область, одна національна територія... Ся українська територія має бути організована на основах демократичного громадського самопорядкування, від самого споду (“дрібної земської одиниці”), аж до верху – до українського сойму. Вона має вершити у себе вдома свої справи – економічні, культурні, політичні, **содержувати своє військо**, розпоряджатись своїми доходами і всякими натуральними багатствами, мати свою адміністрацію і суд...” [2, с. 125–126].

Автономна модель державного устрою, якої дотримувалася Центральна Рада і яку пропагував М. Грушевський, мала практично усі державні елементи, ознаки й атрибути, в тому числі – військо.

Незважаючи на різні перепони, Рада почала формувати українські національні частини у рамках російської армії. Події, пов'язані з формуванням українських частин, викликали різку реакцію всіх російських урядових і громадсько-політичних структур.

“...Перед очима революційних комітетів стала страшна перспектива “оголення фронту”: що українці-солдати підуть з фронту, аби під приводом формування в українські полки сидіти в тилу й ухилятися від військової служби! Українську Центральну Раду підозрювали в тім, що вона хоче опертися на військові сили, починає формування української автономії від таких мало демократичних речей, **як власна армія...**” – писав М. Грушевський [4, с. 30].

Після важких і доленосних випробувань, які випали на долю молодій Українській державі, після захоплення влади в Росії більшовиками і агресією Радянської Росії, змінилися погляди М. Грушевського на користь створення регулярних національних Збройних сил. Він доходить висновку, що у період становлення Української державності “... при тій дезорганізації, яку ми маємо всередині, і при тих небезпеках, які чигають на нас з усіх сторін навколо... нам якийсь час буде доконче потрібна хоч **невелика, але добра, тверда, дисциплінована армія**” [3, с. 174].

М. Грушевський окреслює план організації такої армії: “Треба раз поставитись до **армії** – як не до якоїсь свалки, ... а як до окраси держави й нації, її почесної варти, куди йде все найкраще, найбільш перейняте щирим, серйозним відношенням до держави, її демократичних, соціальних і національних завдань, не за напасть, не за страх, а за совість, – щоб віддати кілька найкращих літ сповненню найвищого громадянського обов'язку: **боронити найвищі народні досягнення своєю кров'ю**” [3, с. 174].

В центрі уваги М. Грушевського – турбота про командний склад. “Треба, щоб кадрова старшина складалась з елементів ідейних, культурних, інтелігентних, – щоб ценз її не тільки спеціальний, а й загальний був досить високий (вища загальна школа). Вони повинні отримати всю потрібну технічну підготовку відповідно до потреб часу. Удосконалення військових, що перебувають у відставці, повинно здійснюватися через військові учбові збори” [3, с. 174–175].

Отже, Центральна Рада на чолі з М. Грушевським прагнула створити власні Збройні сили, але її обмеженість виявилася в тому, що військове будівництво пізно стало органічною частиною всього комплексу державного будівництва.

У 1918 році закінчився рік бурхливої, важкої, кривавої боротьби українського народу за своє визволення. Незважаючи на поразку, у цьому жорстокому протистоянні, історичний досвід державотворення і збройного захисту держави доби Української Народної Республіки має велике історичне значення. Одним із гірких історичних уроків цієї доби є те, що неможливо розбудувати державу, відстояти її незалежність без сильної, боєздатної армії.

Тому метою політичного і військового керівництва України, після Революції Гідності, анексії Кримського півострова та ведення антитерористичної операції на сході держави – є розбудова сучасних Збройних Сил України, здатних високопрофесійно виконувати покладені на них завдання та ефективно функціонувати в умовах поглиблення демократичних процесів.

Першочерговими завданнями реформування Збройних Сил України є створення нових та відновлення існуючих підрозділів (частин), комплектування їх навченим командним та особовим складом, озброєння новітніми зразками озброєння та військової техніки, налагодження системи бойової підготовки військ і військової освіти з метою приведення у відповідність до задач за призначенням та подальшого набуття ними бойових спроможностей до рівня, що дасть змогу забезпечити виконання завдань оборони держави і відновлення її територіальної цілісності, активну участь у реалізації спільної безпекової і оборонної політики Європейського Союзу та активне співробітництво з НАТО з досягненням критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства у Організації Північноатлантичного договору.

Система військової освіти України побудована на основі принципів доступності, неперервності та наступності ступеневого навчання військових фахівців з урахуванням специфіки їх військової служби. Мережа підготовки офіцерських кадрів Збройних Сил України складається з вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів України, серед яких головні позиції займають Національний університет оборони України ім. Івана Черняховського, Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, Національна академія Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, Військова академія (м. Одеса), Факультет Військово-Морських Сил Одеської національної морської академії, Військовий інститут Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації (м. Київ), Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова, Факультет військової підготовки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Військово-юридичний факультет Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого та

кафедри військової підготовки: Національного авіаційного університету (м. Київ), Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, Одеського державного екологічного університету [5].

У ході навчально-виховного процесу, майбутні та діючі офіцери вивчають великий доробок М. Грушевського в історичну науку та історію української літератури, його джерелознавчі розробки, тонкий аналіз причин і перебігу багатьох конкретних подій, хоча погляди лідера українського національного відродження не завжди відповідали потребам будівництва незалежної держави.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Українська Центральна Рада і її Універсал // Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: “Знання” України, 1991. – С. 5–24.

2. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації // Хто такі українці і чого вони хочуть? – К.: “Знання” України, 1991. – С. 121–133.

3. Грушевський М. На порозі нової України // Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: “Знання” України, 1991. – С. 133–178.

4. Грушевський М. Україна і Росія // Хто такі українці і чого вони хочуть? – К.: “Знання” України, 1991. – С. 25–38.

5. Вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку громадян для проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України на посадах осіб офіцерського складу / Військова освіта та наука // Міністерство оборони України [Офіційний веб-сайт]. Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskova-osvita-na-tauka/vvnz-ta-vnp-vnz-prohodzhennya-vijskovoї-sluzhbi-za-kontraktom.html>

*Руденко Микола Васильович,
кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри основ
професійного навчання Київського
національного університету
будівництва і архітектури*

ПОГЛЯДИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Сучасні політичні події в незалежній Україні мимоволі повертають нас назад на століття в часи Першої світової війни та перші політичні кроки Української народної республіки. Пройшло майже чверть століття з дня Незалежності України, але, нажаль українське суспільство опинилося перед небезпекою її територіальної цілісності та національної єдності.

Антитерористична операція (АТО), політична, фінансова та економічна нестабільність – з такими викликами має справу наша держава. Звичайно мудрий та працьовитий український народ з її глибинним історичним потягом до свободи та незалежності достойно вирішить цю проблему, але задача науковців проаналізувати чинники та першопричини, що призвели до сучасної кризи та запропонувати ефективні шляхи її подолання та висновки і рекомендації нащадкам.

На думку багатьох сучасних вчених одним із чинників, що ослаблюють єдність національної ідеї щодо шляхів процвітання українського суспільства є недостатній рівень історичної освіченості суспільства взагалі, та рівня національної історичної освіти в Україні зокрема. Цікавим з такої точки зору є наукова діяльність та ідеї щодо освіти першого Президента Української народної республіки Михайла Сергійовича Грушевського.

Процвітання України як повноправного члена Європейської федерації, на думку М.С. Грушевського, неможливе без розуміння та усвідомлення справжньої історії країни, її культурних традицій без глибокого розуміння її історичного досвіду. Ідея, яку плекав політичний діяч і вчений, полягала в реалізації основного принципу, на якому мала ґрунтуватися реальна українська історична думка, а саме на історичній правдивості, тобто плеканні культури наших предків, своє власне тлумачення історії, що має надзвичайно важливе магістральне значення для відчуття себе рівноправним серед незалежних країн Світу [1, с. 35].

Також, на думку М.С. Грушевського, формування свідомого соціально активного українського громадянина неможливе без налагодження ефективного процесу національного виховання. «Вивчення діл предків становить предмет виховання... Пієтизм для сих діл служить нагородою предкам за їх заслуги й переходить zarazом в заохоту молодших поколінь до приподоблених славним предкам такими ж славними ділами» [2, с. 267].

Значення історії, на думку М.С. Грушевського, має слугувати моральним і духовним критерієм для самооцінки вкладу індивіда в розбудову держави, тобто має велике соціально-виховуюче значення: «Суд судить предків судом потомків і потомків судом предків, так як культ предків сам собою переходить в обов'язок перед потомками» [1, с. 270].

М.С. Грушевський з 1894 р. очолював кафедру всесвітньої історії у Львівському університеті, яка зосереджує науково-педагогічні зусилля на вивченні проблем Східної Європи [3, с. 294]. Головний посыл та головна ідея вченого історика полягала у необхідності викладання історії людства не тільки через історію так званих обраних народів (Ізраїлю, Греції, Риму тощо). На думку вченого, в такому випадку не буде місця історії України та багатьох інших народів [2, с. 268].

У сфері морального виховання української нації, на переконання вченого, повинна бути однозначна перевага суспільно-політичним дисциплінам. У статті “Культура краси і культура життя” М.С. Грушевський зазначав, що “... У нас занадто гарна література, музика, мистецтво в порівнянні з нашим убожеством в громадській і політичній роботі!” ... Добре робити історію важніше ніж гарно писати її. Добра конституція вартніша від геніальної поеми, і добрий земельний закон займе місце у нашій національній бібліотеці поруч Шевченковського “Кобзаря” [2, с. 244-245].

М.С. Грушевський наголошував на вартісності теоретичного знання. Академічна наука на думку діяча є важливіша за науки прикладні. Він навіть пропонував вилучити в університетах спеціальну прикладну освіту й перенести її у відповідні (політехнічні) інститути.

Таким чином, наукові ідеї видатного українського політичного наукового діяча М.С. Грушевського щодо національного виховання залишаються вельми актуальними й сьогодні. Національне та патріотичне виховання сучасних фахівців з вищою інженерною освітою на засадах знання й усвідомлення історії України, плекання народних традицій, усвідомлення історично обумовленої європейської орієнтації українського майбутнього – все це вимагає інноваційних поглядів науково-педагогічних працівників щодо планування й організації освітнього процесу на гуманітарних кафедрах Київського національного університету будівництва і архітектури із застосуванням сучасних ефективних педагогічних технологій.

Список використаних джерел

1. Грушевський М.С. Повороту не буде! : Соціально-політичні праці 1917-1918 рр. / М. С. Грушевський ; упоряд., передм. І. Гирича ; текстологія С. Панькової. – Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. – 480 с.
2. Грушевський М. Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання. Замітки з приводу дебат на конференціях закордонних членів партії // Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 4. – Кн. 2. – Серія “Суспільно-політичні твори” (листопад 1918 р. - жовтень 1926 р.) / упоряд. С. Панькова. – Львів, 2013
3. 100 великих українців. – К.: Видавництво Арій, 2010. – 496 с.: іл. – (100 великих)

*Савойська Світлана Василівна,
доктор наук у галузі політології,
професор МАУП, кандидат історичних
наук, доцент кафедри політичних наук
Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Комунікативна політика – це символічний, поведінковий, вербальний міжполітичний та інший взаємозв'язок політиків і тих, хто займається політикою чи до неї причетний. Комунікативна політика має давні корені та спрямована на обмін інформацією на міжполітичному рівні, під час виборів, участі на референдумах, обміну думками на «круглих столах», проведення семінарів, виступів на демонстраціях, обговорення проблем на ділових зустрічах та ін. Комунікативна політика, яка знаходиться під впливом певної культури та ідеології, здійснюється у вертикальному (вузькому) та горизонтальному (широкому) значеннях. У вузькому значенні комунікативна політика, за визначенням Л. Угрин, – це діяльність держави, її інститутів, що спрямована на формування та забезпечення процесів обміну соціально-політичною інформацією, яка необхідна для функціонування політичної системи, її циркуляції між інститутами, політичними та соціальними групами, елітами і масами [4, с. 311].

У широкому значенні комунікативна політика – це спілкування та обговорення проблем на різних рівнях та у різних епостасіях, до яких причетні політики, громадяни та ін. Комунікативна політика залежить від впливу на неї часу і простору, які тісно пов'язані із мовою, культурою та ідеологією. Знання про комунікативну політику поширював Аристотель та його учні. Вони навчали своїх громадян ораторському мистецтву, доводити власну думку, виступати у суді, на народних зборах тощо. Аристотель доводив, що комунікативна політика може ефективно здійснюватися за умови, коли на неї не тисне диктаторська ідеологія та культура. У нашому випадку саме такі політичні комунікації вільні від диктатури більшовиків відстоював М.Грушевський. Його комунікативна політика опиралася на такі її складові, як узгодження, координація та гармонізація інтересів діяльності політичних індивідумів, груп та спільнот, що свідчило про його прихильність до децентралізованої форми організації влади. Така комунікативна політика набула логічного завершення у «Статуті про державний устрій, права і вольності УНР» та Конституції УНР, ухваленої на останньому засіданні Центральної Ради [2, с. 179].

Комунікативну політику сучасного суспільства, що є конструктивною, деструктивною, раціональною, ірраціональною, вербальною іта невербальною, Хеллінгер Марліс, Енн Пауелс Вальтер та Реннер Карл розглядають як складову суспільно-політичного діалогу та засіб забезпечення громадянської і міжполітичної злагоди. Тоталітарна комунікативна політика, на їх думку, руйнує мову і культуру національних меншин, можливість їх вільного розвитку та спілкування. Це ми маємо можливість побачити на прикладі комунікативної політики Тимчасового уряду доби правління Центральної Ради, який не погоджувався із комунікативною політикою М. Грушевського щодо його курсу на автономний розвиток українського суспільства та Української держави. Тобто, комунікативна політика М. Грушевського була спрямована на культурне відродження українського суспільства, яке передбачало створити у складі федеративної Російської республіки національно-територіальну автономію України на противагу російському централізму і самодержавству. М.Грушевський підтримував також ідею автономії українських земель у складі Австро-Угорщини. Разом із тим, він був ініціатором вільної України, тому доклав немало зусиль, аби УНР була проголошена як незалежна держава, що, на його думку, було історичною необхідністю [2, с. 179].

На комунікативність політики, яка базується на людській взаємодії у процесі реалізації інтересів і цінностей, звернули увагу Кентон Т. Вілкінсон, Реннер Карл, Л. Меррітт Річард та ін. На їх думку, методом діалогу і дискурсу можна розв'язати не усі політичні проблеми, особливо тоді, коли до цього не готова одна із сторін або обидві, свідченням чого є Мінська «угода», яка підписана між конфліктуючими сторонами. Важко дискутувати і розв'язувати комунікативні проблеми, на думку науковців, коли сторони мають різні культури, користуються різними мовами, мають різні ідеології, не бажають у чомусь поступатися, а тим більше, йти на компроміс. Схожа ситуація спостерігалася і в команді М. Грушевського, де відбувалися гострі дискусії щодо того, який шлях розвитку має обрати Українська держава, – автономістський чи самостійницький. Загалом, комунікативна політика М. Грушевського була спрямована на служіння національній ідеї, яка лягла в основу його рішень, резолюцій і постанов, що цементувало українську націю [3, с. 49].

У цьому контексті еволюційна комунікативна політика М. Грушевського залежала від того, як змінювалась внутрішня і зовнішня політична ситуація. У добу бездержав'я та неволі українського народу, коли імперська влада навіть цекви в українському стилі забороняла будувати, не визнавала українську мову, забороняла читати проповіді у церквах рідною мовою українців, українську літературу, освіту українською мовою, комунікативна

політика федералізму і народництва М. Грушевського були тими підвалинами, на яких будувалася його громадська, політична та державницька діяльність. Разом із тим варто наголосити, що його федералістська комунікативна політика, яка стосується розуміння необхідності армії, утримування якої, за словами М. Грушевського, є «марнуванням часу» [2, с. 180], на нашу думку, є не лише хибною, а й ірраціональною. Таку комунікативну політику протягом усіх років «незалежності» підтримували антиукраїнські політики, поки не отримали анексію АР Крим та війну на Сході України.

На формування політичних, державницьких та національних поглядів М. Грушевського позитивно вплинули патріотичне виховання у родині, навчання у Київському університеті Святого Володимира, знайомство та співпраця із І. Нечуєм-Левицьким, В. Антоновичем, І. Франком, громадівцями, національними демократами. На основі такого конструктиву у вченого виникла ідея внести свою частку у розвиток історичної науки, літератури та відродження української державності. Історичну та інші ідеї М. Грушевський втілював у написанні багатьох наукових праць, зокрема – «Історії України-Руси» та статті «Звичайна схема руської історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства». В основу його праць була покладена ідея самостійного розвитку українського народу [1, с. 184], чим було спростовано російську концепцію про єдину «колиску» та загальноросійську народність.

Водночас, М. Грушевському були не чужі й ідеї децентралізації. У статті «Конституційне питання і українство в Росії» він запропонував децентралізувати Росію, чітко визначити статус суб'єктів федерації, тобто, надати їй регіонам широку національно-територіальну автономію та запровадити парламентську форму правління. Його комунікативна діяльність як політика і державотворця була спрямована на розвиток рівноправності між слов'янськими народами – українцями, поляками і росіянами, чим викликав на себе критику з боку польських і російських кіл. У період керівництва Центральною Радою його федералістська політична концепція розчинилася у нових політичних обставинах, а ідеї об'єднати опозиційні сили та проголосити курс на автономію Української держави відбилися в універсалах та у Конституції УНР. Після державного перевороту та розпуску Центральної Ради М. Грушевський змінює свої погляди на державне будівництво та пропонує концепцію української національної держави – республіки з бескласовим соціальним ладом [1, с. 185].

Таким чином, федералістська й автономістська комунікативна політика М. Грушевського використана у власних інтересах антиукраїнськи налаштованими політиками, які намагаються послабити сучасну Українську

державу із середини, роз'єднати український народ, загальмувати поширення комунікацій українською мовою на Півдні і Сході країни, зруйнувати її унітарність, незалежність і соборність. У той же час, велика заслуга М. Грушевського перед українським народом у тому, що він на величезному архівному матеріалі довів безперервність історії українського народу, який, як усі інші слов'янські народи, має власне коріння, історію та національну культуру. Із творчою спадщиною цього видатного вченого пов'язані ідеї відродження української культури, науки, історичної свідомості та національної гідності українського народу, що допомагає краще зрозуміти минуле та правильно оцінити сьогодення. Разом із тим, деякі політичні погляди М. Грушевського щодо державного управління та самоврядування були, на нашу думку, помилкові. Він вважав, що для України прийнятним є широке місцеве самоврядування, яке ґрунтується на самостійності вирішення усіх локальних справ без втручання центральної влади. Хибність такої комунікативної політики доводить політична історія України, яка свідчить про розпад сильної централізованої держави України-Руси та її знищення зовнішніми ворогами тоді, коли вона втратила свою унітарність, стала на шлях децентралізації, федералізації та конфедерації. Така децентралізаційна комунікативна політика немає під собою ні основи, ні сенсу і наразі. Виходячи із цього, українська спільнота є свідком того, у що наразі перетворилася АР Крим із її широкими повноваженнями і що сталося на Донбасі, який мав, по суті, вільну культурну автономію.

Список використаних джерел

1. Верба І., Кульчицький С. Грушевський Михайло Сергійович // Довідник з історії України (А-Я): Посібн. для серед. загальноосв. навч. закл. / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
2. Малиновський В. Грушевський Михайло // Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів: «Новий Світ-2000», 2014. – 766 с.
3. Солдатенко В. Ф. Три Голгофи: політична доля Володимира Винниченка. – К., Світогляд, 2005. – 349 с.
4. Угрин Л. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів: «Новий Світ-2000», 2014. – 779 с.

*Семко Вадим Леонідович,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

М. Грушевський, наукове та політичне життя якого було присвячено розробці стратегічного концепту української держави, природно не міг оминати увагою його геополітичні аспекти. Оскільки у той час власне геополітика лише проходила період свого становлення, М. Грушевський не апелював до відомих нині геополітичних концепцій і не використовував понятійно-категоріальний і термінологічний апарат сучасної геополітики. Проте геополітичні мотиви у його баченні майбутньої України вимальовуються цілком конкретно.

На протязі багатьох віків Україна, як самостійна держава була відсутня на політичній мапі світу. В результаті чого її ігнорували у своїх дослідженнях вчені-геополітики – фундатори цієї науки. Як що ж Україна й привертала їх увагу, то тільки у загальному контексті політики царської Росії, а згодом як одна з республік Радянського Союзу.

У класичних геополітичних концепціях Рудольфа Челлена і Хелфорда Маккіндера територія України розглядалася переважно у якості буфера між західним світом і Росією.

Напередодні і під час Першої світової війни німецькими вченими (Ф. Науманн, М. Вебер та ін.) був розроблений геополітичний проект “Середня Європа”, який суттєво відрізнявся від тодішніх великодержавницьких геополітичних доктрин і не мав експансіоністського спрямування. У його основі були заложені ідеї, що Середня Європа, а це сучасна Центральна і Центрально-Східна Європа, із соціально-економічного погляду в значній мірі однорідний і цілісний регіон. Геополітичну єдність і спільні інтереси нового державного об’єднання стимулює географічне положення, що характеризується затиснутістю між Росією і Західною Європою.

Займаючись дослідженнями історії України, М. Грушевський значну увагу у своїх працях приділяє геополітичній проблематиці. До проголошення IV універсалу (22 січня 1918р.) М.Грушевський схиляється до промосковської (східної) орієнтації в українській політиці. Він, продовжуючи ідеї Кирило-Мефодіївського товариства, вважав за краще для України мати широку автономію у складі Російської демократичної республіки, ніж отримати самостійність. Обґрунтовував свою таку позицію він тим, що Україні важко буде втримати свою самостійність. Також, бачачи перебіг подій в період Першої світової війни в Росії, М.Грушевський вважав, що

«велика революція Російська, велико вплине на політичну перебудову всієї Європи, на її перетворення в Європейську федерацію». І тому Україна, входячи до демократичної Росії на автономних правах, в пізнішій часі зможе стати однією із найбільш сильних республік такої Європейської федерації. Після перемоги у Росії Жовтневої революції та приходу до влади більшовиків, М.Грушевський звертає свій погляд на Захід, розуміючи, що не такої Росії прагнули українці. У своїй праці «На порозі Нової України» він зазначає, що «пережитим і віджитим, є наша орієнтація на Московщину, на Росію». Українську орієнтацію на Захід вчений обґрунтовує історичним минулим України та країн Європи. М. Грушевський доводить духовну, культурну близькість українців з іншими європейськими народами. Вдаючись до історичних фактів, він відзначає, що Західна орієнтація України одержала повну перевагу з XVII ст., коли Росія, остаточно знищивши залишки української автономії, доклала всіх зусиль, щоб розірвати та зруйнувати культурні та економічні зв'язки України із Заходом. Він зазначив, що все XIX ст. Україна залишалась відірваною від Заходу та обернена обличчям на Північ, на Москву. Однак тепер є всі шанси повернути Україну до свого культурного середовища. Також, аналізуючи геополітичне становище України М.Грушевський відзначив, що якщо історично-культурні умови життя орієнтували Україну на Захід, то географічні на Південь, до Чорного моря: «Коли народність наша, дух нашого народу тягне на захід, край завертає нашу енергію, нашу працю на схід і полудня, в сферу нашого моря, нашого комунікаційного центру, до котрого ведуть нас наші ріки і повинні б були повести всі наші дороги, коли б вони будувались нами, в орієнтуванні нашими інтересами, а не мали своєю метою – навпаки – боротись з природною орієнтацією нашого економічного й культурного життя». Україна, на думку М.Грушевського, повинна відмовитись від старих шляхів, - як московського, яким Україну силоміць «волікли» московські правителі; так і від «протоптаних слідів буржуазних держав Заходу», - для неї необхідним має бути власний розвиток, власним шляхом. Вчений виступає з ідеєю Світової федерації країн, першим кроком до якої має бути об'єднання країв, пов'язаних географічно, економічно і культурно. Таким першим кроком він вважав створення «економічного й культурного співробітництва, кооперації народів Чорного моря». Оскільки Чорне море об'єднує краї з різними географічними і економічними умовами, які можуть доповнювати один одного. Таке об'єднання могло б стати інтегруючим чинником для Світової федерації, в якій Україна займала б одне з визначальних місць.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
2. Заремба О. В., Федоренко О. А. Геополітичні ідеї в контексті розвитку української політичної думки XX – початку XXI століття – К.: ПП «ЗОЛОТІ ВОРОТА», 2014. – 168 с.

3. Ковалюк Р. Т. Проблеми геополітичної орієнтації в українській геополітичній думці (середина ХІХ - перша половина ХХ ст.) [Електронний ресурс] // Режим доступу:

www.kytmu.edu.ua/vmv/v/04/kovaljuk.htm

4. Корольов Г. О. Ідея Чорноморської федерації у поглядах М. Грушевського // Український історичний журнал. – 2011. - №6. – С. 68 – 79.

5. Шмаленко Ю. І. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. [Електронний ресурс] // Режим доступу:

vlp.com.ua/files/05_7.pdf

*Скриник Мирослава Віталіївна,
викладач кафедри іноземних мов
Національної академії внутрішніх
справ;*

*Скриник Ліна Миколаївна,
старший викладач кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої
служби*

THE FIGURE OF MYKHAILO HRUSHEVSKYI IN THE PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS

Under conditions of forming civil society in Ukraine, which provides for the development of Ukrainian sovereign, legal, democratic state, particularly acutely raises the necessity in becoming of the citizen as a cultural and educated, creative, highly spiritual, fully developed, humanistic aimed personality with his formed worldview with a sense of patriotism. One of the priority directions of modern education is to educate the the personality on the basis of human, national and patriotic values. The most significant value of civil society, an important factor in the development of legal and democratic state, attribute its viability, a symbol of the courage of the Ukrainian people is patriotism. In this connection the education of patriotism as moral and spiritual quality of Ukrainian youth is an essential problem state.

Patriotic education of the individual is considered as a source of spiritual, political and economic formation of the country, its integrity and security.

Leading by means of solving its appointed task is the creation of an effective system of patriotic education of the modern young man aimed at shaping national identity, socio-political, legal, Information competence training of moral and patriotic values as honesty, generosity, responsibility, fairness, responsibility,

courage, dignity, tolerance, social activity, loyalty heroic traditions of the past, a sense of pride for their country, willingness to work in the name of Ukraine .

Theoretical analysis attests that the practice of our time a problem of civic education is developed on state - software, conceptual and practical levels. Thus, government documents, including the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine" the rights and duties of citizens of Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 641 of 16/06/15 on the approval of the Concept of national-patriotic education of children and youth, on Measures of the national-patriotic education of children and youth and guidance on national-patriotic upbringing y secondary schools is observed that the integration processes taking place in Ukraine, the awakening of civic and social initiatives appearance of different social movements taking place against the backdrop of a surge of interest and manifestation of patriotism and new attitudes to history, culture, religion, traditions and customs of Ukrainian people [1].

One of the priorities of education - national and civic education, which should be throughout the learning process of children and young people [1]. For appointed public document, based on these important directions of training should be based on the principles of humanism, democracy, unity, family and school, continuity and succession of generations. National and civic education should provide comprehensive development, harmony and integrity of personality, the development of skills and talents, enrichment of the basis of the intellectual potential of the people, their spiritual and cultural formation of the citizen of Ukraine, capable of independent thinking, choice and social activities. The ideas of civic education has always been important for pedagogical elite of Ukraine.

For example, M.Grushevskiyi in his book "On the eve of the new Ukraine", which was written after the proclamation of the Universal IV, writes about Ukrainian political ideal development of an independent state [5]. Leading place at this way takes the ideal of the citizen of Ukraine, its civic charity.

For creation of this image M.Grushevskiyi turns to the experience of ancient democracy. He considers that the development of Ukrainian democracy can not be succeed without the cultivation of national heroism, Spartan simplicity and generosity, irreconcilable attitude to protectionism and bureaucracy, to the pursuit of luxury and enrichment at any price. Without a doubt at this the political testament of Grushevkyi is much, over what is worth thinking and our contemporaries. Grushevskii stressed that Ukrainian democracy must take care of the idea of strengthening democratic Ukrainian state, disseminate it in society, the education of the citizens a sense of obligation before her as the highest stimulus civic life that should unite all the people in one impulse, overcoming party differences and discrepancies where conceived the basic interests of the state. [2]

Indisputably, in the process of civil education the leading place belongs educational component that is supplemented and extended education in the spirit of citizenship. This concept combines civil, political socialization and the ability to involve to the process moral values. Today, we pay attention to that citizen education must be focused primarily on the development of patriotism - the love of his people, to Ukraine. The important quality of Ukrainian patriotism should be a concern for the welfare of the people, facilitate the development of and strengthening of Ukraine as a democratic state, the readiness to defend the independence of the motherland.

Patriotism is organically combined national consciousness of citizens based on national identity. One of identifiers is the state language. That is why the author in his book "On the Ukrainian language and Ukrainian school", originally was printed parts of the newspaper "The Village" in 1910 - 1911 gg., highlights in detail the problem of status the Ukrainian language in the Russian Empire [3]. It is very important the point that scientist saw the system of science as constant slogan from primary school to of university science and then – to the individual interpretation of each cognitive phenomenon. Theoretical heritage of Grushevskiy, his practical activity on the path restoring national school, education, culture and statehood in Ukraine had a direct impact on patriotic education of the younger generation in the first half of the twentieth century., the formation, development, establishment and strengthening of education in UNR, scientific institutions and science [4]. This directly and indirectly influenced the preservation of national and patriotic spirit among the Ukrainian diaspora and continental states in different parts of the world.

Today we see civil education as the process of forming of citizenship as an integrative qualities of personality that allows a person to feel morally, politically and legally viable and secure. It is intended to educate the person sensitive to their environment, to bring it to public life in which human rights are crucial.

REFERENCES

1. Проект Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013-2017 роки. [Електрон. ресурс] – Режим доступу:
<http://lp.edu.ua/node/1072>
2. Dichek N. Hrushevskiy Mykhailo Serhiiovych / N. Dichek // *Ukrainska pedahohika v personaliiakh* / za red. O.V. Sukhomlynskoï. – K., 2005. – Kn. 2 : XX st. – P. 6–14.
3. Hrushevskiy M. *Pro ukrainsku movu i ukrainsku shkolu* / M. Hrushevskiy. – K., 1912. – 63 p.
4. Hrushevskiy M. *Kolyshnia osvita i teperishnia temnota* / M. Hrushevskiy // *Selo*. – 1909. – № 5.

5. Hrushevskiy M. Istoriia Ukrainy-Rusi: v 11 t., 12 kn. T. 1. Do pochatku XI vika / Mykhailo Hrushevskiy ; In-t istorii Ukrainy URSR. – K. : Nauk. dumka, 1991. – 648 p. – (Do 125-richchia z dnia narodzh. Mykhaila Hrushevskoho).

*Стеценко Світлана Власівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Київського національного університету
будівництва і архітектури*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І ГЕНЕЗА ІДЕЙ: ВІД ФЕДЕРАЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДО СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Президент України Петро Порошенко, виступаючи з лекцією перед студентами-істориками та їх викладачами Київського національного університету імені Тараса Шевченка з нагоди ювілею Михайла Грушевського, зробив акцент-заувагу, що не треба робити з Грушевського-політика ікону, що він жив у конкретних політичних обставинах, отже, мав свої ілюзії, допускався помилок. Ця теза не стала новою для наукового співтовариства, тому що, знаючи історію України, ми знаємо і причина падіння Української Народної Республіки на чолі з Грушевським. Але ж не всі сучасні політики знають вітчизняну історію і допускаються помилок, що мають історичну «тяглість» (за М. Грушевським).

Політикам всіх часів треба бути готовими до того, що історія – суворий суддя і наглядч, що карає (за висловом російського історика В Ключевського). Серйозна політична підготовка українських політиків не дозволила б їм висловлювати здивування з приводу нинішньої російської агресії, пам'ятаючи хід гібридної україно-російської війни 1917-1920 рр. Тодішні московські більшовики теж заявляли, що вони своїх не послали, це українці-революціонери і київські націоналісти воюють між собою.

В українській політичній думці постать М. Грушевського стоїть осібно як видатного історика та засновника загального дискурсу історії України. Десятитомна «Історія України-Руси» як блискучий внесок української історичної науки у доробок світової історіографії мала і має дотепер не лише наукове, а й політичне значення. Бездержавну на той час Україну дехто поспішив зарахувати до розряду «неісторичних» націй, яким відмовлялося у будь-якій перспективі політичної суб'єктності. М. Грушевський з опорою на широку джерельну базу вказав на відсутність причин зневажливо відвертатися від свого минулого. Вчений проаналізував несприятливі історичні умови, що стали на заваді створенню такого яскравого поняття

української національності, як це мало місце у багатьох інших народів. Грушевський дійшов висновку, що в ті моменти, коли життя українського народу мало можливість самовизначатися не було недоліків у намаганні до політичного державного життя – і що важливіше – не було недоліку у здібностях до такого життя, що створює засоби і форми для нього.

Еволюція поглядів М. Грушевського на політичну суб'єктивність України відображає генезу ідей федералізму і самостійництва в українській політичній думці загалом. Щодо федералістичної концепції, то її витoki знаходяться у програмних документах Кирило-Мефодіїського братства, у творах українського політичного мислителя Михайла Драгоманова, причому важливо зауважити, що федералізм, за Драгомановим, не означав відмови від національної незалежності, а лише доцільну форму її досягнення. Цієї концепції дотримувався і Грушевський на початку української революції. У брошурі «Якої ми хочемо автономії і федерації» (квітень 1917р.) М.Грушевський писав: «Українці в політичній справі хочуть утворити широку національно-територіальну автономію України в складі федеративної Російської республіки ... Українці хочуть, щоб в українських землях Російської держави ... була утворена одна область, одна національна територія... вся українська територія має бути зорганізована на основах широкого демократичного (не цензового) громадського самопорядкування від самого споду («дрібної земської одиниці») аж до верху – до українського сойму... тільки в деяких справах, спільних для всієї Російської держави, вона має приймати постанови її загального представительства, в котрім братимуть участь представники України, пропорціонально до її людності й людності всієї Російської республіки». [Грушевський Михайло. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. - С. 121, 126.] Отже, перспективи національного визволення України пов'язувалися і сподіваннями на майбутню демократизацію і децентралізацію Росії.

Самостійницька концепція була започаткована в публіцистичному творі Ю.Бачинського «Україна irredenta», у брошурі М. Міхновського «Самостійна Україна». Цю концепцію поділяв Іван Франко, що простежується в його знаковій статті «Поза межами можливого». Гасло самостійності включили в свої програми провідні політичні партії Галичини: національно-демократична і радикальна, хоча без достатньої доктринальної розробки. Цю концепцію поділяла Головна українська рада – представницький орган, створений із лідерів політичних партій Галичини. Із представників Наддніпрянської України ідея самостійності стала програмною лише для Союзу визволення України, але це була маловпливова організація політичних емігрантів, що мешкали в Австрії.

Таким чином, з початком української революції істотний вплив на перебіг подій мали федералісти. В керівництві Центральної Ради вони теж переважали в особі представників соціал-демократів, соціалістів-революціонерів і соціалістів-федералістів (сам М. Грушевський змінив партійну приналежність від есефів до есерів). Метою тогочасної української політичної еліти була побудова автономної України у складі всеросійської федерації.

Дослідники історії української революції пояснюють такий вибір політичного курсу структурними труднощами. Українці зіткнулися з проблемою державного будівництва в період, коли лише почався вихід з умов аморфної етнічної маси, долучилися недостатня національна свідомість мас, нечисленність провідних кадрів з відповідним досвідом. Третій Універсал, котрий проголосив створення Української Народної Республіки у складі федеративної Росії, з одного боку, став історичною перемогою Центральної Ради, а з іншого, - анахронізмом з урахуванням радикальної зміни політичної ситуації (більшовицький режим в самій Росії з його тоталітарними проявами, загрози для безпеки країни з боку присутніх на Правобережній Україні і контрольованих більшовиками залишками старої російської армії).

Тенденції внутрішнього розвитку України та Росії були несумісними щодо федерації. Події осені-зими 1917 р. (додалася есеро-більшовицька агресія) спричинили поворот у становленні української політичної думки від федералізму до програми державної самостійності. Самостійна УНР, проголошена Четвертим Універсалом, не втрималася, але самостійницька ідея відтоді назавжди позбулася будь-яких альтернатив.

*Сушков Олег Олександрович,
кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник, завідувач
кафедри вогневої та спеціальної
фізичної підготовки Інституту
кримінально-виконавчої служби*

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ПЕРІОД ЕМІГРАЦІЇ (1919-1924 рр.)

Одним з творчих і плідних періодів діяльності М. Грушевського є період вимушеної еміграції з 1919 по 1924 роки. У ці роки науковець засновує Український соціологічний інститут, пише і видає ґрунтовні соціологічні праці.

Інститут був громадською організацією, яка фінансувалася за рахунок спонсорства. Навколо М. Грушевського в Українському соціологічному інституті згуртувалися відомі науковці і громадсько-політичні діячі Д. Антонович, Б. Старосольський, М. Шаповал, В. Мазуренко, І. Штефан, П. Христюк, В. Липинський.

Метою діяльності Інституту вчений вбача в інтеграції українського суспільства, різних його верств, поширення інформації про українців серед європейського та американського громадянства.

Програма Інституту передбачала:

слідкувати за світовим соціальним процесом та за соціальними дослідженнями і популяризувати їх серед українців;

представляти українців у інтернаціональних та національних організаціях;

інформувати світову та українську громадськість про український соціальний рух та українську літературу [1].

Основними напрямками діяльності Українського соціологічного інституту було проведення лекцій, участь у конференціях та конгресах, відкриття філій у європейських культурно-наукових центрах та видавництво.

За чотири роки існування Інституту науковцям вдалося підготувати та видати 13 наукових праць, у тому числі дослідження М. Грушевського «Із починів українського соціалістичного руху. М. Драгоманов і Женевський соціологічний гурток», «Теорія націй» Б. Старосольського, «Держава і соціалістичне суспільство» М. Шрага, «Україна на переломі» В. Липинського. Під грифом Інституту вийшла в світ і одна з перших власне соціологічних українських праць «Початки громадянства. Вступ до генетичної соціології» М. Грушевського. Саме ця праця дає можливість скласти уявлення про погляди автора на предмет і проблематику соціологічної науки.

Український соціологічний інститут видав серію матеріалів з визвольних змагань 1917-1920-х років, яка була започаткована випуском праці В. Христюка «Замітки і матеріали до історії української революції». Дослідження побачило світ завдяки коштам «Комітету незалежної України», зібраним серед українських емігрантів у США.

Крім видання наукових праць, співробітники Українського соціологічного інституту проводили лекційну діяльність. Для українських емігрантів були організовані безкоштовні курси із суспільних наук. Розглядалися різноманітні питання соціології, політології, історії.

Михайло Грушевський вперше почав застосовувати в українській історіографії історико-соціологічний метод, розроблений на рубежі XIX і XX ст. європейським позитивізмом. Основа соціологічних інтересів

Грушевського – фактори соціальної еволюції, закони суспільного розвитку, суть соціології тощо.

У М. Грушевського історичний процес є безперервною еволюцією з прогресивним спрямуванням, яка має багатовимірний характер. Розвиток є для нього сутнісною характеристикою існування людства як сукупності націй, націй як суб'єктів історії і менш загальних феноменів, як держава, література, релігія тощо. Зокрема, кожен з цих феноменів розвивається, тому що це є способом його існування. Загальноісторичний процес у М. Грушевського не можна розглядати як однолінійний, хоча цілком визначеним є лише загальний напрям історії – прогрес. Загалом процес еволюції націй, на переконання М. Грушевського, розвивається у трьох головних площинах – політичній, економічній та культурній, які, своєю чергою, поділяються на багато інших, вузькоспеціалізованих сфер розвитку [2]. Вони у комплексі охоплюють собою «обсяг» історичного існування нації. Варто зазначити, що ці сфери не тотожні і їх пріоритетність не постійна для історії – вона змінюється відповідно до конкретного моменту історичного розвитку. Найчастіше М. Грушевський називає пріоритетними соціально-політичну та культурну сфери історичного розвитку. «Соціальний та культурний процес, – стверджує він, – становить ту провідну нитку, яка веде нас незмінно через усі вагання, усі флюктуації політичного життя – через стадії його піднесення і упадку, та в'яже в одну цілість історію українського життя» [3].

Повернувшись у 1924 році в Україну М. Грушевському не вдалося створити систему соціологічних інституцій, а лише було створено кафедру історії України та секцію методології і соціології при ній, яку очолив Й. Гермайзе.

Отже, наукові результати соціологічних досліджень українських учених початку ХХ століття заклали міцні підвалини для відродження і подальшого розвитку їх сьогодні. Найбільший внесок у процес інституціалізації української соціології належить М. Грушевському, який в еміграції очолив Український соціологічний інститут, підтримував українських вчених, допомагаючи їм видавати наукові соціологічні праці.

Список використаних джерел

1. Внесок М. Грушевського у становлення української соціологічної науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=382>
2. Яковенко Н. Особа як діяч історичного процесу в історіографії Михайла Грушевського // Михайло Грушевський і українська історична наука: Збірник матеріалів конференцій. – Львів, 1999. – 66-71.
3. Грушевський М. Історія України-Руси (далі ІУР). – К., 1991. – Т.1.

*Третяк Василь Павлович,
кандидат філософських наук, доцент
кафедри політичних наук Київського
національного університету
будівництва і архітектури*

ІСТОРИОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський як учений – історик належить до тих небагатьох теоретиків соціально – гуманітарної сфери, які свої наукові дослідження прагнули використовувати як методологічні і світоглядні принципи в різних галузях практичної діяльності, особливо державотворення і політики.

Саме перебування Грушевського в самому центрі революційних, національно – визвольних змагань наштовхнуло його на те, що треба будувати нову, наукову історію України на новій історіографічній основі, за новим планом. Так народилася історична схема – модель історії України Грушевського, що ввібрала в себе ідеї попередників – М.Костомарова, М. Максимовича, П.Куліша, М.Драгоманова, В.Антоновича. і інших істориків, що в умовах царської цензури досліджували окремі явища і періоди історії України, але не могли самі створити нову модель і новий синтез історії України.

Спираючись на потужну вітчизняну і європейську раціоналістичну традицію, Грушевський у своїх дослідженнях послідовно дотримувався конструктивної критики як попередників, так і своїх історичних розвідок, всіляко уникаючи догматизму. Від Костомарова, Антоновича та інших культурних і наукових діячів ХХ ст. Грушевський успадкував ідею народництва, себто примату українського народу в історичному розвитку України, яка мала безпосередній вплив на формування його історіософічних концепцій і світогляду.

Грушевський у своїй статті «Звичайна схема «русскої» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» виступив з критикою офіційної російської схеми історії Східної Європи вказуючи на її тенденційність і необгрунтованість. Він відкинув гіпотези російських істориків і взагалі імперської офіційної історіографії в яких пропаговано концепції так званої «общерусской» народності, історії і культури, а також заперечувано ранньоісторичний розвиток українського і білоруського народів. Грушевський джерельно довів в «Історії України – Руси», «що не має «общерусскої» історії, а тим більше народності. Він вважав, що російська схема, яка заперечує самотійність розвитку українського і білоруського народів у середньовіччі, не витримує наукової критики і тому мусить бути

відкинена та замінена новою моделлю – схемою , в якій об’єктивно буде з’ясовано етногенезу й історичний розвиток східноєвропейських народів. Він стверджує, що Київська держава, право, культура були утвором одної народності, українсько-руської; Володимиро-московська – другої великоруської. Київський період перейшов не у волинсько-володимирський, а в галицько-волинський XIII ст., потім литовсько-польський XIV – XVI ст. Володимирсько-московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені, і відносини до неї можна б скоріше порівняти, наприклад, до відносин Римської держави до її гальських провінцій, а не переємства двох періодів у політичній і культурній житті Франції.»¹

На основі солідного джерельного аналізу Грушевський встановив безперервність українського історичного процесу в усі періоди розвитку в добу ранньої історії, за часів українського середньовіччя з його двома державними формаціями – Київською і Галицько-Волинською державами, які знайшли своє продовження в литовсько-польському періоді, а опісля – в козацько-гетьманській державі XVII – XVIII ст., згодом в національно-культурному відродженні XIX ст. і в кінці дістали завершення в державній українській формації XX ст. – Українській Народній Республіці.

Отже, схема Грушевського охоплювала недержавні і державні періоди історичного розвитку українського народу. Тому в 1918 році Грушевський як історик і будівничий української держави підкреслював, що «Україна не є якоюсь «новою і молодою республікою», що «ми відновлюємо тільки нашу державність, якою ми жили і яка у нас була відібрана проти нашої волі, без признання. Державність наша являється таким же старим пустолатом, як і наші соціальні програми.»²

Грушевський вважав, що найбільш раціональним у дослідженні східноєвропейської історії є реконструкція і представлення історії кожного народу окремо, з об’єктивною історичною періодизацією і термінологією. «Історія України-Руси» побудована на схемі Грушевського в наш час відродження української культури і державності стає головною схемою сучасної української наукової історіографії. Цінність цієї видатної праці Грушевського полягає іще в тому, що він розглядає історію України в контексті не тільки російської історії, а, що особливо важливо, в контексті європейської історії. Він переконливо доводить, що наші соціокультурні, правові, економічні і інші надбання тісно переплетені з кращими зразками європейської цивілізації, починаючи з античності і до наших днів. Тому він задовго до сьогоднішніх європоцентристських практичних устремлінь показав, що Україна – це Європа.

Ці твердження вченого віддзеркалені в його декількох історіософських ідеях таких як:

а) в центрі історичного процесу стоїть український народ як етнологічно-історична цілісність, який незважаючи на різні історичні катаклізми, поневолення України чужими державами, русифікацію і полонізацію української провідної верстви в різні періоди, витримав і завжди був джерелом національного відродження;

б) в своїх творах Грушевський показує, що вся історія народу України пронизана духом боротьби за свободу і волю в політично-державному, культурному і суспільно-економічному аспектах;

в) ідея державності одна із головних в контексті історіографічних і історіософічних в його творчості. Вона пов'язана в основному з федералістичною формою державності, що була притаманна Старій Україні – козацько-гетьманській державі ХУІІ-ХУІІІ віків;

г) ідея території і єдності українських земель. Територія і народність є головними історичними «діяльними творчими силами», які утворюють основу історичного розвитку народу. В 1917 – 1918 рр. Він висуває пустолат об'єднання всіх українських земель, заселених українцями, в одну географічно-політичну одиницю як територіальних складових української держави. Концепція єдності і соборності українського народу та єдності українських земель природно сполучається з концепцією Грушевського про незалежність українського народу і віддзеркалює його пустолат державної суверенності нації.

Одним із суттєвих чинників побудови української держави Грушевський вважав національну культуру. Досліджуючи історію української культури, М. Грушевський виробив методологічну систему, яка значною мірою була втрачена в українській радянській історіографії, бо не відповідала фальшивим заїдеїлегізованим принципам і схемам гуманітарної науки в Україні. Серед факторів, що визначали національно-культурну своєрідність народу, М. Грушевський бачив і його геополітичну місію, і етнографічну приналежність, і антропологічні риси національних типів, і етнопсихологію, і найрізноманітніші культурні впливи інших народів, і якусь майже невблаганну неминучість історичної долі. Саме бачення культури як складної системи, що перебуває у постійній зміні, що поєднує найрізноманітніші, часто протилежні культурні явища, тенденції розвитку, дало можливість вченому запропонувати свою періодизацію історії української культури, яка мала принципове значення не тільки для національної історії, але й для історії всієї Східної Європи.

Погляд М. Грушевського на періодизацію історії української культури – це вияв нового рівня наукового аналізу. Його трактування історії української

культури базується на цілісному розумінні державної й культурної історії та історії національної свідомості. Осмислюючи державну та культурну традицію як цілісну і безперервну, М. Грушевський творив і розвивав ідеал національного та культурного самоусвідомлення. Уся концепція історичного розвитку української культури, запропонована вченим, об'єктивно сприяла формуванню нового типу національної культури, яка в умовах бездержавного існування стала чи не найважливішим національно об'єднуючим чинником. М.Грушевський говорив про те, що культурні успіхи народу – це його «документи національної рівноправності»³, тому культурна та державно-політична історія не тільки синхронізовані, а й взаємовизначальні, при цьому вчений наголошував на пріоритеті культури над економікою та політикою.

Список використаних джерел

- 1.Грушевський М. Звичайна схема... – С.102 – 103.
- 2.Грушевський М. На порозі Нової України. – Нью Йорк – Київ: Українське історичне товариство, 1992. – С.152.
- 3.Грушевський М. Два роки галицької політики // Наша політика – Львів, 1911. – С 87.

*Усова Вікторія Вікторівна,
старший викладач кафедри основ
професійного навчання Київського
національного університету
будівництва і архітектури*

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО – ЯСКРАВІЙ ПРИКЛАД СЛУЖІННЯ СВОЄМУ НАРОДОВІ

Яскравий і бурхливий життєвий шлях пройшов Михайло Грушевський, в складну історичну добу кінець 19-початок 20 століття. Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866р. в місті Холмі, в родині педагога-славіста, що походила із старого духовного роду на Київщині. Через три роки батько переселився на Кавказ, жив у Ставрополі, то у Владикавказі, де займався організацією шкільництва.

Великий вплив на формування свідомості малого Михайла мав його батько. Він часто розповідав дітям про Україну, про українські звичаї, учив їх українських пісень, приказок, розказував їм українські казки. Малий Михайло, хоч і не бачив рідної землі, вже з дитинства вчився її любити і шанувати. Отак Михайло не тільки не відчужився від України, а дуже рано цілим серцем і душею приляг до свого народу. Цю палку любов до України і її народу він пронесе через усе своє життя.

Потім Грушевський навчався у гімназії, яку закінчив у 1886 році в місці Тіфлісі на Закавказзі. Належав він до найкращих учнів і свого класу і цілої гімназії.

Скінчивши гімназію, Михайло вступив до університету святого Володимира в Києві на історико-філософський факультет. Київський університет був саме тоді в занепаді. Російська влада провела реформу університетів, але так, щоб не допустити до молоді ніякої вільної думки. Грушевський працював в університеті під керівництвом визначного українського історика Володимира Антоновича, завдяки професорові написав перші праці з історії України. В 1887 році написав він працю про українські замки в XVI столітті. 1890 року велику книгу «Історія Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV віку» - і за неї дістав золоту медаль та стипендію для дальших історичних дослідів. Потім працював в архівах Москви і Варшави, а в 1893 році закінчив працю з історії барського староства (на Поділлі), за яку здобув інші ніяковий ступінь магістра історії. За кілька років із молодого, хоч дуже освіченого студента, Грушевський зробився визначним ученим - істориком.

Під кінець своєї університетської науки Грушевський почав зближатися з українським громадянством. Поволі він визволився з пригніченого настрою, що спочатку дуже його мучив, почав шукати товариства і громадської праці. Володимир Антонович увів його до київської «Громади», таємної організації, що згуртувала в собі найкращих свідомих людей на Україні.

В ті часи українське громадянство Галичини почало робити заходи, щоб в університеті у Львові відкрити кафедру історії України. Чотири мільйони галицьких українців не тільки не мали своєї високої школи, але в університеті не було навіть професора української історії. За найкращого кандидата на цю кафедру всі вважали Володимира Антоновича, але той вже був у похилому віці, тому-то й відмовився, але ж на своє місце рекомендував Михайла Грушевського - найкращого свого учня.

У березні 1917 року вибухнула в Росії революція, впало ярмо царату. Пробудилася до самостійного життя й Україна. У Києві, почалися національні маніфестації, на вулицях з'явилися блакитно-жовті прапори, почало творитися українське військо, українські громадські організації й політичні партії утворили своє національне представництво "Українську Центральну Раду". Головою однодушно вибрали Михайла Грушевського. Всі вітали його як батька народу. Де лиш він з'являвся, скрізь громадяни й військо стрічали його бурхливим оваціями. Всі знали його як визначного українського діяча, великого історика й письменника. А те, що російський

уряд за українську справу, за його український патріотизм в'язнив його й вислав на заслання, здобуло Грушевському ще більшу любов популярність.

На посаді голови Центральної Ради Грушевський пробув тринадцять місяців. З представниці громадських організацій Центральна Рада перетворилася під проводом Грушевського в перший парламент України, а він став першим президентом української держави, Української Народної Республіки.

В ці часи виходять друком такі важливі його праці як "Хто такі Українці і чого вони хочуть", "Звідки пішло Українство і до чого воно йде", "Вільна Україна", "Якої ми хочемо автономії і федерації". "На порозі нової України", Універсали Української Центральної Ради. У всіх цих працях відображено бажання українського народу жити вільним і справедливим життям, в них динаміка подій цього часу.

А тим часом український народ більшовиків не хотів. При виборах до українських Установчих зборів 90 відсотків населення України подало свій голос за прихильників української влади. Та на це московські більшовики не зважали. Тоді Центральна Рада своїм IV універсалом проголосила 22 січня 1918 року самостійність України.

Цього більшовики не могли подарувати ні її голові, ні Центральній Раді, ні українцям взагалі. Зайнявши Лівобережжя, вони вирішили здобути Київ. Напору більшовиків годі українська влада не витри мала. Проти більшовиків український уряд увійшов у союз із Німеччиною. Грушевському не дуже та спілка з німцями була до вподоби. Німці були повними панамі на Україні і робили, що хотіли. Центральна Рада була їм сіллю в очах, і вони вирішили її розігнати, що і зробили наприкінці квітня 1918 року.

В дальші бурхливі дні, коли почалися переслідування членів українського уряду, коли українських міністрів німці потягли до свого суду – Грушевський змушений переховуватись у знайомих. До гетьмана Скоропадського й до його уряду він ставився вороже й у ніякі відносини з ним не входив. Він зовсім усунувся від політичного життя.

Ще за життя академіка Михайла Грушевського було поціновано ту титанічну працю на благо української науки і українського народу. Наприкінці 1920 року в Києві в актовому залі Київського інституту народної освіти, відбулись ювілейні святкування на честь 60 - річчя з дня народження та 40 - річчя наукової й науково-організаційної діяльності Михайла Сергійовича Грушевського. Ця подія показала, який високий авторитет мав наш батько історичної науки М. Грушевський серед наукових кіл і громадськості цілого світу.

Як вчений М.Грушевський підніс українську історіографію до світового рівня. Як громадський і політичний діяч став головою Центральної Ради і першим Президентом Української Народної Республіки.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 1./Упоряд. В. В. Яременко; Авт. передн. П. П. Кононенко; Приміт. Л. Ф. Дунаєвської. – К.: Либідь, 1993. – 392 с.
2. Гирич І. Б., Кіржаєв С. М. До історії Всеукраїнської Академії наук. Михайло Грушевський і Агатангел Кримський // Український археографічний щорічник / Інститут української археографії НАН України. – Вип. 1.

*Хміляр Олег Федорович,
кандидат психологічних наук, доцент,
начальник кафедри суспільних наук
Національного університету оборони
України імені Івана Черняховського*

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СТРУКТУРІ РОЗВИТКУ ПРОГНОСТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ОФЦЕРА

Результати щодо зв'язку між успішністю декодування психомоторної поведінки і рівнем розвитку інтелекту особистості досить також суперечливі. Особливого значення проблема, що нами вивчається набуває через призму досліджень Дж. Гілфорда, щодо існування окремих здібностей, які утворюють групу соціального інтелекту, відносно незалежну від рівня розвитку предметного мислення. В зазначеному дослідженні соціальний інтелект (СІ) виступає як здатність розуміти думки, почуття та наміри іншої людини. У цьому контексті соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, пов'язані із символічним відображенням об'єктів сприйняття (людини, як партнера по взаємодії, групи людей, визначає успішність оцінки, прогнозування та розуміння поведінки людей).

Аналіз наукових досліджень щодо ролі соціального інтелекту в декодуванні мімічних жестів людини засвідчує, що соціальний інтелект досить складне, неоднозначно трактоване символічне явище. Він став цариною наукових пошуків для Х. Гарднера, Дж. Гілфорда, Г. Олпорта, М. Саллівена, Р. Стернберга, Е. Торндайка, Е. Торренса та ін. В сучасній психологічній науці соціальний інтелект розглядається під кутом символічної регуляції поведінки особистості, розуміння людини людиною, соціального мислення, міжособистісної взаємодії, мовленнєвої компетентності [1]. Він постає як “особливе вміння правильно думати про людей” (Г. Олпорт); прогнозувати їх поведінку й забезпечувати адекватне пристосування у міжособистісній взаємодії (Дж. Гілфорд). Функціонування соціального інтелекту в значній мірі залежить від процесів пам'яті, мислення, перцепції та сенситивності.

Згідно з концепцією Дж. Гілфорда, соціальний інтелект представляє систему інтелектуальних здібностей, незалежну від факторів загального інтелекту. Ці здібності постають у просторі трьох перемінних: змісту, операції, результатів. Як бачимо, соціальний інтелект – символічна, багатогранна структура. Це глобальна здібність, яка виникає на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, мовленнєвих і поведінкових рис, що включають рівень енергетичної забезпеченості процесів регуляції й обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до взаємодії і прийняття рішень.

Виконуючи регулюючу функцію у міжособистісній взаємодії соціальний інтелект забезпечує соціальну адаптацію особистості, “гладкість у стосунках з людьми”, він важливий регулятор поведінки людини, що дозволяє прогнозувати успішність діяльності фахівців типу “людина-людина”.

За результатами проведеного нами дослідження жоден з учасників експерименту не виявив високого рівня соціального інтелекту. Домінуючі позиції посідають досліджувані з середнім соціальним інтелектом (середньовибіркова норма). Найбільший показник цього рівня соціального інтелекту притаманний для фахівців ІТ сфери (62,4%). Серед фахівців логістики він розвинений у 56% офіцерів, а серед офіцерів командного профілю у 52,2% обстежених осіб. Серед офіцерів-психологів загальний відсоток осіб із середньовибірковою нормою складає 51,2%, а серед офіцерів-авіаторів 47,9%.

Для 3,3% офіцерів-психологів, 2,9% авіаторів та 2,8% фахівців ІТ сфери притаманний низький соціальний інтелект, що свідчить про труднощі у розумінні і прогнозуванні поведінки інших людей й ускладнює систему взаємовідносин в цілому. Натомість серед офіцерів командного профілю та фахівців з логістики осіб з низьким соціальним інтелектом не виявлено.

Кількість осіб із СІ вище середнього (середньосильним) також незначна. Серед офіцерів-психологів цей показник розвинений у 5,2% осіб, офіцерів-командирів у 4,4%, серед фахівців-логістики та фахівців ІТ сфери він притаманний для 2,5% та 1,4% відповідно.

Досить високий відсоток становлять особи СІ яких нижче середнього (середньослабкий). Серед офіцерів-психологів кількість таких досліджуваних становить – 40,3%, серед офіцерів-авіаторів – 47,9%, офіцерів командного профілю – 43,4%, а фахівців-логістики – 33,4%.

Варто зазначити, що в основі соціального інтелекту закладено не просто уміле декодування символічної мови чи інших кодів передачі повідомлення, але й індивідуально-типологічні властивості особистості в цілому, триєдність її думок, почуттів і дій, які розгортаються у конкретному символічному

контексті. Маючи загальну структурну базу як з когнітивним розвитком так і з основами моральності соціальний інтелект постає як відносно незалежна інтегральна здібність особистості.

Досліджувані офіцери, в своїй загальній більшості, найбільш вдало декодували завдання “Історія із завершенням” (147,37), що є свідченням високої здатності передбачати подальші вчинки людей на основі аналізу реальних ситуацій взаємодії з іншою людиною, а також прогнозувати події, базуючись на розумінні почуттів, думок та намірів співучасників мовленнєвої взаємодії. При цьому, найвищі показники в межах середньовибіркової норми показали фахівці ІТ сфери (35,7) та психологи (32,87). Показники “нижче середнього” встановлено лише в одній із груп досліджуваних – авіаторів (19,93), що є свідченням поганого розуміння останніми зв’язку між поведінкою та її наслідками, а також невмінні декодувати психомоторні символи, які регулюють поведінку людей.

Згідно з субтестом “Групи експресій” середні показники офіцерів-психологів (30,04) є найвищими відносно інших досліджуваних, що свідчить про їхнє вміння регулювати поведінку в системі “людина-людина”, вірно оцінювати стан, почуття та наміри інших осіб на основі декодування їхньої міміки, поз та рухів. Водночас в жодній з груп не виявлено досліджуваних з високим показником за даним субтестом. Це свідчення недостатньої чуттєвості учасників експерименту до мімічної експресії, яка істотно посилює здатність розуміти інших людей.

Виконання субтесту “Вербальна експресія” дозволяло нам виміряти фактор пізнання перетворення поведінки. Отримані результати показують, що в групі психологів (26,82), авіаторів (16,04), командирів (23,17) та фахівців логістики (22,21) показники соціального інтелекту знаходяться в межах “нижче середнього”, що є свідченням поганого розуміння ними смислового значення різного роду повідомлень залежно від характеру взаємовідносин людей і контексту ситуації взаємодії. Очевидно, що недостатність сигналів й неповні уявлення щодо специфіки декодування соціальних ролей учасників мовленнєвої взаємодії викликали певні труднощі у процесі ідентифікації висловлювань, а відповідно вплинули на результати виконання завдань.

Лише в групі фахівців ІТ сфери, отримані результати за даним субтестом коливаються в межах середньовибіркової норми (28,19), що свідчить про відповідний репертуар рольової поведінки досліджуваних, певну рольову пластичність, середню чутливість до характеру взаємин в системі “людина-людина”, яка дозволяє знаходити відповідний тон взаємодії з різними співрозмовниками у різних ситуаціях.

Субтест “Історії з доповненням” дозволив виміряти фактор пізнання систем поведінки досліджуваних осіб, тобто здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії та значення поведінки людей у цих ситуаціях. Він найбільш комплексний та інформативний за загальним фактором ваги в структурі соціального інтелекту. Результати за даним субтестом є найнижчими в усіх групах досліджуваних, що свідчить про недостатню глибину знань щодо мімічних експресій учасників взаємодії та невміння достатньо швидко орієнтуватися у прогнозуванні їхньої поведінки. У своїй більшості досліджувані виявились нездатними добудувувати невідомі, недостатні ланки у системі взаємодії “людина-людина”, передбачати, як та чи інша особистість поводитиме себе в майбутньому й знаходити причини відповідної поведінки.

Список використаних джерел

1. Михайлова Е. С. Тест Дж. Гилфорда и М. Салливена. Диагностика социального интеллекта. Методическое руководство / Е. С. Михайлова. – СПб. : ИМАТОН, 2006. – 56 с.

*Шевченко Микола Миколайович,
кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри соціальної
філософії та філософії освіти
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманов;
доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління
національною безпекою Національної
академії державного управління при
Президентіві України (м. Київ)*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО І ДИПЛОМАТИКО-СТРАТЕГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У геополітичному ракурсі Україна має глибокі історичні традиції, що були започатковані за часів Київської Русі. Дослідження цих традицій знайшло відображення в історико-політичній думці слов'янських народів, в численних працях мислителів, учених минулого і сучасності. Геополітичні підходи простежуються у працях з української історії уже з середини ХІХ ст. Так, в «Історії Русів» [1], напевно, уперше обґрунтовано ставиться питання про те, що народ України є безпосереднім нащадком давніх русів та їхньої території, яка з давніх-давен мала свій суверенітет або, принаймні, автономію.

Свій внесок у розробку геополітичних підходів зробили члени Кирило-Мефодіївського братства, котрі в документі товариства «Закон Божий. Книга буття українського народу» розробили й обґрунтували по суті першу наукову парадигму геополітичної стратегії стосовно здобуття національної незалежності [2]. Це гасло, як писав М. Грушевський, «підняте найкращими синами України – Шевченком, Костомаровим, Кулішем, Гулаком, не перестало бути провідним мотивом української політичної мислі» [3, с. 97].

Вказаний напрямок згодом розробляли І. Франко, Р. Лашенко. Повертався до нього пізніше у своїх пошуках і М. Грушевський, який, до речі, доклав зусиль до характеристики майже всіх геополітичних векторів, які, на його думку, були прийнятні для України.

М. Грушевського можна вважати справжнім засновником української геополітики. Осмислюючи політику українських державців в праці «Нариси історії українського народу» [4] та у багатотомній праці «Історія України–Руси» [5], він безпосередньо і постійно пов'язує її специфіку з географічними чинниками: положенням земель, напрямками колонізації, природними ресурсами.

М. Грушевський у статті «На порозі нової України. Гадки і мрії» вказує на тісні історичні зв'язки «...нашої України з германською й кельтською культурою Подунав'я ще в часи передісторичні, ми маємо перед собою масовий вплив скандинавського елемента в добі формування Київської держави, потім в часах її розквіту, в добі Ярослава і за його синів і внуків – незвичайно широкі династичні зв'язки з німецькими князівствами і всякими іншими державами й державами, які стояли в сфері німецької культури. Поруч з тим розвивались зносини культурні й торгівельні, і в міру того, як слабли зносини чорноморські – з Балканськими краями, Візантією, Малою Азією, в XII і XIII віці зносини з німецькими землями набирали все більшого значення.

Коли ж з упадком Києва, при кінці XII в. центр тяжкості переходить у нас на Галицько-Волинську державу, се означає повну перевагу західних впливів над тою комбінацією впливів візантійських і східних, котрі переважали в період формування Київської держави. Тим часом як Московщина далі жила спадщиною Київської держави, все більше розмішуючи її елементами фінськими, татарськими, монгольськими, – Західна Україна, в котрій з XIII в. зосередилося українське життя, входить вповні в круг західноєвропейського життя. Галицько-волинська держава XIII–XVI в. не ввійшла формально в систему імперії, як Чехія, скажімо, але весь круг політичних і культурних інтересів її орієнтувавсь на Захід» [3, с. 141–142]. І далі він пише: «Історичні умови життя орієнтували Україну на Захід, географічні орієнтували і орієнтують на полудня, на Чорне море – «єже море словеть руськое», як каже київський літописець XII в. – українське, говорячи теперішньою термінологією. З того часу, як полудневі,

східнослов'янські племена, з котрих вийшов український народ, півтори тисячі літ тому пробились до Чорного моря, йдучи за тим потягом, що непереможно пхає взагалі всі народи у всі часи на полудня, до сонця, в легші умови існування, - вони тим самим мусили ввійти в сферу чорноморських зв'язків і впливів, того, що я означаю отим виразом – «чорноморська орієнтація» [3, с. 144].

Розроблена М. Грушевським струнка система українського історико-географічного процесу розкриває його безперервність від Київської Русі до сучасності через Галицько-Волинську, Литовсько-Руську та козацькі держави (в російській історіографії вважалось, що спадкоємницею Київської Русі після її розпаду стали Московське царство, а потім Російська імперія). Таким чином, за М. Грушевським, цей довготривалий історичний процес не тільки був безперервним до кінця XVIII ст., але й відбувався в географічних межах української території.

Підсумком міркувань М. Грушевського є наступне: «Ми являємося одним з найбільш орієнталізованих (дозволю собі так назвати) західних народів – подібно як Болгари, Сербі, Іспанці, – і ми повинні не забувати, а розвивати і використовувати те корисне і цінне, що дала нам ся орієнтальна стихія» [3, с. 150].

Аналіз наукової спадщини М. Грушевського дозволяє зробити висновок про те, що історик на конкретному історичному матеріалі показав, що Україна після розпаду Київської Русі аж до кінця Гетьманщини (2-га половина XVIII ст.) входить у західне геополітичне і геокультурне середовище (див. рис 1.).

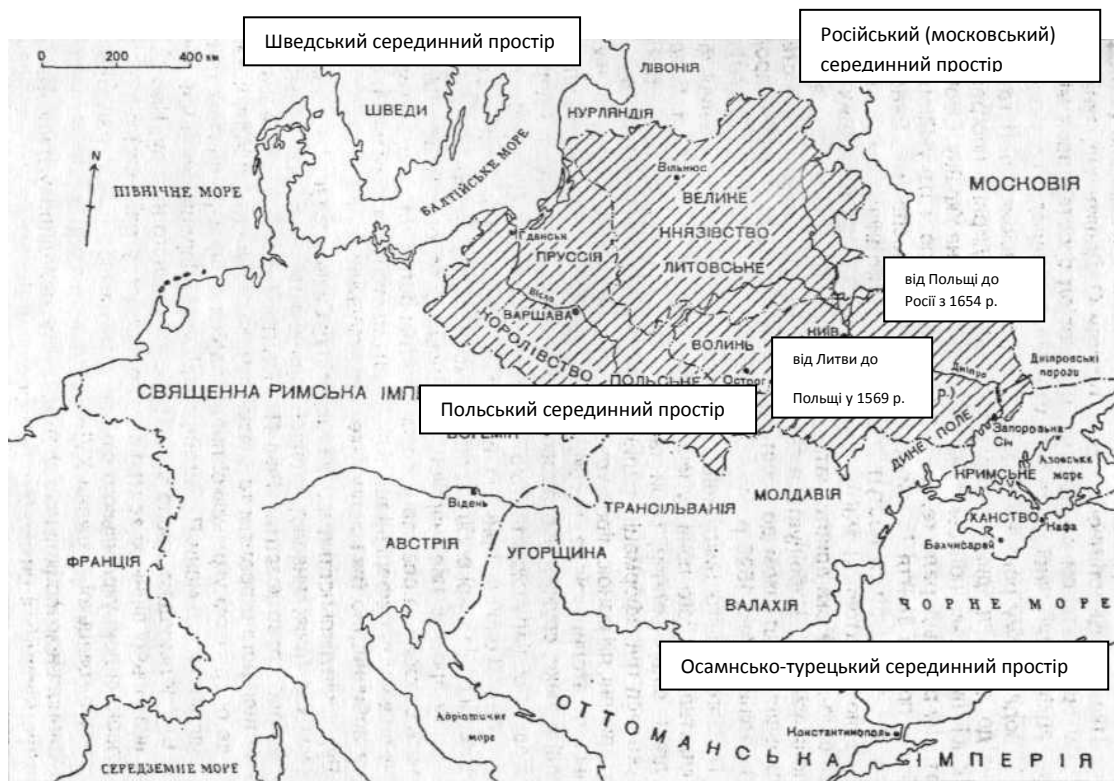

Рис. 2.1. Геополітичне місце України у Європі у другій половині XVI – другій половині XVIII [6].

На формування західної геополітичної доктрини, яка пізніше отримала назву «балто-чорноморська доктрина» або «доктрина східно-західної рівноваги», вирішальний вплив мали як теоретичні концепції так і практична політична діяльність М. Грушевського. Зокрема, погляди М. Грушевського поступово еволюціонували від вимог широкої національно-територіальної автономії у Федерації Росії до повної державної самостійності та суверенітету. Так, після більшовицького перевороту в Росії М. Грушевський писав: «Четвертий Універсал Української Центральної Ради ясно зазначив лінію політики Української Народної Республіки. Не розриваючи з традиційною ідеєю федералізму, зіставляючи Українським Установчим Зборам останнє слово в сій справі, Центральна Рада для даного моменту одначе вважала потрібним підчеркнути повну й абсолютну незалежність і самостійність Української Республіки, себто її повне право розпоряджатися собою» [3, с.194].

Переосмислюючи соціальний перебіг подій періоду українських визвольних змагань 1918-1920 рр., політики тих часів зробили висновок про згубність нехтування внутрішніми силами та цілковитого покладання на зовнішні сили у процесах державотворення. Яскравим свідченням зазначеного слугують висловлення М. Грушевського стосовно «найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духовного чи морального закріпощення» [3, с. 139], та В. Винниченка про нещасну «орієнтацію на зовнішні сили», «яка так дошкульно біла нас за всю нашу давню і недавню історію боротьби за самостійність. Біла і не навчила» [7, с. 13]. Провівши аналіз багатостраждальної історії України наш сучасник Б. Олійник робить висновок, що «будь-які, навіть під найшляхетнішими намірами, спроби завоювати чи втримати владу на доларах, марках, карбованцях, або багнетах чи то кайзерівців, чи то вермахтівців, чи то красногвардійців, чи то «голубих касок» закінчувались чи завершались поразкою: на чужому горбі в рай ще ніхто не в'їхав, та й не в'їде. Бо в чужоземців є свої національні інтереси, які ніколи повністю не сумістяться з нашими» [8, с. 129].

Думки, висловлені авторами цих рядків, сьогодні досить актуальні, про що свідчить розвиток подій останніх років навколо Криму та Донбасу, й України в цілому.

Є сенс зауважити, що зазначена властивість підпорядкованості нажалі спостерігається і в сучасних підходах дипломатико-стратегічної діяльності України. На наш погляд не буде перебільшенням стверджувати, що ми є свідками повторення ситуації 1918-1920 рр., а саме перетворення України на буферну державу з усіма наслідками такого положення.

За таких умов, що склалися перед українськими політичною та управлінською елітами гостро постали питання захисту суверенітету та територіальної цілісності України. Зазначимо, що об'єктно-онтологічні схеми бачення ситуації забезпечення національної безпеки України передбачають утворення ідей, для чого «...необхідні не лише знання про об'єкт, але й про суб'єкт, його цілі і устремління, суспільні потреби, і насамкінець, знання про засоби і шляхи перетворення світу, втілення знання в життя» [9, с. 292]. Відповідно, для вирішення надскладних завдань забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах імперативами дипломатико-стратегічної діяльності сучасної України мають стати:

1) зріла геополітична ідентичність України, яка має бути сформована на основі ідеї М.С. Грушевського щодо історичної тяглості української державності від Київської Русі до сучасності;

2) суб'єктність Української держави, що передбачає визначення національних інтересів на основі базових цінностей українського суспільства – безпека, добробут, соціальна справедливість, про що наголошував у свій час М.С. Грушевський;

3) соборність Української держави, що може бути забезпечено на основі ідеї М.С. Грушевського щодо східно-західної геополітичної рівноваги, яка передбачає недопущення тривалого переважання одного з цих впливів на Україну як деструктивного чинника впливу на суверенітет та територіальну цілісність держави.

Отже, М.С. Грушевський одним із перших серед українських авторів, формулюючи основні вектори української геополітики, розробив схему українського геополітичного процесу, розкрив його безперервність від часів Київської Русі до сучасності. Висловлені ним ідеї щодо необхідності забезпечення суб'єктності Української держави та реалізації доктрини східно-західної геополітичної рівноваги в ситуації буферної держави є актуальними й слушними для сучасних політичної та управлінської еліт України.

Список використаних джерел

1. Історія Русів / Пер. І. Драча; вступ ст. В. Шевчука. – К.: Рад. письменник, 1991. – 318 с.
2. Костомаров М.І. Закон Божий: (Книга буття українського народу) / М.І. Костомаров. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.С. Грушевський. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
4. Грушевский М.С. Очерки истории украинского народа / М.С. Грушевский. – К.: Лыбидь, 1990. – 397 с.

5. Грушевський М.С. Історія України – Руси: В 11 кн. / Ред кол. П.С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1992.
6. Шевченко М. М. Історія Хмельниччини та Руїни в контексті геополітичного дискурсу / М.М. Шевченко // Воєнна історія, 2008. – № 3. – С. 77 – 85.
7. Винниченко В.К. Заповіт борцям за визволення / В.К. Винниченко. – К.: Вид. т-во «Криниця», 1991. – 128 с.
8. Олійник Б.І. Відступник або два роки в Кремлі / Б.І. Олійник. – Ужгород: Карпати, Орбіта, 1993. – 150 с.
9. Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания [текст] : [монографія] / П.В. Копнин. – М.: Изд-во «НАУКА», 1973. – 324 с.

*Шутова Світлана Миколаївна,
асистент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ХТО ВИ, ПРОФЕСОР ГРУШЕВСЬКИЙ?

Кожний народ має своїх національних героїв, які в найкритичніший момент історії втілюють найкращі його риси, піднімають на боротьбу інших і беруть на себе відповідальність за майбутнє нації, ведучи її за собою. Однією з таких особистостей, без перебільшення, був Михайло Сергійович Грушевський. Тому я хочу розповісти про цю видатну людину, що після себе залишила великий внесок в нашу історію.

М. С.Грушевський (1866–1934) жив і творив українську державність, писав її історію, перебуваючи у самій гушці життя, серед людей і для людей. Він був особистістю, яка не лише мала високі ідейні переконання, а й звичайні людські риси характеру, емоції і пристрасті, честолюбні амбіції, симпатії й антипатії, душевні потрясіння, певні слабкості й болючі помилки. А ще він був людиною своєї епохи – часів гострих соціальних суперечностей і жорстокого національного гніту з боку імперської влади стосовно українського народу і його еліти, до нього особисто як одного з найпомітніших її представників. Він і його сподвижники працювали занадто важких, часто екстремальних, виснажливих умовах (наприклад у 1917–1918рр.) «Я був стомлений... – згадував М. Грушевський, – боявся за свої сили, за свою психічну рівновагу... вертаючи ввечері з засідань, звичайно не міг заснути, хіба глибоко в ніч... При тім ми всі жили в безнастанній тривозі, в свідомості можливості якоїсь несподіваної катастрофи: арештів, збройного нападу» [2]. У його працях концентрувалися попередні досягнення суспільно-політичної думки українства, уроки віковичного історичного

генезису нації, теоретичні передбачення подальших шляхів розвитку українського суспільства, вибір найприйнятніших, найперспективніших варіантів спрямування визвольного руху, його стратегії, форм і методів боротьби, лінії поведінки в конкретних ситуаціях.

В радянські часи, Михайла Грушевського якщо і згадували, то неодмінно з негативними ярликами. Його наукова, громадська, політична та педагогічна, діяльність неодмінно подавались у викривленому віддзеркаленні. Протягом десятиліть геніального вченого і відомого політичного діяча неодмінно зображували буржуазним націоналістом (хоч він був соціалістом-революціонером), ідеологом і натхненником української контрреволюції (хоч насправді він був одним із вождів української революції), ворогом Радянської влади (хоч він виступав за найширше, але рівноправне співробітництво з нею), агентом австро-німецького імперіалізму (хоч він був його непримиренним ворогом), заклятим ворогом українського народу (хоч він залишався його вірним сином до своєї раптової смерті), фальсифікатором історії України (хоч нічого глибшого і достовірнішого за його історичні дослідження на цій царині ми досі не маємо).

Михайло Сергійович Грушевський народився 17 вересня (за староримським стилем) 1866 року в місті Хелм (нині - республіка Польща) в учительській сім'ї.

Згодом його батьки переїхали в Ставрополь, а пізніше поселилися на Кавказі, далеко від України. Там-то малий Михась провів свої дитячі роки. Проте батьки зуміли в далеких краях прищепити синові любов до України, до її історії, культури, священних традицій.

Юний Михайло Грушевський захопився історією України ще будучи студентом Тифліської гімназії, де він дуже багато читав, зокрема, історичні праці «Історія Русів», дослідження визначних українських істориків середини XIX ст. Михайла Максимовича, Миколи Костомарова, Аполлона Скальковського та інших відомих дослідників історії, етнографії, літератури й мистецтва. Про все це він пізніше згадував у своїх споминах. Але найбільшою школою для нього став відомий київський журнал «Киевская Старина», в якому друкувалися різні статті з історії українського народу. Усе це спонукало молодого Грушевського обирати шлях до поглибленого вивчення історії України. У 1886 році двадцятирічний Михайло Грушевський вже з багатими знаннями поступає на історико-філологічний факультет Київського університету. І тут щаслива доля звела його з видатним українським істориком, археологом, етнографом Володимиром Антоновичем, відомим дослідником і знавцем джерел з історії України. Михайло Грушевський, з головою пірнувши в історичну літературу,

став його улюбленим учнем і саме під його впливом починає перші спроби наукового дослідження з історії України. Однією з перших наукових тем М. Грушевського була «Южнорусские господарские замки в I половине XVI века», яка власне й засвідчила про появу нового перспективного вченого з історії України.

Наступна праця Грушевського, над якою він працював ще студентом університету, стосувалася історії Київської землі і княжих часів, її завершив у 1890 році, коли успішно кінчав свої університетські студії. Ця розвідка дещо пізніше була надрукована. Під керівництвом професора Володимира Антоновича М. Грушевський написав чимало коротких статей, оглядів, есе. Вінцем його наукових пошуків студентського періоду стала перша глибока наукова розвідка «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века», за яку автор одержав золоту медаль.

По закінченні університетського курсу талановитого молодого дослідника залишають при кафедрі російської історії. Прихід М. Грушевського в науку збігся з компанією жорстокого переслідування всього українського в царській Росії. Згодом вчений писав про ті часи: «...по числу письменних Росія стоїть на однім з останніх місць поміж іншими краями. А між різними краями Росії Україна також належить до гірших, найменше освічених» [3]. Значно сприятливішими були умови для національного відродження на західноукраїнських землях. Прагнучи утримати під своєю короною клаптикову імперію, царський уряд Австро-Угорщини, на відміну від царизму, певною мірою сприяв послабленню національних утисків. Отож саме Галичина стає центром тяжіння усіх національно-свідомих сил. Там створюються вогнища відродження української культури [1]. Величезну роботу в цьому напрямі проводить Іван Франко. Саме навколо нього гуртуються найкращі сили української інтелігенції. Крім університетської кафедральної роботи, Михайло Грушевський постійно працює у бібліотеках і архівах, збирає історичні матеріали, формує свою бібліотеку, стає зрілим дослідником. У цьому ж часі він розробляє нову тему «Барське староство» (що на Поділлі), завершує її і захищає як магістерську дисертацію в 1894 році. Поступово в київських наукових колах ім'я Михайла Грушевського стає досить відомим.

Своє завдання, як історика свого народу, Грушевський розумів дуже широко, і сумлінно і талановито його виконав. Великою заслугою Грушевського, як вченого, є створення цілісної концепції українського історичного процесу. Не меншими є і його заслуги перед народом як політичного діяча. Ми всі повинні пам'ятати, що саме йому, Михайлу Сергійовичу Грушевському, маємо завдячувати тим, що після майже 300-літнього національного поневолення і нищення, він проголосив Україну

незалежною самостійною державою, що й було зафіксовано IV Універсалом. Перший голова Центральної ради, перший Президент України він багато доклав зусиль до згуртування доти роз'єданого імперською політикою народу України, його політичних представників.

Звертаючись сьогодні до історичної постаті і драматичної долі Михайла Сергійовича Грушевського – видатного вченого-енциклопедиста, державного і громадського діяча, який започаткував у шаленій революційній бурі українську державність, ми не можемо не вбачати в його багатющому науковому і громадсько-політичному доробку одне з головних життєдайних джерел сьогоденного відродження незалежної України в її нестримному пориванні до миру, злагоди і щасливого майбуття. Ці та інші здобутки ставлять його в ряд найвизначніших постатей української історії.

Список використаних джерел

1. Верба І. В. Грушевський Михайло Сергійович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 2 : Г – Д. – С. 232–235.
2. Винар Л. Автобіографія Михайла Грушевського з 1906 і 1926 років, як джерело до вивчення його життя і творчості / Український історик. – 1974. – № 1–3.
3. Копиленко О.Л. «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність. К.: Либідь, 191. – 184 с.

*Ярошевець Андрій Володимирович,
майстер виробничого навчання
ДНЗ «Міжрегіональне вище
професійне училище автомобільного
транспорту та будівельної
механізації»*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – АРХІТЕКТОР ПЕРШОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Михайло Сергійович Грушевський – політик, що пройшов шлях від засновника національно-демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві до творця засад української незалежної держави. Змінювалися його погляди, еволюціонували суспільно-політичні концепції, філософське сприйняття життя, але любов до народу і до історичної істини для нього завжди були вищим мірилом в науковій творчості та політичній діяльності.

В 1917 р. М. Грушевський очолив Українську Центральну Раду і став головним будівничим першої української держави в 1917–1918 роках – Української Народної Республіки. Саме його головні політичні концепції державостворення пов'язані з його історичними концепціями, які наголошують про потребу українського народу в свободі і незалежності. Ці аспекти висвітлені в його праці «На порозі Нової України», що з'явилася в 1918 році. Діяльність Грушевського, як голови Української Центральної Ради, якфактично президента УНР, не треба забронзовувати або заболочувати: її треба зрозуміти в контексті доби Грушевського, доби соціалізму.

Ми можемо лиш об'єктивно ствердити, що почавши від Богдана Хмельницького, творця епохи Козацької держави, на протязі 270-літнього історичного розвитку українського народу, Михайло Грушевський був першим українським державно-політичним діячем, який зумівреалізувати державний постулат України, проголошуючи її незалежність і самостійність в 1918 році. Протягом відносно короткого часу 11 місячного існування Центральної Ради від 7 березня 1917 до 29 квітня 1918 року, М. Грушевський та творці Нової України – Української Народної Республіки – перейшли певну політичну еволюцію від федеративного постулату кирилометодіївців, як постулату побудови і відродження української державности і концепції національно-територіальної автономії України з її головними державними атрибутами – владою, територією, населенням, військом, судівництвом і демократичним ладом, до повного проголошення незалежності України IV Універсалом Центральної Ради і Конституції Української Народної Республіки, в якому стверджено, що “Відновивши своє державне право, яко Українська Народня Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною. Суверенно право в Українській Народній Республіці належить народові України, себто громадянам УНР. Територія УНР неподільна”.

Аналізуючи законодавчу діяльність Центральної Ради, а саме основний закон української держави – Конституцію Української Народної Республіки, можемо зробити висновок, що Конституція УНР віддзеркалила тодішні державницькі концепції Президента М. Грушевського і його соратників. Вона, як і IV Універсал Центральної Ради, стала фундаментом, на якому згодом формувалися та створювалися державотворчі концепції української нації, включно із теперішньою українською державою, яка пов'язує себе з демократичними основами УНР. Цей основний документ про державний устрій, права і вільності громадян може в усучасненій формі бути хорошою

основою при укладанні та прийнятті Конституції сучасної Української держави.

Грушевський, як голова Центральної Ради, вважав себе істориком-сторожем “наших державних, національних і соціальних традицій” і пов’язував це зі своїми історичними концепціями, наголошуючи на знятності державотворчого процесу в історії України.

Він писав: “Я підчеркую, і кілька разів робив се, що ми не являємося якоюсь новою і молодою республікою, ми відновляємо тільки нашу державність, якою ми жили і яка була відібрана від нас проти нашої волі. Державність наша являється таким же старим постулатом, як і наші соціальні програми, соціальні перспективи і досягнення”. Він безпосередньо вказує на Володимира Великого, князя Київської Русі, яка була “найбільшою українською державою, яку пам’ятає наша історія” і затверджує тризуб з часів Володимира Великого, який “бере собі за герб наша відновлена українська Держава”. Також Центральна Рада, на пропозицію Михайла Сергійовича, прийняла закон про випуск українських грошей і затвердила нову грошеву одиницю - гривню, повертаючись саме до традицій Київської держави.

Сучасна Українська Держава прийняла до певної міри державні традиції УНР. Україна користується державним гербом тризуба, національним прапором і грошевою одиницею – гривнею, які прийняті Українською Центральною Радою за головування Грушевського.

У 1920-их роках Грушевський наголошував про потребу співпраці незалежних європейських держав, що в ній Україна повинна відіграти важливу роль. Він був автором концепції Чорноморської Федерації та ідеї Чорноморсько-Балтійської Федерації з Україною – Литва, Україна, Білорусь. Здається, що він своїми державними федералістичними концепціями випередив свою добу. Сучасна Україна бажає стати членом в міждержавному Європейському Союзі, як рівноправнаєвропейська незалежна держава. Порівняння державних концепцій Грушевського, з часів Української Народної Республіки, з теперішніми міжнародними концепціями президента України, вимагають окремого джерельного дослідження.

Усе своє життя великий український учений-історик Михайло Грушевський, голова Української Центральної Ради і перший президент України, присвятив боротьбі за створення держави української нації. За це радянська історіографія повсякчас паплюжила його, називаючи запеклим ворогом трудового народу, українським буржуазним націоналістом (що сприймалося, наче лайка), навіть давнім німецьким агентом, лжевченим. Переконливих аргументів для підтвердження цих характеристик ніхто не наводив та й не міг навести. А проте в радянський період на творчу

спадщину вченого було накладено заборону. Навіть за читання його «Ілюстрованої історії України» людей звільняли з роботи, виключали з вузів як українських націоналістів.

Отже, ми можемо зробити висновок, що оцінка діяльності Михайла Сергійовича – складне завдання, бо Грушевський не тільки писав, а ще й творив історію першої незалежної держави УНР. Це вимагає від нас продовження глибинного аналізу його життя та наукових здобутків. Сьогодні спільними силами українських дослідників та діаспори розвивається «грушевськознавство». Найважливішим нашим завданням є зреалізувати два фундаментальні проекти: видання повного зібрання творів Михайла Грушевського в 50-и томах та закінчити видання епістолярної спадщини Грушевського. Це стане гідним відзначенням пам'яті Великого Українця Михайла Сергійовича Грушевського, який присвятив своє життя на користь українському народові.

***Бондарчук Олександр Миколайович,**
студент 5-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

***Науковий керівник:**
Руденко Микола Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

НАУКОВА ТА КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

М. Грушевський народився в інтелігентній родині, де саме батько привив любов до української мови, традицій, звичаїв. Саме він був представником, видатним діячем українського національного відродження. Завдяки йому український рух перетворився на частину європейського суспільного процесу.

Наукова і публіцистична творчість Михайла Сергійовича поставила твердий фундамент під наукове українознавство і розвиток української національної історіографії.

Волею долі йому довелося жити й творити на зломі двох століть і двох епох в історії українського національного відродження, ділити себе між двома частинами порізнених державними кордонами українських земель.

Початок науково-організаційної діяльності Грушевського, власне, й припадає на час його переїзду до Львова в зв'язку з призначенням у 1894 р. на посаду професора історії у Львівському університеті. Українофільські погляди М. Грушевського притягували українське студентство. На лекції до молодого професора записалися всі, хто зачисляв себе до українства. М. Грушевський прагнув, щоб курс вітчизняної історії зайняв належне місце й у підготовці майбутніх народних проповідників. Відвідування лекцій М. Грушевського, безперечно, послужило згуртуванню української молоді у Львівському університеті.

Титанічна праця М. Грушевського на ниві національно-культурного відродження Галичини зосереджувалася навколо проблем розбудови національної науки та культури. Вона охоплювала науково-організаторську, видавничу та культурно-просвітницьку діяльність. Особливе значення для творчого зростання Грушевського як дослідника та вченого мало Наукове товариство імені Тараса Шевченка. Саме тут особливою мірою проявився його блискучий талант наукового організатора, який мав не тільки підрядне значення для його досліджень, але також в цілому глобальне значення для формування національної науки.

За пропозицією М. Грушевського 18 квітня 1906 р. було засноване видання, яке отримало назву «Українсько-Руський архів». Став ініціатором створення і першим редактором «Українсько-руської видавничої спілки», що відіграла величезну роль на ниві національного усвідомлення і культурного піднесення в Україні. Грушевський домігся в 1898 р. реформи тижневика «Зоря», на базі якого започатковано видання славетного «Літературно-наукового вісника».

Михайло Грушевський був твердо переконаний в тому, що наука покликана служити народові та народним інтересам. Ця ідея наскрізна у його творчості та діяльності. Він випередив багатьох дослідників свого часу, здобуваючи щораз більші наукові висоти і водночас підносячи українську науку до небувалого рівня. Свої праці він постійно насичував глибоким соціологічним змістом, спирався на найрізноманітніші джерела, прагнучи досягти максимальної об'єктивності.

Коло його наукових зацікавлень надзвичайно широке. Та насамперед М. Грушевський визначний історик. Величезне значення Грушевського як історика безпосередньо пов'язане з національно-культурним відродженням української нації в першій чверті ХХ ст.

Без усякого сумніву вершиною наукового доробку вченого протягом львівського періоду, та й навіть усього його життя, була «Історія України-

Руси», яку він розпочав у Львові у 1897 р. «Сю роботу я уважав задачею свого життя». 10-томна «Історія України-Руси» М. Грушевського стала культурно-науковою цитаделлю українського національного і наукового відродження. Михайло Сергійович приєднувався до традицій «Київської держави Володимира Великого, що була найбільшою українською державою, яку пам'ятає наша історія» і тому українська демократична держава зовсім правильно за державний герб взяла «старий» знак Володимира Великого, ставить його на своїх грошах, як ставився він колись.

Від 1931 року змушений був жити в Москві. У січні 1934 року Володимир Затонський виступив на сесії ВУАН, зробивши основний акцент на критиці академіка Грушевського. Близькість до російських кадетів, орієнтація на німецький імперіалізм у боротьбі з «навалою більшовизму», звинувачення у дворушництві, сумнівність наукової порядності – далеко не повний перелік «гріхів», які посипалися на вченого.

23 березня 1931 року Грушевського заарештували як «керівника Українського націоналістичного центру», вигаданого чекістами. Коли він відмовився визнати ті «свідчення», які з нього «вибили» слідчі погрозами ув'язнити його доньку Катерину, 5 січня 1933 року справу экс-голови Центральної Ради закрили зі зловісним, водночас, поясненням-вердиктом – з огляду на його... смерть.

Наступного дня газета «Вісті» вмістила повідомлення від Ради Народних Комісарів УСРР про смерть Грушевського. У постанові Раднаркому зазначалося: «Зважаючи на особливі наукові заслуги перед Радянською Соціалістичною Республікою академіка Грушевського М. С., Рада Народних Комісарів УСРР постановила: Поховати академіка Грушевського М. С. в столиці України – Києві. Похорон взяти на рахунок держави. Для організації похорону утворити урядову комісію в такому складі: тт. Порайко (голова), Богомолец, Палладін, Корчак-Чепурківський. Призначити сім'ї академіка Грушевського М. С. персональну пенсію 500 крб на місяць».

Тіло Грушевського перевезли до Києва, поклали в головній залі Української Академії Наук, а 29 листопада відбулися похорони. Похований на Байковому кладовищі у Києва. Автори пам'ятника скульптор Іван Макогон і архітектор Василь Кричевський.

Список використаних джерел

1. Верба І. В. Грушевський Михайло Сергійович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2: Г – Д. – С. 232–235.

2. Винар Л. Автобіографія Михайла Грушевського з 1906 і 1926 років, як джерело до вивчення його життя і творчості / Український історик. – 1974. – № 1–3.

3. Гирич І. М. Грушевський та І. Франко: До історії взаємин // Український історичний журнал. – 2006. – № 5 (470). – С. 35–67.

Борисевич Марія Василівна,
студентка 1-го курсу Інституту
інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська
юридична академія»;

Науковий керівник:
Чулінда Людмила Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції, конституційного та
адміністративного права Інституту
інтелектуальної власності НУ
«Одеська юридична академія»

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Визначальне місце у суспільно-політичній позиції Михайла Грушевського займають три основні категорії – народ, держава та герой в історії. «Народ» у М. Грушевського, – зазначав О. Прицак, – це поняття метафізики романтичного періоду, тоді коли його «держава» – це анархістично-соціалістичний термін Прудона-Драгоманова. Тільки «герой в історії» відповідає позитивістській концепції, як і метод праці перших шести томів «Історії України-Руси» [1, С. 547].

Головним напрямом досліджень науковця була проблема національного самовизначення. Це поняття він формулював чітко: цілковита самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку й самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію й має достатні нахили та енергію розвитку.

З цього випливають основні суспільно-політичні погляди Грушевського:

- 1) прагнення до самостійності є об'єктивною логікою життя, необхідністю саморозвитку будь-якого національного утворення;
- 2) самостійність і незалежність народу пов'язана не лише з територіальними володіннями, а й з відповідними нахилами народу;
- 3) незалежність особистості неможлива без компетенції та відповідальності; незалежність безпосередньо залежить від енергії розвитку народу;
- 4) відсутність "політичної самостійності" можлива лише за умови, коли народність співіснує з іншими за ефективного громадського ладу, раціонального державного управління. Оскільки такої гармонії досягти неймовірно важко, кожна нація має право захищати своє природне прагнення до розвитку саме політичною самостійністю;

- 5) багатонаціональній державі, з якої народи намагаються вирватися до політичної самостійності, залишається ображатися тільки на свій рутинний лад, нераціональну економіку, викривлену національно-культурну політику;
- б) у боротьбі за вихід із великих політико-територіальних об'єднань, прагнучи до власної державності й політичної незалежності, нація повинна бути впевненою, що вона виплекає у своєму середовищі розумних і далекоглядних "кермачів", які приведуть народ до процвітання;
- 7) тільки вільна спілка вільних народів є ефективною і з морального, й з економічного погляду.

Важливою рисою діяльності Михайла Грушевського був пошук компромісів. Він стверджував, що тривалими можуть бути відносини націй, які засновані лише на взаємній вигоді, на узгодженні своїх перспективних станів розвитку, за яких свобода, суверенітет і самобутність одного народу не зачіпають іншого.

Вирішуючи таку складну проблему, як відповідність політико-громадянського устрою народним ідеалам, М. Грушевський вважав, що завдання науковців полягає в тому, щоб з'ясувати, якою мірою політико-державний устрій є справою самого народу, чи відповідає він народним прагненням.

Будуючи соціально-економічне життя Великої України, головною рушійною силою її вчений вважає селянство. Він досить точно підмітив, що серед українців переважають селяни, тому «... в українському житті мають будучність, матимуть вплив, встоюються тільки ті елементи, які стоятимуть в щирім контакті з селянською масою». Тому важливо створити умови для підвищення рівня життя селян. «Селянське господарство повинно високо піднятися над прожитковим мінімумом, а також дати змогу задовольнити певні вимоги достатку і комфорту» [2].

Серед завдань, які стоять перед державою, М. Грушевський виокремлював не лише охорону ладу і порядку, а й розвиток демократизму, а також можливе наближення до соціалістичного ладу, охорону прав, інтересів і впливів економічно слабших, регулювання економічних і політичних прав на їх користь, створення можливо сприятливих інтересів для активної праці.

Розглядаючи основні елементи побудови держави та забезпечення її існування, які виокремлював М. Грушевський, слід згадати перш за все державний устрій, який мав базуватися на засадах самоврядування, коли адміністрації надавалися б повноваження лише щодо загального контролю, координації й заповнення прогалів, які можуть виявлятися в діяльності органів самоврядування.

Церква мала бути відділена від держави, тому духовенство не мало входити до складу державних урядовців і виходило зі сфери впливу держави.

Школа теж повинна була бути підпорядкована органам самоврядування і деякою мірою виборним національним органам.

На думку вченого, Україна не може йти второваними шляхами — ні тими, які силоміць нав'язувалися Московським урядом, ні тими, якими йшли держави Заходу, тому потрібно йти тією дорогою, яку вказали реальні обставини життя. Це і є відповідь на запитання, чому такий прихильник федеративного устрою, як Михайло Грушевський, прагнув побудувати незалежну українську державу. Хоча до останніх днів свого життя великий вчений в душі мріяв про автономну Україну в федеративному союзі з такими ж вільними державами, але, зважаючи на реальні обставини, зрозумів, що в складі Росії про таку вільну Україну годі й думати і тому закликав до побудови самостійної держави. Ось так за досить короткий проміжок часу, під впливом політики спочатку Тимчасового уряду, а потім і більшовиків, змінилися погляди видатного вченого на Українську державу.

Центральна Рада за час свого існування прийняла низку важливих законів, у яких можна побачити відображення державницько-правової концепції М.Грушевського, зокрема, його поглядів на федерацію і автономію, наприклад, в законах «Про національно-персональну автономію», «Про виборче право», «Про громадянство», в Конституції УНР як основному законі та інших законодавчих актах.

Отже, незаперечним є внесок Михайла Грушевського у розвиток української держави і права, його ідеї, роздуми, пропозиції є актуальними й сьогодні, коли ми намагаємося побудувати незалежну демократичну правову Українську державу.

Список використаних джерел

1. Прицак О. Походження Русі. – К.: Обериги, 1997. – С. 547
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ, 1991. – 132 с.

*Гарбар Ангеліна Миколаївна,
студентка 1-го курсу Інституту
інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська
юридична академія»;*

*Науковий керівник:
Чулінда Людмила Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції, конституційного та
адміністративного права Інституту
інтелектуальної власності НУ
«Одеська юридична академія»*

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський належить до тих видатних діячів, кому випало на долю реалізувати свої ідеї ще за життя. У працях мислителя можна знайти

роздуми щодо державно-правової концепції розбудови нашої держави, які є актуальними в сучасній Україні.

Відомо, що Михайло Грушевський пропонував створити незалежну державу у складі федерації держав. Центральні органи повинні були формувати загальні основи державного й суспільного ладу, розпоряджатися ресурсами, необхідними для утримання органів центрального і загальнодержавного управління, розробляти питання міжнародних відносинам, забезпечення збройними силами, встановлювати митні правила, нагляд за поштою, телеграфом і залізницями. Передбачалися єдина грошова система. Федерація наділялася повноваженнями узгоджувати цивільне і кримінальне законодавство, законодавство з питань охорони прав національних меншостей. Решта питань устрою та нормування мали вирішуватися на місцевому рівні. Пропонувалося, що в Україні як суб'єкті федерації законодавча влада повинна бути сконцентрована в сеймі, а виконавча — в Раді міністрів.

Розмірковуючи про федеративний державний устрій, М. Грушевський припускав два варіанти його утворення: процес, який іде знизу (кілька держав утворюють одну і передають їй частину своїх суверенних прав), і процес, який іде зверху (унітарна держава ділиться суверенітетом із своїми провінціями і в такий спосіб стає федерацією) [1, с.33]. Актуальним моментом на сьогодні у концепції федерації було те, що її суб'єкти не лише зберігали свою державність, а й мали можливість вийти з її складу.

На місцевому рівні державотворець планував три різновиди органів самоуправління: самоуправління громад; виборні установи; виборні управи волостей та управи повітів; обласні сейми й центральний парламент, утворюваний ними.

Автономію нашої держави автор концепції розумів як право встановлювати свої закони і керуватися ними в житті. Україна у складі федерації повинна бути демократичною республікою, в якій гарантувалося б політичні свободи: свобода слова, зборів, громадських організацій, совісті, рівне виборче право за умов таємного голосування. Реалізуючи свою автономію, Україна мала бути вільною у вирішенні політичних, економічних, культурних питань, самостійно розпоряджатися своїми багатствами й ресурсами [2, с. 158].

За задумом М. Грушевського автономній Україні належало мати свою адміністрацію та судову систему, свою армію, де було б створено такі умови, за яких проходження служби відбувалося б у безпосередній близькості від місця проживання військовослужбовців. Слід зазначити, що така позиція сьогодні втілена в наше життя.

Заслуговує на увагу підготовка тексту проекту Конституції, де закріплювалася орієнтація держави на демократичний режим, поділ влади на

законодавчу, виконавчу, судову. Україна стала б класичною парламентською республікою з широкими повноваженнями для місцевого самоврядування. Звісно, за умови гострої соціально-політичної кризи і громадянської війни така модель управління не мала шансів на реалізацію.

Таким чином, сутність держави, її функції розумілися М. Грушевським на європейському рівні, але соціалістичні, народницькі переконання схилили його до соціалістичного типу державності як альтернативи «буржуазній парламентській республіці» [3, с.240].

Михайло Грушевський був упевнений, що нова Україна має бути демократичною республікою, в якій були б гарантовані всі права і свободи, забезпечено принцип рівності для всіх людей. Однак вирішити цю проблему діячам Центральної Ради не вдалося. Проте уроки поразки не перекреслюють правильності державно-правової реформи М. Грушевського, його підходів до створення громадянського суспільства й правової демократичної і соціальної держави, пріоритету основних прав людини, національної рівноправності. Дію правового принципу «дозволено все, що не заборонено законом» мислитель вважав ознакою демократичного суспільства.

У сучасній Україні відбувається кардинальне осмислення постаті Михайла Грушевського, його поглядів на побудову демократичної, правової, самостійної держави, де права і свободи людей є основним орієнтиром існування держави. Осмислення ідей державотворення великого мислителя вимагає подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Грушевський М.С. На порозі нової України. Гадки і мрії. – К.: Наукова думка, 1991.
2. Мироненко О.О. Світоч української державності. – К. Наукова думка, 1995.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ, 1991.

*Гриценко Андрій Васильович,
студент 5-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

*Науковий керівник:
Руденко Микола Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ІДЕЯ НАРОДНОСТІ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО (1866–1934)

В педагогічних статтях М. Грушевського, надрукованих у часописах “Літературно-науковий вісник”, “Село”, “Украинская жизнь”, “Украинский вестник”, “Наша школа” та інших, ідея народності виховання є провідною й визначальною в його поглядах на проблеми розвитку школи й освіти в Україні.

Сутність ідеї народності виховання полягає в тому, що виховання має здійснюватися у повній відповідності з особливостями й потребами своєї нації, країни, свого народу на основі, найперше, рідної мови і рідномовної школи. Саме тому М.Грушевський у газеті “Село” (Київ, 1909–1910) видрукував низку статей, присвячених проблемам розвитку української мови й школи, які в 1912 р. були видані накладом самого автора окремою брошурою й перевидані аж у 1991 р. У передмові до другого видання книги наголошувалося: “Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, і ніколи не виб’ється на самостійну дорогу існування”.

А в програмній статті науково-педагогічного журналу “Наша школа” – органу товариства “Учительська громада” (Львів, 1909) М. Грушевський писав: «Створення національної школи є однією з найсильніших запорук національного відродження», бо “тільки націоналізація школи в українських землях може дати українській людині підстави успішного культурного, суспільного і економічного розвою, уоружити його рівносильною зброєю в конкуренції національностей, забезпечити від перспективи відставання, упослідження в загальнім культурнім і економічнім поході” [1].

Українська національна школа покликана, за М. Грушевським, не лише готувати всебічно розвинених, високоосвічених, духовно й культурно багатих громадян, здатних примножити матеріальні, духовні й культурні цінності свого народу, але й “мусить пильнувати ще й свої спеціальні справи дня – ... забезпечення свого національного існування, удержання в національній цілісності і єдності своїх частин й переведення їх з становища етнографічної статистики в динаміку національного життя й розвою”. “Це загальне питання дня надзвичайно тісно пов’язане з нашим шкільним питанням”, і його розв’язання “на пізніше не можна відкладати без небезпеки для нашого національного існування” [1].

Для Грушевського національна школа – це школа рідної мови, бо “вчити добре можна тільки такою мовою, котру ученики добре знають і розуміють, і таке правило в шкільній науці, що вчити треба ученика мовою для нього зрозумілою”; “на Україні треба вчити по школах українською мовою”, – писав учений. Українців усе ще запитують: “Чи маєте на вашій мові письменство і літературу? Маємо, панове депутати, досить маємо, і не з учорашнього дня. Триста літ з верхом минуло від того часу, як наші предки, побачивши, як наш нарід пропадає в темноті, без школи, без книги, знаходилися просвічати його мовою рідною, зрозумілою, народною”. Маємо українською мовою і святе письмо, і гарні вірші та оповідання, і різноманітні книги, і театральні комедії, і вистави тощо. А іменами, як І. Котляревський, Гулак-Артемівський, Г. Квітка, Т. Шевченко, М. Костомаров, П. Куліш, М. Вовчок, Ю. Федькович, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Стефаник, В. Винниченко, І. Франко, Л. Українка, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький, М. Старицький, В. Самійленко, О. Олесь, Г. Чупринка, не соромно похвалитися перед усім світом, писав М. Грушевський.

Відсутністю національної школи й освіти пояснював він економічний, соціально-політичний, культурний занепад українського народу. “Брак рідної, свійської школи в повнім глибокім значенні сього слова проявляється в такім очевиднім – скажем се сильне слово – культурнім виродженню української народності, ... брак національної школи відбивається надзвичайно некорисно не тільки на національнім, але і на всім культурнім життю суспільності і народу”.

Народ український відчужували від власного економічного, соціально-політичного, національно-культурного життя: “мовчи, не розсуждай, що прикажуть – сповняй”. Люди відбилися від своєї мови, культури, школи, преси; їх привчали зневажати й забути рідне. Отже, позбавлений своєї мови, освіти, школи український народ “стемнів, збіднів, самий останній став, хоч

не обиділа його природа ані розумом, ані понятієм”, а край український – “багатий, родючий, дозвільний ...” [2].

М. Грушевський закликав свідомих українців негайно взятися за просвіту свого народу. Можливості для цього є, вказував він. Стало вільніше українському слову, українській школі, газеті; є умови для створення різноманітних селянських, робітничих, фахових спілок, товариств, об'єднань, що займалися б народною просвітою. Треба активніше й наполегливіше добиватися того, щоб у школах України навчання здійснювалося рідною мовою. “Треба горнутися до свого українського, заохочувати до нього, розширювати його всякими способами. Бо інакше, як на своїй народній українській основі, не стане наш народ просвіченим, не вийде з теперішньої темноти, злиднів і пониження”, – підкреслював учений [2].

М. Грушевський рішуче викривав і засуджував тих, хто твердив, що українська мова не є окремою мовою, а є лише “наріччям”. У статтях “Не порозумнішали”, “Російська Академія наук про українську мову” він довів абсурдність цих тверджень. Навіть комітет міністрів визнав у 1905 р. шкідливість заборони української мови. Ради Київського й Харківського університетів, київський генерал-губернатор, Російська Академія одностайно заявили, що заборону українського слова вважають шкідливою й нерозумною, і пропонували негайно зняти будь-які обмеження й заборони щодо розвитку української мови й навчання нею в школі.

На думку М. Грушевського, особливо значима позиція Російської Академії, адже серед її членів не було українців, між тим, українські проблеми знайшли там розуміння й підтримку. Визнала академія і той факт, що українська мова відрізняється від російської і існує вона споконвічно разом з існуванням народу. (В інших статтях: “Мова українська і руська”, “Мова панська і мужицька”, “Розуміють”, “Українське письменство” автор розкрив історію становлення й розвитку української мови, її утвердження в ХІХ – на початку ХХ ст.).

Однак, забезпечення для кожного українця права навчання рідною мовою, за М. Грушевським, ще не вирішує освітньої справи. Необхідно, щоб уся структура, система, мета й завдання, зміст і методи, сам дух школи були проникненні ідеєю українства; щоб школа виражала інтереси й потреби українського народу, сприяла розвиткові нації. “Тепер для української суспільності стає пекучим завданням, основною проблемою сучасного життя розв'язання шкільного питання в українських землях в напрямі націоналізації школи. Націоналізації не тільки зверхньої, формальної, яка починається і кінчається самим заведенням викладової мови, а в значенні ширшому – то значить можливо ліпшого, можливо основнішого пристосовування школи до

потреб української суспільності, її життя, її завдань і обставин”, – відзначав М.Грушевський.

Глибокі знання в галузі національної історії і державотворча діяльність поєднувалися у М. Грушевського з яскравим журналістським талантом. Апелюючи до громадськості, вчений закликав концентрувати сили на здобутті власної державності. Оцінюючи становище українців на початку ХХ ст. у двох сусідніх імперіях — Російській та Австро-Угорській, він з гіркотою занотував: «По своєму числу український народ стоїть зараз по перших, «світових» народах Європи, а яке він має значіння чи в політиці, чи в культурнім, чи в економічнім житті? Ніякого! Якби зник український народ, то й пес би за ним не гавкнув» [3].

Список використаних джерел

1. Грушевський М.С. Науково – педагогічний журнал “Наша школа”. – Львів, 1909 – 1910. Кн.1/2. – С. 4.
2. Грушевський М.С. Видання “Село”. – Київ, 1909 – 1910, №5 . – С. 15.
3. Грушевський М.С. На порозі нової України. Гадки і мрії. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 121.

*Гресько Єлизавета Русланівна,
студентка 1-го курсу Інституту
інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська
юридична академія»;*

*Науковий керівник:
Чулінда Людмила Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції, конституційного та
адміністративного права Інституту
інтелектуальної власності НУ
«Одеська юридична академія»*

КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Грушевський відомий не лише як учений-історик зі світовим іменем, а й як суспільно-політичний та державний діяч, який збагатив науково-духовну скарбницю України безсмертними творами про шляхи побудови вільної, незалежної України.

Суспільно-політична діяльність М. Грушевського відбувалася в період великого історичного перелому, коли розвалювалася Російська імперія і

з'явилася можливість утвердження української суверенної держави. Очоливши Центральну Раду, М. Грушевський продовжував складну практику політичного життя та державотворення. Розв'язуючи безпосередні практичні завдання, він невтомно працює і над теоретичними питаннями державотворення, що має вагоме та актуальне значення для процесу державного будівництва сьогодні.

Концепція державотворення М. Грушевського містить розробку питання про форму і зміст державно-політичного устрою України, що охоплює два його аспекти – зовнішній і внутрішній, тісно пов'язані між собою [1].

Концепція держави М. Грушевського ґрунтується на основоположному принципі національної незалежності українського народу як суверена своєї держави, побудованої на засадах демократичних прав і свобод людини, громадянина, народу. У пошуках найкращої форми втілення, реалізації і вияву державотворчих засад, учений доходить до визнання автономно-федеративного устрою держави.

Ідею автономно-федеративного статусу України сповідували члени Кирило-Мефодіївського братства, вона користувалася популярністю серед українських діячів наступних часів, її визнавала загалом Центральна Рада на чолі з її головою М. Грушевським. Усі вони мали надію на утвердження вільної, демократичної України.

Ідея федералізму займала важливе місце в суспільно-політичній думці України, маючи, звісно, відповідне суспільно-політичне, духовне і, певною мірою, історичне підґрунтя. Ця ідея стала особливо актуальною в ХІХ ст., коли на певному етапі національно-визвольних змагань українського народу ідеал свободи і демократії поєднувався з автономно-федеративною формою його вираження та утвердження.

Ідея автономно-федеративного державного устрою обґрунтовувалася тим, що український народ в тих умовах ще не був у змозі власними силами здобути і втримати повну свободу та державну незалежність, бо в суб'єктивному відношенні він ні політично, ні морально, ні психологічно не був до цього готовий, а в об'єктивному – мав таке сусіднє оточення, яке ніколи не захоче відпустити раба з неволі. Вихід за таких умов був можливий лише в утвердженні автономно-федеративного ладу слов'янських народів без царів та їх сатрапів.

Ця ж ідея мала ще свої теоретичні коріння у розумінні походження та функцій держави як суспільного феномену. М. Грушевський вважав, що ідеалом українського народу є свобода, рівність та справедливість і цей ідеал у всій своїй повноті може утвердитися в автономно-федеративному ладі. Ця теоретична позиція М. Грушевського була зумовлена насамперед наявністю деспотичної та централізованої системи державно-політичного устрою

царської Росії, яка всім своїм тягарем лягла на плечі трудового народу, сковаючи його розвиток у найбільш диких та брутальних формах, придушувала демократичні права та свободи, національні культури та мови народів, що входили до складу російської імперії, послідовно й невідступно здійснювала політику русифікації в дусі теорії «единой и неделимой».

У М. Грушевського переважає думка, що держава, до складу якої мала б входити «автономна Україна», мусить бути «федеративною демократичною республікою» [2, с.131]. Відкинувши «московську орієнтацію» і визволившись «від не свого обов'язку» супроти Московщини, Україна, насамперед духовна, прозріла, бо досягнула «духовне визволення нашого народу від найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого чи морального закріпачення» [2, с.138-139].

На думку вченого, історична недоля України полягала в тому, що вона протягом століть була «відчужена від своєї культури, від західного світу взагалі штучними, насильними заходами московськими», але, ставши суверенною після проголошення IV Універсалу, вона, як сподівався М. Грушевський, «зможе тепер вернутися з новою, навіть – по реакції – з дещо перебільшеною силою до сього близького їй духом і вдачею світу» У центрі державотворення має стояти питання розвитку та зміцнення своєї національної економіки як основи політичної незалежності України. «Далеко цінніше розгорнути своє індивідуально-корисне з місцевих і власних задатків і засобів, ніж уложитися в готову чужу форму». Ідеї М. Грушевського мають винятково велике значення для державотворення як в минулому, так і в сучасну пору в Україні. Адже учений підкреслював, що «боротьба йде за закріплення самостійності й незалежності Української республіки», а тому «програш загрожує такими страшними утратами, що від самої мислі про них спиняється серце» [2, с.145].

Розуміючи всю складність проблеми побудови державності, М.Грушевський бачить вихід лише в тому, що усі негативні явища можна перемогти національною єдністю та злагодою, монолітністю прогресивних сил, спрямованих на національне державотворення.

Отже, за довгі століття своєї неволі український народ здобув свою національну незалежність, свою державність. Маючи свій багатий історичний досвід, Україна повинна йти своїм шляхом в утвердженні державності, яка повинна не руйнувати, а забезпечити цілісність суспільства та єдність нації. Осягненню цієї мети повинні служити багатий досвід історичного минулого українського народу. Цій же меті має служити державотворчий політичний досвід, науково-теоретичні надбання М. Грушевського, який діяв у складних умовах суспільно-політичної та військової боротьби за незалежність України, здійснював незвідані пошуки

найкращих форм та способів розв'язування складних проблем та завдань державного будівництва в Україні.

І цей багатий досвід, успіхи і поразки, досягнення і невдачі – все це велика наука для сучасного покоління. Мудрість та політична зрілість полягає в тому, щоб із досвіду історичного минулого витягнути якнайбільше користі для сьогодення і з невідступною вдячністю віддати шану всім чесним борцям за незалежність України і насамперед великому синові українського народу Михайлові Грушевському.

Список використаних джерел

1. Солдатенко В.Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції // Український історичний журнал. - 1996. - № 5. - С. 3-11.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ, 1991.

*Искандерова Наталія Борисівна,
студентка 3-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

*Науковий керівник:
Калениченко Руслан Арсенович,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ЦІКАВІ ФАКТИ З ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

29 вересня 2016 року виповнилося 149 років з дня народження Михайла Сергійовича Грушевського. Він був професором історії, науковцем, політичним діячем та публіцистом, головою Центральної Ради (1917-1918), академіком і автором понад 2000 наукових праць. Пропонуємо декілька цікавих фактів з його біографії.

1. Походження. Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866 року в м. Холм, нині Польща. Батько – Грушевський Сергій Федорович, уродженець Холму. Михайло Грушевський виріс на Кавказі – спочатку в Ставрополі, а потім у Владикавказі. Дід Михайла Грушевського, Захарій Іванович Оппоков – який і благословив онука на навчання в Києві, був за

життя нагороджений двома орденами Святої Анни, бронзовим хрестом, орденом святого рівноапостольського Володимира, – і йому було даровано дворянство. Дід навчався у Тифліській гімназії і в Київському університеті на історико-філологічному факультеті.

2. Навчання. З 1880 навчався у Тифліській гімназії, а в 1886-90 рр. – на історико-філологічному факультеті Київського університету. В університеті Грушевський працював під керівництвом Володимира Антоновича. Вже на третьому курсі він пише наукову роботу «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века», яку 1890 р. було удостоєно золотої медалі. 1890-1894 – професорський стипендіат Університету св. Володимира.

3. Львів. Політичну діяльність Михайло Грушевський розпочав у Галичині, де 1899 р. став одним із засновників Української Національно-Демократичної партії. В роки першої російської революції багато часу проводив на Наддніпрянській Україні.

4. Повернення до Києва. Заслання. В 1907 році Грушевський організував і очолив Українське Наукове Товариство у Києві. В 1908 році, продовжуючи свою політичну діяльність, став одним з ініціаторів створення й головою Товариства Українських Поступовців, яке об'єднало більшість українських партій та національно-громадських організацій.

Російська влада була вороже налаштована до вченого і 11 грудня 1914 р. Грушевського заарештували у Києві за звинуваченням у австрофільстві та причетності до створення Легіону Українських січових стрільців.

Засланий до Симбірська (нині м. Ульяновськ), Грушевський склав головування в УНТ. Завдяки клопотанню Петроградської АН, йому дозволили переїхати до Казані й займатися науковою роботою із заборною викладацької діяльності.

31 березня 1916 вчена рада Львівського університету позбавила його посади професора. У вересні 1916 переїхав до Москви, де розгорнув активну громадсько-політичну діяльність. Відновив роботу московської філії Товариства українських поступовців, брав участь у роботі видавництва «Украинская жизнь». Прагнув об'єднати опозиційні українські сили. Продовжував наукову роботу, працював в архіві МЗС Росії, Рум'янцевській бібліотеці (нині Російська державна бібліотека) над матеріалами до 8-го тому «Історії України-Русі».

5. У Центральній раді. 4 березня 1917 р. в Києві засновано Українську Центральну Раду. 20 (07) березня УЦР у Києві заочно обрала Грушевського головою (одностайно обраний 19 (06) квітня 1917 на Всеукраїнському національному конгресі). Грушевський приєднався до Української партії соціалістів-революціонерів.

Центральна Рада діяла 14 місяців. Першим Універсалом було проголошено автономію України в складі Російської федеративної республіки. Третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, а 22 січня 1918 р. Четвертим Універсалом – повну політичну незалежність України від Росії.

29 квітня 1918 р. в Києві вже відбувся державний переворот і влада перейшла до рук гетьмана Павла Скоропадського. Після падіння Центральної Ради Грушевський деякий час (у лютому-березні 1919 року) перебував у Кам'янці-Подільському, де редагував газету «Голос Поділля».

6. Еміграція. У березні 1919 р. емігрував до Чехословаччини. Жив у Празі, потім у Відні. Розгорнув широку публіцистичну й наукову діяльність.

Був одним із засновників громадської міжнародної організації – комітету незалежної України та заснував Український соціологічний інститут, який діяв спочатку в Празі, потім у Відні.

7. Грушевський - академік. 1923 року був обраний академіком Всеукраїнської академії наук (ВУАН). У березні 1924 року із сім'єю приїхав до Києва. Працював професором історії в Київському державному університеті. Був обраний керівником історико-філологічного відділу. Очолював археографічну комісію ВУАН, метою існування якої було створення наукового опису видань, надрукованих на території етнографічної України в XVI-XVIII століттях. Через шість років його обрали дійсним членом Академії наук СРСР. У 1924-1931 роках очолював історичні установи ВУАН.

Проте невдовзі Михайла Сергійовича заарештували як керівника так званого Українського націоналістичного центру, але незабаром звільнили. В березні 1931 року його було вислано до Москви, наукові установи, створені ним, ліквідовано, співробітників і учнів заарештовано. Все це негативно вплинуло на здоров'я вченого.

8. У Москві. Від 1931 року змушений був жити в Москві. У січні 1934 року Володимир Затонський виступив на сесії ВУАН, зробивши основний акцент на критиці академіка Грушевського. Близькість до російських кадетів, орієнтація на німецький імперіалізм у боротьбі з «навалою більшовизму», звинувачення у дворушництві, сумнівність наукової порядності – далеко не повний перелік «гріхів», які посипалися на вченого. 23 березня 1931 року Грушевського заарештували як «керівника Українського націоналістичного центру», вигаданого чекістами. Коли він відмовився визнавати ті «свідчення», які з нього «вибили» слідчі погрозами ув'язнити доньку Катерину, 5 січня 1933 року справу экс-голови Центральної Ради закрили зі зловісним поясненням-вердиктом – з огляду на його смерть.

9. Міф про президентство. У сучасній українській спільноті існує міф про Грушевського – президента УНР, запроваджений Дмитром Дорошенком. Міф прижився в публіцистиці й у науковій літературі.

З погляду формального, юридичного, а відтак і наукового, Грушевський не був президентом Української Народної Республіки. Такої посади в УНР не існувало, також її не передбачала Конституція, ухвалена в останній день функціонування Центральної Ради. Невідомий жодний акт, здійснений Грушевським як президентом УНР.

Водночас кваліфікація Грушевського «президент Ради» була тоді досить поширеною, особливо в газетних публікаціях. Це, ймовірно, пов'язано з тим, що ще одне значення слова президент – голова. Зокрема, Грушевський послуговувався візиткою, де був напис французькою мовою «President du Parlement D'Ukraine» (президент парламенту України — тодішній відповідник сучасного Голови Верховної Ради України), а також пізніше підписувався «бувший президент Української Центральної Ради». В протоколах засідань Ради він називався українським словом «голова». Таким чином Грушевський був не головою УНР, а головою Центральної Ради УНР.

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dovidka.biz.ua/mihaylo-grushevskiy-tsikavi-fakti/>
2. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://tvoemisto.tv/news/do_dnya_narodzhennya_myhayla_grushevskogo_10_fakti_v_73186.html
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

*Концемал Ольга Олегівна,
магістр Інституту кримінально-
виконавчої служби*

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Утвердження незалежності України, становлення громадянського суспільства, формування його ідеології відбувається в умовах бурхливого зростання інтересу до історичного минулого нашого народу. Виникає закономірність того, що до активного політичного життя суспільність може бути готовою завдяки знанням історії, культури, усвідомленню ролі своїх провідників та діянь певної історичної постаті. Зазначене ставить перед історичною наукою завдання тісно зв'язати минуле з сучасним, відтворити шляхи еволюції історичних явищ, показати історіографічний процес в Україні як невід'ємну частину світового розвитку історіографії.

Значна увага приділена окремим етапам науково-педагогічної діяльності Товариства шкільної освіти в роботах, опублікованих ученими діаспори: Г. Васьковичем, Г. Ващенком, О. Доценком, Н. Іщук, І. Криловим.

Самостійну групу складають праці сучасного періоду. Це дослідження Л. Березівської, Л. Вовк, О. Завальнюк, О. Зубалій, М. Кукурудзяк, О. Любара, В. Майбороди, С. Майбороди, Л. Медвідь, Д. Рященка, М. Собчинської, О. Сухомлинської. Ці автори, розглядаючи питання розвитку українського шкільництва в умовах національно-демократичної революції, побіжно торкаються й окремих питань підготовки спеціалістів під керівництвом Товариства шкільної освіти.

Проте увага педагогіці приділялася ще й за роки незалежної України. Значна кількість літераторів та українських філософів і педагогів розробляли свої концепції для її розвитку. Серед таких осіб були: Григорій Григорович Ващенко, Михайло Сергійович Грушевський, Тимофій Григорович Лубенець, Антон Семенович Макаренко, Софія Федорівна Русова та інші.

До блискучої плеяди подвижників української культури і науки, провідних ідеологів і лідерів національно-культурного відродження, революційних змагань 1917 – 1920-х рр. належить перший президент УНР Михайло Грушевський.

З ім'ям М.Грушевського пов'язані знаменні події в історії української науки, культури, національно-державного відродження України. Він є видатним українським істориком, провідним організатором академічно-наукового життя, відомим суспільно-політичним діячем українського відродження ХХ ст. Серед перших авторів, які показували проблеми реформування освіти і створення навчальних закладів, які могли б у своїх стінах готувати фахівців у 1917–1920 рр. є: В. Винниченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, О. Дорошкевич, В. Дурдуківський, С. Єфремов, О. Музиченко, С. Постернак, С. Русова, С. Сірополко, І. Стешенко, П. Холодний, Я. Чепіга, С. Черкасенко.

Тільки в незалежній Україні ім'я Михайла Грушевського знайшло справжнє визнання. Високістю духу, благородством помислів він заклав найглибші ідейні підвалини національного відродження, очолив перший у ХХ столітті прорив українського народу до самостійності. За своє життя Грушевський зробив і написав так багато, що про його творчу і політичну діяльність створено величезну літературу, склався окремий міждисциплінарний напрямок, який має назву грушевськознавство.

Михайло Грушевський – це вчений світового рівня, творча спадщина якого вражає своїм тематичним діапазоном, енциклопедичністю, фундаментальністю. Його перу належить близько двох тисяч праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору. Ще й досі неповною мірою

досліджено його публіцистику. Та насамперед він увійшов у вітчизняну історію як її великий літописець, автор фундаментальної «Історії України-Руси», справедливо названої метрикою нашого народу. Створена ним цілісна концепція українського історичного процесу увібрала в себе кращі здобутки сучасної йому світової української науки, була осяяна високою свідомістю і тому стала стрижневою ідеєю українського відродження.

Михайло Грушевський – блискучий, неперевершений організатор наукового життя, голова Наукового товариства імені Шевченка, Українського наукового товариства, історичної секції Всеукраїнської Академії наук, керівник університетської та академічної кафедр, засновник львівської і київської наукових шкіл, які складають цілу епоху у вітчизняній історіографії.

Михайло Грушевський – видатний громадський і державний діяч, визнаний лідер національно-демократичної революції. Він належить до тих політиків, які сповна пізнали велич і насолоду тріумфу і гіркоту поразки, але до кінця залишилися вірними ідеї усього життя – самоствердженню свого народу. Він закладав міцні підвалини української державності. Пам'ять про нього вічна, наукові праці – невичерпне джерело мудрості на всі віки.

У 1917-1919 рр. влада в Україні неодноразово змінювалася, і кожний уряд вирішував питання розвитку української освіти по-своєму. Так від часу Лютневої революції до проголошення I універсалом Центральної Ради 10 червня 1917 р. автономії України влада була у Тимчасового уряду. Оскільки він не виявляв активності в питаннях освіти, його заміняли громадські організації, серед яких найважливішу роль відігравало Товариство Шкільної освіти. Воно організувало Всеукраїнський з'їзд учителів, на якому було створено Всеукраїнську учительську спілку та Головну Шкільну Раду, що опікувалися справами освіти. Під тиском цих організацій Тимчасовий російський уряд змушений був дозволити впровадження української мови. Російська стала другою, але обов'язковою для вивчення, мовою [1, с.236].

Основними ідеями науково-педагогічних концепцій цих педагогів щодо національної освіти і виховання було те, що у державі має існувати цілісна система національної освіти і виховання, яка включатиме дошкільні заклади, школу, позашкільні установи тобто українська школа повинна стати єдиною, трудовою, національною, виховуючою і загальноосвітньою [2, с. 13].

Серед провідних напрямів у вирішенні проблем українізації загальноосвітніх шкіл була підготовка вчителів до викладання в школах українською мовою та навчання учнів українознавчих дисциплін.

У своїй постанові з'їзд визнав за потрібне «влаштування педагогічних курсів по змозі в повітових містах для підготовки вчителів шкіл, а також курси для підготовки інструкторів для цих курсів» [3].

Отже, слід зазначити, що від початку свого заснування Товариство шкільної освіти своїм завданням поставило розбудову та захист української школи, плекання національних кадрів та виховання національно зрілих молодих людей. Певні успіхи були досягнуті на шляху демократизації навчального процесу, що відкрило доступ широким верствам населення до гімназійної освіти.

Товариство шкільної освіти відіграло велику роль у справі відродження української школи, створило єдину цілісну систему освіти, що мала бути побудована за новими принципами, програмами, змістом і відповідала б інтересам українського народу.

Проте, дотепер про Грушевського не було створено жодної комплексної праці, яка б охоплювала ключові етапи його життєвого шляху, хоча українська історіографія як за кордоном, так і в Україні Михайлу Грушевському приділяла належну увагу. З'явилися ґрунтовні праці Л. Винара, І. Гирича, Я. Дашкевича, С. Кіржаєва, О. Оглобина, Р. Пирога, С. Плохія, І. Приймака, О. Рубльова, В. Смолія, П. Соханя, В. Ульяновського, О. Юркової та ін. науковців. Ці роботи розширювали знання про М. Грушевського та його діяльність. Було складено своєрідну мозаїку, однак більш-менш повної біографії вченого так і не було створено.

Список використаних джерел

1. Юрій Шаповал, Ігор Верба. Михайло Грушевський. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2005. – 352 с
2. Вільна Українська Школа: Орган Всеукраїнської учительської спілки. – 1918–1919 шк. р. – № 8–9.
3. Постанови в справі організації освіти винесені Всеукраїнським учительським з'їздом 5 – 6 квітня передані ним 5 травня Українській Центральній Раді // Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – № 7. – Травень.

Козак Юлія Русланівна,
студентка 1-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;

Науковий керівник:
Мороз Ірина Михайлівна,
старший викладач кафедри основ
професійного навчання Київського
національного університету
будівництва і архітектури

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВЧЕНИЙ СВІТОВОГО РІВНЯ

*«Я хочу жити, щоб працювати,
страждати і боротись разом з вами»
М.Грушевський*

Михайло Сергійович Грушевський – перший Президент України, найвидатніший історик, організатор української науки, літературознавець, соціолог, публіцист, політичний і громадський діяч, славетний історик ХХ століття, учений світового рівня. Дійсний член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, член руського педагогічного товариства у Львові, член-кореспондент Краківської академії наук, член Одеського товариства історії та старожитностей, дійсний член Чеської академії наук, академік Всеукраїнської академії наук та Академії наук СРСР, автор понад двох тисячі наукових і науково-популярних праць, публіцистичних статей.

На жаль, упродовж десятиліть сама згадка імені Михайла Грушевського була вже крамолою, його праці вважалися фальсифікацією історичної дійсності, а особистість Грушевського представляли окремо як людину, як політика і як історика.

На нашу думку, був лише один Грушевський, з одним життєвим шляхом, з однією творчою спадщиною, з усім позитивним і негативним, що мало місце в його біографії і в його найрізноманітніших за проблематикою і формою творах. Була і є лише одна історія, одна історична правда.

Він знав, любив Україну, без неї не мислив свого життя, був її вірним сином. Як людина, міг помилятися і помилявся, але завжди залишався чесним, вольовим і мужнім.

Державотворча діяльність, наукова і педагогічна спадщина М.С. Грушевського тому підтвердження.

Найпершим науковим здобутком молодого Грушевського є наукова робота "Історія Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття", яку він написав навчаючись на третьому курсі університету святого Володимира у Києві. За неї він отримав у 1890 році золоту медаль.

Після закінчення університету з 1894 року *Грушевський-педагог* працює у Львівському університеті на посаді професора кафедри «всесвітньої історії зі спеціальним оглядом на історію Східної Європи».

Саме на посаді викладача він розкрив свій хист педагога-новатора, активного пропагандиста методів розвивального навчання. Основними формами педагогічної діяльності вченого були лекції та семінарські джерелознавчі заняття. Лекції педагог базував на проблемному методі – це пробуджувало думки слухачів і сприяло їхньому самостійному мисленню. На семінарах М. Грушевський найчастіше використовував метод «сократівської бесіди», підштовхуючи своїх слухачів до активного творчого пошуку, а не нав'язуючи їм готових рішень.

Про педагогічні дарування Грушевського на викладацькій посаді свідчить його учень І. Крип'якевич: «Як учитель був дуже ввічливий і доступний. До молодих студентів говорив не інакше як «пане-товариш». Він умів заохочувати молодь до праці, давав поради у важких питаннях, підтримував знеохочених. Часто запрошував студентів до своєї хати, де мав чудову бібліотеку. Він мав таку вдачу, що не раз одним жартівливим слівцем умів заохотити до праці, а загонистих умів стримати легеньким насміхом. Поруч з викладами, Грушевський вів і історичні справи, де залучав своїх студентів до історичних дослідів [1]».

М. Грушевський першим в історії української культури поставив й успішно реалізував завдання підготовки українських науково-педагогічних кадрів. Освітня програма вченого передбачала відбір талановитої молоді серед студентів Львівського університету з подальшим її залученням до наукової праці. Так постала Львівська історична школа, творчими осередками якої були засідання історичного семінару у Львівському університеті та Історично-філософської секції Наукового товариства імені Т. Шевченка, де навчання й оволодіння новітніми дослідницькими методами, а також практичне застосування теоретичних знань складало органічну єдність. Розгорнута представниками школи освітня, науково-дослідницька, археографічна та видавнича діяльність дали змогу модернізувати структуру вітчизняної гуманістики.

Наймасштабнішою працею *М.С. Грушевського-історика* є багатотомник «Історія України-Руси». Протягом 1897-1898 років був написаний і виданий перший том «Історії». Хоча книгу для поширення у Росії відхилили, а у польських колах вона замовчувалась, Грушевський наполегливо йшов до

поставленої мети «написати суцільну історію України». Так, протягом 1898 року був написаний другий том, а протягом 1900 року – третій том «Історії України-Руси». Останній, десятий том «Історії України» вийшов у світ 1936 року, уже після смерті автора. Таким чином, Грушевський втиг описати історію України від прадавніх часів до другої половини XVII століття. Для її створення були використані величезні документальні матеріали архівів України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини. Ця праця мала велике політичне значення, оскільки Україна була розділена між австрійськими, польськими і російськими сусідами, реакційні кола яких не визнавали за українським народом права на існування як нації і права на свою мову і культуру.

Порівняно з попередниками М. Грушевський зробив вагомий внесок у вивчення багатьох проблем різних періодів історії України. Перу М. Грушевського, окрім багатотомної «Історії України-Руси», належать такі історичні праці, як «Історія українського народу» (1904), «Київська Русь» (1911), «Ілюстрована історія України» (1911), «Історія української козаччини» (1915-1914), «Середні віки Європи» (1919) та багато інших.

М.С. Грушевський як політик пройшов шлях від засновника Української національно-демократичної партії в Галичині і Товариства українських поступовців у Києві до творця засад української незалежної держави – Голови Центральної Ради. Через все своє життя червоною стрічкою Грушевський проводив ідею рівноправності між українцями, поляками і росіянами. З 1917 по 1919 роки Грушевський пише статті до газет та журналів, зокрема, до «Нової ради», «Народної волі», випустив брошури «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Звітки пішло українство», «Якої ми хочемо автономії і федерації?», «Українська Центральна рада і її університет».

У кінці березня 1919 року Михайло Грушевський виїхав за кордон у складі делегації партії Українських соціалістів-революціонерів на конференцію II Інтернаціоналу. З 1922 року займався виключно науковою роботою в Українському соціологічному інституті. За кордоном М.Грушевський видав французькою мовою праці: «Початки соціалістичного руху на Україні і женецький соцгурток», «З історії релігійної думки на Україні». З 1922 року, оселившись у Бадені під Віднем, Грушевський зайнявся виключно «Історією української літератури». Написав чотири томи, які тоді ж і видав: перших три – у Львові, четвертий закінчив і видав вже в Україні у 1925 році.

Отже, найважливішим для нас, молодого покоління, є творча спадщина Михайла Грушевського, яка долучає нас до історичного минулого, допомагає глибше розуміти і вірно будувати сьогодення, збагачувати історичну і соціальну пам'ять, наш духовний потенціал.

Список використаних джерел

1. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А. П. Демиденка. – К.: Веселка, 1992. – 552 с.: іл.

2. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах / за ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 622 с.; Кн. 2. – 550 с.

*Кравець Анастасія Олексіївна,
студентка 1-го курсу Інституту
інтелектуальної власності
Національного університету «Одеська
юридична академія»;*

*Науковий керівник:
Чулінда Людмила Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнотеоретичної
юриспруденції, конституційного та
адміністративного права Інституту
інтелектуальної власності НУ
«Одеська юридична академія»*

ІДЕЯ САМОСТІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Проблеми, які порушував Михайло Грушевський у своїх наукових дослідженнях, зокрема шляхи розвитку власної держави, залишаються актуальними і сьогодні. Значення внеску Михайла Грушевського в історію України, розбудову її державності, розробку концепції самостійної держави, відстоювання її інтересів – важко переоцінити. Геніальний вчений і взагалі надзвичайно талановита людина, він був і видатним державним діячем.

Майже у всіх своїх працях, розмірковуючи про майбутнє України, М. Грушевський обґрунтовує ідею про те, що Україна повинна бути незалежною і самостійною, хоча б спочатку з рисами автономії у складі Російської федеративної республіки. М. Грушевський виокремлює основні принципи такої автономії. Серед них: 1) свобода користуватися рідною мовою, друкованим словом, мирно обговорювати будь-які питання; 2) рівність всіх людей, незалежно від станової приналежності.

М. Грушевський пропонував механізм залучення всього народу до участі в державотворенні, в управлінні державою. Це, передусім, запровадження демократичної виборчої системи на основі чотиричленної формули: загальні, рівні, прямі і таємні вибори. Учений не просто хотів

широкої автономії для України, а й бажав, щоб держава, до якої Україна входить, була федеративною, тобто, щоб це була федеративна, демократична республіка. Він обстоює думку про те, щоб автономія України була забезпечена хоча б формально.

Будучи Головою Центральної Ради, М. Грушевський досить популярно й наполегливо роз'яснював, на який результат можна розраховувати, стаючи на шлях запровадження автономії України в тому широкому розуміння, на яке сподівалися лідери українського руху. Українці на своїх соборних теренах мали стати господарями власної долі, спрямовуючи головну частину ресурсів краю на задоволення потреб свого народу, враховуючи і національні меншини, задовольняючи їх права і інтереси.

М. Грушевський розумів, що запровадження федеративного ладу в Росії буде мати наслідком ліквідацію колишніх привілеїв, панівного становища російської нації в імперії. Однак він вважав це цілком виправданим і необхідним не лише для пригноблених в минулому націй і народів, а й для самих росіян. Водночас, це не означало б обмеження інтересів будь-якої нації в межах федерації.

Особливо наполегливо і невтомно М. Грушевський виступав проти лозунгу “Україна лише для українців”, який нерідко трактували як заклик до представників інших національностей забиратися геть з України. Вчений писав: “Ми думаємо якраз, що Україна не тільки для українців, а й для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для добра краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе” [1, с. 39].

В автономній Україні мали бути забезпечені права національних меншин, оскільки повнота національного життя не повинна поглинути інших народностей і обмежувати їх прагнення до вільного розвитку своєї культурної і національної стихії. Забезпечити права національних меншин М. Грушевський вважав за потрібне, по-перше, шляхом прийняття їх мови у відносинах з урядами і органами самоуправління в тих округах, де ці народності становлять певний національний мінімум; по-друге, наданням можливостей навчатися рідною мовою; по-третє, створенням культурних і релігійних товариств і установ.

Такими були погляди М. Грушевського на українську державу в складі Російської федеративної республіки на початку 1917 року, в перші місяці Лютневої революції, коли повіяв вітер свободи і, здавалося, що Росія може бути демократичною республікою, а Україна буде розквітати серед таких же автономних держав у рівному союзі. Але Тимчасовий уряд ставився підозріло до політичних домагань українців, до діяльності Центральної Ради, її програми і тактики.

Коли стало зрозуміло, що ніякої автономії Росія не допустить, а надто вже після того, як у Петрограді прийшли до влади більшовики, програма Центральної Ради, погляди самого М. Грушевського на відносини з Росією змінилися. Віра в можливість побудувати автономну демократичну республіку була втрачена внаслідок війни, яку розпочали більшовики з Українською Центральною Радою. Тому М. Грушевський починає розвивати ідею вже не просто про автономію в складі Російської республіки, а про Україну Велику, “велику не територією чи багатством, чи пануванням над іншими, а велику соціально-моральними вартостями” [2, с. 5].

Державотворча спадщина М. Грушевського містить науково обґрунтований текст ІУ Універсалу, який проголосив державну незалежність України. Головним напрямом його досліджень була проблема національного самовизначення. Це поняття він формулював чітко: цілковита самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням національного розвитку й самовизначення будь-якого народу, що займає певну територію і має достатні сили та енергію розвитку.

Основні елементи побудови держави та забезпечення її існування, які виокремлював М. Грушевський, його ідеї щодо державного устрою, який мав базуватися на засадах самоврядування, коли центральній адміністрації надавалися б повноваження лише щодо загального контролю, координації й заповнення прогалін, не втратили своєї актуальності і сьогодні.

Список використаних джерел

1. Верстюк В.Ф. М. С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 35–42.
2. Солдатенко В.Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 3–11.

*Лисицька Юлія Володимирівна,
студентка 5-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

***Науковий керівник:**
Руденко Микола Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Михайло Сергійович Грушевський (1866 – 1934) – український історик, громадський і державний діяч, академік. Народився у сім'ї педагога. Його

батько, людина з вищою освітою, вчитель гімназії, автор популярного в Росії підручника слов'янської мови, шанував українську культуру. Він прищепив синові інтерес і любов до рідної мови, пісень та народних традицій, хоча дитинство Михайла Грушевського пройшло на Кавказі. Там він читав усе, що міг дістати про свою далеку батьківщину. Протягом 1886–1890 років навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету імені Святого Володимира. У травні 1894 р. захистив дисертацію на ступінь магістра. Цього ж року 28-річного Михайла Грушевського було запрошено очолити кафедру всесвітньої історії Львівського університету [1, с. 50].

Галицький період життя Михайла Грушевського був насичений. Відбулося його становлення як дослідника історії свого народу, талановитого викладача й активного громадського діяча. Він розпочинає фундаментальне дослідження архівних матеріалів з історії України–Русі. У 1898 р. виходить перший том «Історії України–Русі», а згодом ще два томи [1, с.68]. В Галичині ця праця була сприйнята з великим зацікавленням, а царський уряд її, навпаки, заборонив. І лише 1904 року видання було надруковано у Росії під назвою «Очерк істории украинского народа». Саме ця книжка послужила патріотичному вихованню багатьох поколінь свідомих українців.

Вболіваючи за освітянську справу, Грушевський закликав відкривати в Галичині українські приватні гімназії, не чекаючи дозволу галицького сейму. Він розумів, що заборона української мови затримує розвиток культури, освіти, школи, призводить до денационалізації народу. Низка статей, опублікованих у газеті «Село» (1909–1910), порушувала зловоденні питання навчання у поширених в сільській місцевості початкових школах та інші питання освіти. Згодом вони вийшли друком у книжці «Про українську мову та українську школу» [2, с.103].

Про тематику цієї добірки красномовно свідчать назви статей: «Шкільна мова», «Законопроект про ученне українською мовою», «Українське письменство», «Не порозумнішали», «Не дозволяти», «Колишня освіта і теперішня темнота», «Шкільна справа в Галичині», «За український університет», «Промовили», «За слова і букви», «Великдень», «Російська академія наук про українську мову», «Мова українська і руська», «Мова панська і мужицька», «Інородці» [1, с.13].

У статті «Шкільна мова» Михайло Грушевський вказує на недостатню мережу і поганий стан народних шкіл, на загалом недостатній рівень освіти в Росії, та зокрема в Україні. На переконання автора, навчати добре можна лише тією мовою, яку учні знають і розуміють. Навчання й розвиток дітей, поставлених в умови оволодіння грамотою на нерідній і незвичній для них російській мові, дає негативні наслідки.

Посилаючись на рекомендації таких педагогів як Костянтин Ушинський, Василь Водовозов, Микола Корф, а також на масові факти неуспішності

українських дітей в російськомовних школах, Михайло Грушевський доводить життєву необхідність та педагогічну доцільність навчання дітей рідною мовою. Свої міркування він широко ілюструє прикладами з навчання в народних школах [3, с.48].

На прикладі Галичини («Шкільна справа в Галичині») Михайло Грушевський показує, як українці виборювали право на власну мову та освіту. «Вони мають українські школи. Польську мову не нав'язують, вчать її лише охочі. Безумовно, терплять українські вчителі та школи від утисків шкільної ради. Тому й домагаються, щоби вона поділялась на українську та польську».

На Галичині, зазначав Михайло Грушевський («За український університет»), українці мають і вищу школу – український факультет у Львівському університеті. І це в той час, коли українці, які перебувають у складі Росії, домагаються принаймні початкової школи [1, с. 100]. Він відзначав ту боротьбу, яку вели українці в галицькому парламенті та сеймі, і закликав брати приклад з Галичини.

Своїх прав у галузі освіти треба домогтися спільними зусиллями, наголошує Михайло Грушевський. Потрібно сформулювати єдині вимоги, а не сперечатися між собою щодо мовних особливостей регіонів, звичних для народної мови слів [3, с. 63]. У цих мовних міжусобицях залишаються поза увагою принципово важливі питання – підвищення статусу української мови, поширення її в школі та книгодрукуванні («За слова і букви»).

Як зауважує Михайло Грушевський, усі спроби не допустити українців до вивчення рідної мови пов'язані з побоюванням сепаратизму. Саме тому видавались накази та циркуляри про заборону українського книгодрукування, навчання рідною мовою дітей, але водночас українці вважались «іногородцями» [1, с. 99]. Це поняття Михайло Грушевський використовує як аргумент на захист української мови та культури, відмінної від російської.

Отже, розглянута добірка статей Михайла Грушевського свого часу відіграла чималу роль у роз'ясненні ситуації щодо української мови і національної освіти. Аргументи вченого і громадського діяча доводили необхідність відродження національної культури. Історична, публіцистична, педагогічна спадщина Михайла Грушевського мала принципове значення для багатьох поколінь українців як в межах України, так і за кордоном. Актуальність цих праць підвищилась у роки перебудови та нині – в період творення державності України і сучасної національної школи.

Список використаних джерел

1. Алексієвець М. М. Роль М. Грушевського у піднесенні національної самосвідомості українського народу (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Алексієвець М.М., Алексієвець Л.М., Трум О.П. – Тернопіль : Літопис, 2002. – 104 с.

2. Андрусяк М. Іван Франко та історичні концепції Михайла Грушевського / М. Андрусяк // Записки НТШ. – Т. CLXXXII. Іван Франко. Збірник доповідей для відзначення 110-річчя народин і 50-річчя смерті Івана Франка. Ч. 1. – Нью-Йорк–Париж–Торонто : б. в., 1967. – С. 103–116.

3. Антонович М. О. Кониський і М. Грушевський / Марко Антонович // Український історик. – 1984. – № 1–4. – С. 48–63.

*Литвинчук Валерія Костянтинівна,
студентка 5-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

*Науковий керівник:
Руденко Микола Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Михайло Сергійович Грушевський (1866—1934) – український історик, громадський і державний діяч, академік. Народився у сім'ї педагога. Його батько, людина з вищою освітою, вчитель гімназії, автор популярного в Росії підручника слов'янської мови, шанував українську культуру. Він прищепив синові інтерес і любов до рідної мови, пісень та народних традицій, хоча дитинство Михайла Грушевського пройшло на Кавказі. Там він читав усе, що міг дістати, про свою далеку батьківщину. Протягом 1886 – 1890 років навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету ім. св. Володимира. У травні 1894 р. захистив дисертацію на ступінь магістра. Цього ж року 28-річного Михайла Грушевського було запрошено очолити кафедру всесвітньої історії Львівського університету.

Галицький період життя Михайла Грушевського був насичений. Відбулося його становлення як дослідника історії свого народу, талановитого викладача й активного громадського діяча. Тут він розпочинає фундаментальне дослідження архівних матеріалів з історії України – Русі. У 1898 р. виходить перший том «Історії України – Русі», а згодом іще два томи. В Галичині ця праця була сприйнята з великим зацікавленням. Російський уряд її заборонив. І лише 1904 року працю було надруковано в Росії під

назвою «Очерк истории украинского народа». Ця праця послужила патріотичному вихованню багатьох поколінь свідомих українців.

Багатотомник «Історія України-Руси» була наймасштабнішою працею Грушевського. Його велика Історія України-Руси має дев'ять томів, понад 6000 сторінок друку [1].

У Львові Михайло Грушевський очолив дослідницьку роботу Наукового товариства імені Шевченка. Саме завдяки йому було видано десятки книг у різних серіях цього товариства. В них описано фактичний матеріал з історії, культури, господарської діяльності в різних регіонах України. Ці матеріали послужили для подальших досліджень та узагальнень.

Вболіваючи за освітянську справу, Грушевський закликав відкривати в Галичині українські приватні гімназії, не чекаючи дозволу галицького сейму. Він розумів, що заборона української мови затримує розвиток культури, освіти, школи, призводить до денаціоналізації народу. Найбільше страждає україномовне сільське населення, яке змушене вчити своїх дітей нерідною мовою.

Посилаючись на рекомендації таких педагогів, як Костянтин Ушинський, Василь Водовозов, Микола Корф, а також на масові факти неспішності українських дітей в російськомовних школах, Михайло Грушевський доводить життєву необхідність та педагогічну доцільність навчання дітей рідною мовою. Свої міркування він широко ілюструє прикладами з навчання в народних школах.

Грушевський як учитель був дуже ввічливий і приступний. До молодих студентів не говорив інакше, як «пане-товаришу». І справді був для них прихильним товаришем. Він усе вмів заохочувати молодь до праці, давав поради у важких питаннях, підтримував знеохочених. Часто запрошував студентів до своєї хати, де мав чудову бібліотеку; у кожній хвилині двері його хати були для них відчинені, він ніколи не шкодував свого дорогоцінного часу на балачки з «недопеченими» вченими [2].

З 1916 року розпочинає активну політичну діяльність. Михайло Грушевський був обраний головою Української Центральної Ради. На уряді голови Центральної Ради Грушевський пробув тринадцять місяців.

З метою ефективнішого проведення культурно-освітньої роботи з ініціативи голови Центральної Ради Михайла Грушевського в квітні 1917 р. в Києві було проведено перший, а в серпні 1917 р. – другий Всеукраїнські учительські з'їзди, які виробили програму перебудови системи освіти в Україні [4].

Нова школа мала стати демократичною і українізованою. Для цього на початковому етапі реформи системи освіти пропонувалося ліквідувати багатоступеневість та створити єдину початкову школу, в якій підрастає

покоління всіх станів суспільства мало б змогу безкоштовно здобувати обов'язкову початкову освіту з наступним її продовженням у середніх, середніх спеціальних та вищих навчальних закладах. Українська мова повинна вивчатися з першого класу, а російська як державна та інші мови – з третього. Необхідною умовою реалізації цих планів було налагодження видання підручників та іншої літератури українською мовою для всієї мережі освітніх закладів.

Новій школі надавалася ключова роль у вихованні в молоді нахилу до творчості, мистецтва, розумової і фізичної праці, формуванні національної свідомості шляхом набуття знань з вітчизняної історії, природознавства, краєзнавства, етнографії [3].

У березні 1919 року був змушений емігрувати до Чехословаччини. Жив у Празі, потім у Відні як представник закордонної делегації УПСР. Там розгорнув активну публіцистичну й наукову діяльність. Став одним із засновників громадської міжнародної організації – комітету незалежної України та заснував Український соціологічний інститут. 1923 року був обраний академіком ВУАН. Працював професором історії в Київському державному університеті. Був обраний академіком Всеукраїнської академії наук, керівником історико-філологічного відділу. Очолював археографічну комісію ВУАН. Через шість років його обрають дійсним членом Академії наук СРСР [1].

Список використаних джерел

1. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя й діяльність / Іван Крип'якевич. – Львів, 2001. – 255 с.
2. Алексеев И. Научная и политическая деятельность М. С. Грушевского в Казани в 1915–1916 гг.: проблема цивилизационного выбора / Алексеев И. – Русская народная линия, 2015. – № 7.
3. Украинская национальная идея как социальная утопия / Бондаренко Д. Я. Отв. редакторы Т. В. Артемьева, М. И. Микешин. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2011. – 370 с.
4. My Kiev / Памятник Михаилу Грушевскому. – Режим доступу: www.mykiev.info.

**Ліщинський
Владислав Костянтинівич,**
*студент 5-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

**Науковий керівник:
Корчова Галина Леонідівна,**
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

В історію Михайло Сергійович Грушевський увійшов як учений, педагог, громадський і політичний діяч, публіцист, історик і письменник.

Походив відомий вчений з родини Грушів – Грушевських, які проживали в Чигиринському повіті на Київщині. Є відомості, що цей рід, був колись козацьким. При гетьмані Богдані Хмельницькому служив військовий писар Іван Груша, "чоловік дуже освічений і розумний", який часто бував у різних посольствах і на переговорах. Пізніше Груші замінили шаблю на хрест – стали священниками, але багатством ніколи не славилися.

Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866 р. в місті Холмі (Польща, сьогодні - Хелм). В той час батько його був учителем греко-уніатської гімназії, і проживав у будинку духовної семінарії. Там і побачив світ Михайло (тепер там римсько – католицька духовна семінарія).

У 1870 році родина Грушевських переїхала на Північний Кавказ, куди батько Михайла одержав призначення на посаду інспектора, а потім - і директора народних шкіл. Жили Грушевські у Ставрополі, Владикавказі й Тифлісі (Тбілісі). Тут, на чужині, наш великий історик прожив свої дитячі роки.

Батько залюбки оповідав дітям про Україну, про українські звичаї, учив їх українських пісень, приказок, розказував їм українські казки. Малий Михайло, хоч і не бачив рідної землі, вже з дитинства вчився її любити й шанувати. Що три роки батько брав довшу відпустку на вакації, й тоді ціла родина виїздила в Україну провідувати широко розгалужену родину. Ці подорожі батько використовував на те, щоб у синові скріпити й поглибити

любов до рідного краю, до його природи, до народних звичаїв, до української мови, пісні й поезії.

Михайло довго гостював у свого діда, священника в селі Лісники під Києвом. Велична українська природа, славна історія, висока культура і традиції рідного народу залишили в душі хлопчика хороші враження. Тільки тут він по-справжньому почував себе вдома.

Здобувши домашню початкову освіту, у 1880 році Михайло був зарахований до третього класу Тифліської гімназії. Навчався він легко, встигав з усіх предметів, але найбільше приваблювали його українська історія і література. Під час навчання у гімназії хлопчик уважно стежив за публікаціями в журналі “Киевская старина”, який вважався одним із кращих періодичних видань історичного профілю в останній третині XIX століття.

У 1886 році Михайло Грушевський, закінчивши гімназію, вступив на історико-філологічний факультет Київського університету святого Володимира. У Києві він познайомився з багатьма представниками ліберально-демократичного науково-художнього напівлегального об'єднання “Стара громада”, а її багаторічний неформальний лідер Володимир Антонович, професор російської історії Університету святого Володимира, стає вчителем і науковим наставником Михайла. В студентські роки М. Грушевський глибоко вивчає історію Середнього Подніпров'я доби Давньої Русі, а також середньовічну історію. Молодий дослідник готує і публікує в авторитетних виданнях “Киевская старина” і “Київські університетські відомості” серію солідних наукових статей. Після закінчення університету М. Грушевський захищає кандидатську дисертацію “Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV”.

У 1894 році М. Грушевський переїхав до Львова, де очолив кафедру всесвітньої історії з поглибленим викладанням історії Східної Європи. Поряд із продуктивною лекційною роботою вчений займається науковою діяльністю. Ще в Києві в 1893 році він був обраний членом Наукового товариства імені Т. Шевченка. Переїхавши до Львова, він реорганізував і активізував роботу товариства, а згодом, у 1897 році очолив НТШ. Разом зі своїми учнями і послідовниками Михайло Грушевський зібрав величезний, не відомий науковому світові, архівно – документальний матеріал, що стосувався різних періодів історії України. Грунтуючись, на зібраних даних, Михайло Сергійович приступив до роботи над фундаментальною багатотомною “Історією України-Русі”. Ця праця стала найважливішою справою всього життя Грушевського. Перший том “Історії України-Русі” вийшов у Львові в 1898 році, а останній був виданий у Києві вже по смерті автора, у 1936.

Львів подарував Михайлові Грушевському і особисте щастя. Тут він познайомився з громадською діячкою, педагогом і перекладачем Марією Сильвестрівною Вояковською, котра стала його дружиною. В 1900 році у Львові у Грушевських народилася донька Катерина, відома пізніше як етнолог, культуролог, фольклорист і незмінний помічник батька у його науковій роботі. У 1902 році Михайло Грушевський будує у Львові віллу. Як пише дослідник Василь Горинь, “це була не просто вілла, а творча лабораторія історіографії України, будинок вченого, професора університету і громадського діяча, місце щоденної творчої праці великого історика у своєму кабінеті з багатою бібліотекою, де за чашкою чаю майже щовечора вела розмови – дискусії львівська еліта”.

Перша світова війна застала історика в Галичині у селі Криворівня. Мало не щороку він приїздив до цього благородного краю, мав тут свій будиночок. В листопаді 1914 року Михайло Сергійович, (через Австрію, Італію і Румунію) зумів повернутися до Києва. Тут був заарештований російською владою, яка вже давно слідкувала за його діяльністю, звинувачений в "австрофільстві" і засуджений до заслання у Сибір. На прохання російської Академії наук Грушевського переводять спершу до Симбірська, згодом до Казані, а звідти, завдяки клопотанню всесвітньо відомого вченого Володимира Вернадського – до Москви під нагляд поліції без права займатися професійною діяльністю. Лише під час Лютневої революції 1917 р. М. Грушевський остаточно отримав волю та негайно повернувся в Україну, де поринув у політичне життя. Саме тут, у Києві, від 4 березня 1917 р. діяв представницький орган українського народу – Українська Центральна Рада, яка 7 березня, заочно, своїм головою обрала Михайла Грушевського. Під його керівництвом Центральна Рада діяла впродовж 14 місяців до гетьманського перевороту в квітні 1918 р.

Враховуючи зміну політичної і соціально-економічної ситуації, Центральна Рада пройшла шлях від вимог автономії до проголошення незалежної української держави. Першим Універсалом було проголошено автономію України в складі Російської федеративної республіки. Третім Універсалом Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку, а 22 січня 1919 четвертим Універсалом – повну політичну незалежність України від Росії. 29 квітня 1918 р., в останній день існування Центральної Ради Михайла Грушевського було обрано Президентом Української Народної Республіки.

Після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського, Грушевський відійшов від активної політичної діяльності. В березні 1919 року емігрував в Чехословаччину, а потім в Австрію, де розгорнув широку наукову і публіцистичну діяльність.

1924 року після тривалих роздумів і переговорів з радянськими представниками Михайло Грушевський повернувся до Києва.

1929 року М. Грушевського обрали академіком Академії наук СРСР. Проте невдовзі Михайла Сергійовича заарештували як керівника так званого Українського націоналістичного центру, але незабаром звільнили і залишили на постійне проживання у Москві під постійним наглядом НКВС.

Наприкінці 1934 року Грушевський відпочивав у одному з кисловодських санаторіїв і несподівано захворів. Під час операції 25 листопада Михайло Сергійович помер.

Похований на Байковому кладовищі у Києві. “Репресований посмертно”- наприкінці 1930-х років всі його праці були заборонені, багато родичів (серед них - його донька) були репресовані і загинули.

Список використаних джерел

1. Бурлака Г. Літературна творчість Михайла Грушевського [Текст] / Г. Бурлака // Дивослово. – 2009. – №1. – С. 48-58.
2. Войтко В. Перший президент України [Текст] : [Михайло Грушевський] / В. Войтко // Журавлик. – 2009. – №8. – С. 6-7.
3. Грушевський Михайло Сергійович [Текст] // Котляр, М., Кульчицький, С. Шляхами віків: довідник з історії України / М. Котляр, С. Кульчицький. – К.: Україна, 1993. – С. 125.
4. Ідзьо В. С. Михайло Грушевський на шпальтах часописів українців Росії у першій чверті ХХ ст.[Текст] / В.С. Ідзьо. – Львів: Сколом, 2007. – 64 с.
5. Копиленко О. П. Повернення Михайла Сергійовича Грушевського [Текст] / О. П. Копиленко. – К.: Видавн. т-ва “Знання” України, 1991. – 48 с.

**Панасенко Яна Анатоліївна,
Ковтун Ксенія Ігорівна,
Клічес Влада Андріївна,**
*студентки 2-го курсу факультету
автоматизації і інформаційних
технологій Київського національного
університету будівництва і
архітектури;*

**Науковий керівник:
Калениченко Руслан Арсенович,**
*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри основ професійного
навчання Київського національного
університету будівництва і
архітектури*

ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У ХІХ ст. процес формування вже академічної соціології розпочинається з творчості Михайла Драгоманова, Івана Франка, Сергія

Подолінського та ін. мислителів і набуває завершених “класичних” соціологічних форм у працях Михайла Грушевського.

Бере свій початок він за умов існування та інституціалізації соціології на Заході. Це призводить до певних способів бачення й моделі пізнання соціальної реальності, нових підходів, способів вирішення й засобів реалізації соціальних цілей, інтересів і потреб, оскільки соціологічні принципи, методи та концепції були вже досить відомими серед українських науковців. Головною ознакою вітчизняної соціології було її самовизначення як одного з засобів державотворення. Перші українські соціологи були насамперед громадськими діячами, а вже потім – науковцями. Таким чином розвиток соціологічної думки в Україні став синтезом двох тенденцій, що визначали особливість її формування, – універсального й національного.

На початку ХХ ст. на українських теренах відбувався активний процес інституціалізації соціологічної науки: створювалися соціологічні навчальні та наукові заклади.

Значних зусиль до розвитку вітчизняної соціології у цей період доклав видатний український історик, політичний діяч Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934 рр.). Великий вплив на формування його соціологічних поглядів справило знайомство з ідеями О. Конта і Г. Спенсера. Ще на початку 1890-х років учений починає активно вивчати праці представників французької соціологічної думки, насамперед Габрієля Тарда, Еміля Дюркгейма та Люсьєна Леві-Брюля. Як мислителю, що формувався під впливом народницької школи, йому імпонують пошуки Е. Дюркгейма та його однодумців, які прагнули віднайти колективістське підґрунтя явищ історії і культури [6, 87-88]. Михайло Грушевський фактично вперше в українській історіографії застосовує історико-соціологічний метод, розроблений на межі ХІХ-ХХ ст. європейським позитивізмом. Перебування М. Грушевського у Парижі в 1903 р. мало велике значення для його творчості, внаслідок чого він з історика соціально-економічних та суспільних явищ перетворився на історика-соціолога. Основою соціологічних інтересів М. Грушевського були фактори соціальної еволюції, закони суспільного розвитку, суть соціології тощо. Вчений вважав, що соціальний прогрес однаковою мірою визначається біологічними, економічними та психологічними чинниками. Значне місце в його дослідженнях відведено вивченню історії України, історичного процесу взагалі, генезису східнослов'янських народів. На особливу увагу заслуговують погляди М. Грушевського щодо виникнення і розвитку української та російської народностей, становлення державності в Україні [7, 99-102]. Під час вимушеної еміграції (1919-1924 рр.) М. Грушевський створив Український соціологічний інститут. Спочатку (1919 р.) Інститут розміщувався у Швейцарії, а згодом переїхав до Праги, а в 1921 р. – до Відня. Це була

громадська організація, яка фінансувалася за рахунок спонсорства, притому досить скромного. Офіційно Інститут існував до 1924 року, однак через брак коштів, фактично вже у 1922 році припинив своє функціонування. 8 жовтня 1919 року Михайло Грушевський уклав Проект утворення Українського соціологічного інституту. Мету діяльності Інституту вчений вбачав у інтеграції українського суспільства, різних його верств, поширення інформації про українців серед європейського та американського громадянства. Програмою Інституту він визначив:

слідкувати за світовим соціальним процесом та за соціологічними дослідженнями і популяризувати їх серед українців;

представляти українців у інтернаціональних та національних організаціях, які виражають собою соціальний рух;

інформувати світову та українську громадськість про український соціальний рух та українську літературу [4, 204-258].

План організації Інституту Михайло Грушевський виклав у проекті закону про Український соціологічний інститут, підготовлений 20 жовтня 1919 р. Першим пунктом проекту зазначалося, що проф. М. Грушевському асигнуються кошти (1872000 швейцарський франків) на користь Інституту.

Для реалізації вищезазначених завдань, планувалося заснувати на ці кошти бібліотеку та архів, здійснювати видавничу діяльність, приймати участь в конференціях та конгресах, відкривати філії у європейських культурно-наукових центрах. Основними напрямками діяльності Українського соціологічного інституту були лекційний та видавничий. Насамперед, говорив М. Грушевський, слід спростувати “фальшиву репутацію некультурності українства”. За умов, коли розвиток суспільних і гуманітарних наук в Україні фактично припинився, працівники Інституту намагалися не поривати міжнародних наукових контактів і працювати на рівні світових стандартів. Звичайно, умови еміграції, конфлікти й непорозуміння між представниками різних політичних орієнтацій, брак коштів не можна вважати сприятливими умовами для повноцінної наукової праці [3, 168-172]. За таких вкрай несприятливих умов науковці Інституту підготували й видали 13 наукових праць, у т.ч. дослідження М. Грушевського “Із починів українського соціалістичного руху. Вступ до генетичної соціології” Михайла Грушевського. Крім видання наукових праць, співробітники Українського соціологічного інституту проводили лекційну діяльність. Для українських емігрантів були організовані безплатні курси із суспільних наук. Вони охоплювали різноманітні питання соціології, політології, політекономії, історії: наприклад, початки громадського і державного життя, або генетична соціологія (М. Грушевський); соціальні

підстави розвитку мистецтва (Д. Антонович); історія української революції (П. Христюк); та інші.

14 березня 1924 року М. Грушевський підготував доповідь-звіт “Український соціологічний інститут і дослідча катедра історії культури – загальної і української”. У доповіді М. Грушевський зазначив, що щорічно про роботу Інституту він інформував громадськість в українській закордонній пресі, в основному – американській, та на Науково-технічному з’їзді у 1922 р. у Харкові. Він також виклав своє бачення перенесення Українського соціологічного інституту до радянської України [4, 204-210].

М. Грушевський, повернувшись у 1924 р. в Україну, мав намір створити тут систему соціологічних інституцій. З цією метою він знайомить радянських науковців з основними результатами роботи Інституту і намагається продовжувати працю у даному напрямі на рідній землі. Та його спроби не дістають підтримки з боку офіційних кіл. М. Грушевському дають дозвіл лише на створення кафедри історії України та секції методології і соціології при ній (очолив секцію Й. Гермайзе). У цей час М. Грушевський і його соратники видають низку соціологічних праць: “Спроба соціологічного пояснення української казки” К. Грушевської, “Соціологія в концепції нової французької демократії” Ф. Савченка та ін. Під безпосереднім впливом ученого у 1926-1927 рр. розпочинає діяльність Асоціація культурно-історичного досвіду при Київському інституті народної освіти (керівник Ф. Савченко). М. Грушевський читає тут курси “Сучасна соціологія. Примітивне мислення і його еволюція” та “Соціальні і культурні течії в Україні”.

Однак, невдовзі соціологія в СРСР надовго потрапляє під заборону [1, 294-301]. Царина соціологічних інтересів М. Грушевського – чинники соціальної еволюції, закони суспільного розвитку, сутність соціології, генетична соціологія, критика західних теорій.

Завданням соціології визначав він вивчення соціальних процесів у суспільстві, яке повинно супроводжуватись відкиданням випадкового, мінливого і зосередження уваги на типовому та постійному. Значення соціології М. Грушевський вбачав, перш за все, в тому, щоб допомогти кожній людині зрозуміти суспільство, в якому вона живе. “Початки громадянства” – праця, яка дає можливість скласти уявлення про погляди автора на предмет і проблематику соціологічної науки.

Соціологію автор визначає тут як науку про загальні і постійні тенденції і форми соціального розвитку. Аналізуючи основні ідеї позитивізму, еволюціонізму, органістичної соціології та марксизму, він зауважував, що висновки соціологів- органістів ґрунтуються на переконанні, ніби соціальне життя можливо звести до тих же формул, які описують явища природи. Розглядаючи суспільну еволюцію, він стверджував, що головними

її тенденціями є диференціація і консолідація (інтеграція) або, іншими словами, вічна зміна, чергування індивідуального самозадоволення і колективізму.

На думку М. Грушевського, соціологія може визначити типові ситуації і типові тенденції цього життя. Він писав: “Тенденції певної послідовності еволюції кожної функції людського життя очевидно мають місце: вони відчутні у постійних повторюваннях певних взаємовідносин між явищами. Ці взаємовідносини можуть бути підведені під категорію емпіричних законів... У людському суспільстві діють біологічні закони самоохорони роду, постійної диференціації, спадковості, виживання найбільш пристосованих і т.ін. Можна вказати і на аналогічні з ними психологічні закони – наслідування і вибору, еко- номічні закони – залежність рівня виробництва від попиту і пропозиції, розподілу праці тощо. В межах кожної з цих сфер існує власна необхідність і власні причинно-наслідкові зв'язки, які дають можливість конструювати окрему науку, скажімо, політичну економію або соціальну психологію. Завдяки цьому і весь соціальний процес, детермінований цими факторами, набуває певного ритму і певних рис загальності, наявність яких виводить соціологію за рамки чистої описовості і робить її дійсною наукою” [4, 206-215].

Праця М. Грушевського “Початки громадянства” містить розділ, присвячений “початкам генетичної соціології в українознавстві”, в якому дано огляд історико-етнографічних досліджень М. Зібера, Ф. Вовка, М. Чернишова, М. Сумцова та В. Охримовича з точки зору їх соціологічного змісту, а також проаналізовано перші розділи “Повісті минулих літ” як документальне джерело з історичної соціології [8, 21-24]. У передмові до праці М. Грушевський висловлював жаль з приводу того, що соціологічні дослідження, які так активно були розпочаті в українській науковій літературі, згодом згорнулися й заглухли під натиском інших інтересів. Він висловлював надію на відродження інтересу до таких досліджень. На жаль, пауза у розвитку української соціології виявилась (не з вини вченого) значно довшою, аніж міг передбачати наш видатний вчений. Однак те, що було зроблено на межі XIX-XX ст. у справі підготовки інституціоналізації соціології, не пропало марно. Наукові результати українських учених класичної доби складають міцні підвалини для відродження і дальшого розвитку їх традицій сьогодні [2, 214-218].

І чи не найбільший внесок в процес інституціалізації української соціології доклав М. Грушевський, очолюючи Український соціологічний інститут протягом 1919-1924 років, підтримуючи українських вчених, допомагаючи їм у виданні наукових соціологічних праць.

Список використаних джерел

1. Захарченко М., Погорілий О. Історія соціології (від античності до поч. ХХ ст.). – К., 1993. – 336 с.
2. Погорілий О. Соціологічна думка ХХ ст. – К., 1996. – 224 с.
3. Ручка А., Танчер В., Курс історії теоретичної соціології: Навч. посібн. – К., 1995. – 224 с.
4. Сохань П., Ульяновський В., Кіржаєв С. М.С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. – К., 1993. – 322 с.
5. Соціологічна думка України: Навч. посібн. / ред. Захарченко М. та ін. – К., 1996. – 424 с.
6. Соціологія. Посібник / за ред. В.Городяненка. – К., 1999. 384 с.
7. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: Навчальний словник-довідник / уклад. В.Піча, Ю.Піча, Н.Хома та ін. – К., Львів, 2002. – 480 с.
8. Ульяновський В. Проекти соціологічного інституту Михайла Грушевського // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – №7. – С. 21.
9. Черниш Н. Соціологія: Курс лекцій. – Львів, 1996. – 364 с.
10. Шаповал М. Загальна соціологія: Підручник / за ред. О.Юренка. – К., 1996. – 368 с.

Петраш Наталія Андріївна,

студентка 1-го курсу Інституту інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія»;

Науковий керівник:

Чулінда Людмила Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного та адміністративного права Інституту інтелектуальної власності НУ «Одеська юридична академія»

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНИ

Як би хотілося мені стати ватажком хлопців українських!

Робитиму для цього все, що зможу! Може, Бог мені і допоможе!

М. Грушевський

Кожне покоління, кожна нація пишається своїми видатними людьми. Саме завдяки їм, висоті їхніх звершень залишаються в історії народи, що цього гідні. Видатні особистості – немов камертон свого часу: вони задають

тональність життя суспільства, постійно підіймають планку суспільних діянь і прагнень. Саме таким і лишився в нашій історії великий син України, історик і державотворець Михайло Сергійович Грушевський. Кобзарем називають Тараса Шевченка, Каменярем – Івана Франка... Михайла Грушевського назвали Великим Українцем.

Саме з іменем М. Грушевського пов'язані триумф і трагедія українського національно-визвольного руху у 1917-1918 рр.: створення Центральної Ради, де його заочно обрали головою, проголошення автономії України, створення Української Народної Республіки та проголошення її незалежності, акт Злуки Східної та Західної України, трагедія під Крутами, німецька окупація України... Фактично виконуючи обов'язки президента новоствореної держави, М. Грушевський словом і ділом обстоював право українського народу на власну державу, підкреслюючи при цьому, що Україна має бути не лише для українців, а для всіх, хто у ній живе.

Відродження України та її державності вимагає пильної уваги до визначення ролі особистості в історії. Адже історія – це не лише факти, події, явища, а насамперед люди, які жили і творили у ту чи іншу епоху. Історичні суперечності показані саме через складність і неоднозначність людської натури, її сприйняття сучасниками і нащадками. Без ознайомлення із видатними особистостями знання історії не може бути повним, бо кожна з них – це не лише людина як така, але й виразник інтересів певної соціальної групи. Більшість із них не були закостенілими у своїх поглядах, і могли змінювати світогляд під впливом інших осіб, реалій життя тощо. І, нарешті, вони були живими людьми із притаманними їм недоліками та помилками.

Основними принципами української автономії, за глибоким переконанням М. Грушевського, мали стати: федералізм, демократичні, парламентські форми правління, широке самоврядування на місцях. Українська автономія, зазначав він, «має бути організована на основах широкого демократичного (нецензового) громадського самовпорядкування, від самого низу («дрібною земською одиницею»), аж до верху – до українського сейму. Вона має вершити у себе вдома всякі свої справи – економічні, культурні, політичні, утримувати своє військо, розпоряджатися своїми дорогами, своїми доходами, землями і всякими натуральними багатствами, мати своє законодавство, адміністрацію і суд» [1, с.85].

М. С. Грушевський виокремлював принципи автономії:

1. Свобода всіх народів Росії, свобода “висловлювати свої гадки живою мовою і друкованим словом, збиратися на зібрання й обговорювати вільно всякі справи, зв'язуватися в товариства і союзи, не питаючи на те дозволу”.

2. Окрім свободи, необхідною умовою є рівність всіх людей: “однакове право повинні мати пани, мужики, просвіщенні і прості, чоловіки і жінки,

якого хто б був народу і віри”. 3. Загальне, рівне, пряме й таємне виборче право виховання “грамотних громадян, щоб не можна було знати, хто за кого голосував» [1, с.123].

В автономній Україні, на його переконання, мають бути забезпечені права національних меншин, оскільки повнота національного життя, що її добивались для українського народу, не повинна поглинути інших народностей і обмежувати їх змагання до вільного розвитку своєї культурної й національної стихії. Для забезпечення прав національних меншин. М.С. Грушевський пропонував прийняття їх мови у відносинах з урядами й органами самоуправи в тих округах, де ці народності становлять певний національний мінімум; надати можливості навчатися рідній мові; створити культурні й релігійні товариства й установи.

Автономія, за М. Грушевським, це «право жити по своїм законам, самим собі становити закони, а не жити по чужим законам і під чужою владою» [2, с.37].

Такими були погляди М.Грушевського на українську державу в складі Російської федеративної республіки на початку 1917 року, в перші місяці Лютневої революції, коли повіяв вітер свободи і здавалося, що Росія може бути демократичною республікою, а Україна буде розквітати серед таких само автономних держав в рівному союзі.

Кожен подібний ювілей - це, безумовно, знаменна подія. Але, як зазначав сам М. Грушевський, “є події, що по короткім часі мають виключно історичне, сказати б, антикваричне значення; є знов такі, що служать вихідною точкою для дальших поколінь на довгий час, створюють для них цілком нові обставини життя, виносять на верх змагання й ідеї, що стають боевим прапором для віків, святощами для одних і страхом для других” [1, с.198].

Саме такого звучання набувають сьогодні роковини М. Грушевського, адже з багаторічного небуття повертаються не тільки його ім'я й творчість, а й безцінний історичний досвід, зневажати який ми просто не маємо права. Діяльність і творчість М. Грушевського творять цілу епоху в інтелектуальному, науковому, національно-культурному і державному розвитку Нової України... У переломний період в житті української нації, в період відновлення державного життя України відчувається потреба призадуматися і наново оцінити творчу спадщину і діяльність М. Грушевського як засновника української держави.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – Київ, 1991.
2. Верстюк В.Ф. М. С. Грушевський у перший період діяльності Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1996. – № 5. – С. 35–42.

*Тищенко Катерина В'ячеславівна,
студентка художньо-технологічного
відділення ВСП Київського
індустріального коледжу КНУБА;*

*Москаленко Наталія Сергіївна,
студентка художньо-технологічного
відділення ВСП Київського
індустріального коледжу КНУБА*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ГОЛОС ІСТОРІЇ

150 річчя від дня народження видатного українського історика, державного, політичного діяча, Голови Центральної Ради Української Народної Республіки Михайла Грушевського цього року відзначають в Україні на державному рівні відповідно до Указу Президента України Петра Порошенка, опублікованому 9 лютого 2015 року [6, с. 4].

Ми пізно, дуже пізно відкрили Михайла Грушевського і як історика, і як політичного діяча. Причина ясна – деформація історії України, справжньої історії України [2, с. 192].

В українській історичній науці знайдеться небагато діячів, які могли б зрівнятися з академіком Михайлом Сергійовичем Грушевським широтою світогляду, силою розуму, різнобічністю таланту, негасимою жагою творчості, неймовірно працездатний. Це була людина, яка практично не знала сну. Він вставав 4-й годині ранку, щоб працювати. О 10 годині ішов на службу, до бібліотеки чи архіву. Повертався о 5 годині після обіду. Сидів над паперами до дванадцятої-першої ночі. Весь час носив з собою рукописи, пробні відбитки. Писав, писав, писав [2, с. 198].

Енциклопедичні знання, здатність глибоко аналізувати суспільні процеси дозволяли М.Грушевському виявити себе у багатьох галузях: археографії, літературознавстві, фольклористиці. Та насамперед М.С.Грушевський – видатний історик світового рівня (автор майже двох тисяч тільки надрукованих праць). Його перу належить найфундаментальніше дослідження з минулого нашого народу «Історія України-Руси», яке охоплює період від найдавніших часів до XVII ст..

Історією юнак захопився ще під час навчання у Тифліській гімназії. Тут він багато читав, познайомився з творами М.І. Костомарова, П.О. Куліша, М.О.Максимовича, А.Л. Метлинського, А.О. Скальковського та інших відомих дослідників минулого, фольклористів, етнографів. Велику роль у визначенні подальшої творчості долі М.С.Грушевського відіграв журнал «Киевская старина», який він називав своєю справжньою школою. Бажання глибше осягнути історію українського народу привело М.С.Грушевського до Київського університету св. Володимира.

Проте обдарований юнак продовжував наполегливо поповнювати свої знання. Під керівництвом одного з найвизначніших тогочасних істориків, професора В.Б.Антоновича, М.С.Грушевський робить перші кроки в науці. Один з ранніх його творів «Южнорусские господарские замки в половине XVI века» засвідчив, що в науку прийшов учений, здатний глибоко мислити, з власним баченням історії як суспільного процесу. По закінченні в 1890 р. університету М.С.Грушевському запропонували місце стипендіата кафедри російської історії. Протягом чотирьох років він готував працю «Барське староство», яку успішно захистив як магістерську дисертацію у травні 1894 р. З цього часу почався новий етап у житті молодого вченого.

За рекомендацією професора В.Б. Антоновича він переїздить до Львова, де очолює кафедру всесвітньої історії «з спеціальним оглядом на історію Східної Європи». Відтоді, протягом 19 років (до 1913 р.), діяльність М.С.Грушевського пов'язана з Львівським університетом, науковим і суспільно-політичним життям Галичини. Головною справою вченого стала підготовка курсу лекцій з історії України, які з часом стануть основною багатотомною фундаментальною працею «Історія України-Руси». Другим важливим напрямом його діяльності в цей період була робота в Науковому товаристві ім. Т.Г.Шевченка, яке М.С.Грушевський очолив у 1897 р., одночасно залишаючись головою історичної секції та археографічної комісії. Це для нього період інтенсивної наукової і організаторської роботи. Завдяки старанням вченого значно збільшилися фонди бібліотеки, почала випускати книжки друкарня товариства, було засновано музей, створювалися різні за напрямками наукові комісії. Товариство ім. Т.Г.Шевченка започатковує під редакцією М.С.Грушевського видання «Записки наукового товариства» (116 томів). Тут друкувалися майже всі тогочасні історики, літературознавці, фольклористи, мовознавці, громадянські діячі. Одночасно під редакцією вченого регулярно виходили джерелознавчі праці, зокрема, томи «Жерела до історії України-Руси», «Українського архіву», «Збірника» та ін., які відіграли важливу роль у подальшому розгортанні історичних досліджень.

З того часу Грушевський цілих 20 років, аж до вибуху світової війни, викладав історію України. Починав він її від найдавніших часів, від початку історичного життя на наших землях, і доводив до останніх століть. Українська молодь уперше могла почути наукові лекції, на яких учений, професор детально пояснював минуле рідної землі. Він повідшукував багато досі невідомих досі джерел до давньої нашої історії, звертав усе увагу на літописи арабські та перські, знайомив слухачів із маловідомими документами, спростовував помилки та хибні погляди давніх істориків. Та найцінніше у викладах Грушевського було те, що всі події він оцінював із

українського становища, що старався все пояснити розвиток нашого народу від найдавніших часів, що вмів піднести світлі хвилини в минулому України.

Російські вчені натягали так історію, що київські часи нашої державності зв'язували зі своїм народом. Замість починати свою історію від організації московського князівства, вони влучували й Володимира Великого, і Ярослава Мудрого, і галицько-волинських, як Романа та Данила – до своєї історії. Отак вони сплутували наших князів зі своїми, потім про нас нічого не говорили аж до часу, коли Хмельницький відірвав Україну від Польщі.

Грушевський спростував цей московський погляд. Він виразно довів, що київський період історії – це наш, український, а москалям треба починати свою історію від основ московського князівства [1, с.355] Під впливом буржуазно-демократичної революції 1905-1907 рр. відбулися деякі зміни у політичному житті Росії, що дозволило вченому після кількох років еміграції знову побувати у багатьох містах Лівобережної, Слобідської та Південної України, розширити свою науково-організаційну діяльність. М.С.Грушевський виступив ініціатором переведення до Києва «Літературно-наукового вісника» та деяких інших журналів, став ініціатором заснування у Києві Українського наукового товариства (1907), яке, незважаючи на труднощі, почало видавати «Записки УНТ» і журнал «Україна».

Перша світова війна докорінно змінила життєві та творчі плани М.С. Грушевського. З Карпат, де він відпочивав, учений переїхав до Відня, потім до Італії, Румунії. І тільки у листопаді 1914 р. йому вдалося повернутися до Києва. Однак царські власті зустріли ученого насторожено, висунувши навіть абсурдні звинувачення у шпигунстві на користь Австро-Угорщини. За арештом і принизливими допитами послідувало заслання до Симбірська та Казані. Тільки клопотання Російської Академії наук змінило його статус – М.С.Грушевському вдалося повернутися до Москви й зайнятися науковою роботою.

У період з березня 1917 р. по квітень 1918 р. М.С.Грушевський вів активну політичну діяльність. Зусиллями різних партійних груп, насамперед соціал-демократів на чолі з істориком мистецтв Дмитром Антоновичем, на базі представництва від різних українських товариств і організацій було створено 17 березня Центральну Раду (сам Антонович увійшов до неї як делегат від співочих товариств). Центральна Рада обрала своїм головою відомого історика М. Грушевського [5, с. 75].

У Києві Грушевського всі повітали як батька народу. Де лиш він з'являвся, скрізь громадяни й військо стрічали його бурхливими оваціями [1, с.360]

Під керівництвом визнаного, авторитетного лідера українського руху Центральна Рада за короткий час пройшла шлях від гасел національно-культурної автономії до проголошення суверенної Української народної Республіки (січень 1918).[3, с.1-2] Грушевський був автором головних політичних документів УЦР, основних концептуальних положень Української революції. Після гетьманського перевороту М.С.Грушевський відійшов від політики. З березня 1919 р. знову почав емігрантський період життя вченого. Перебуваючи в Празі, Берліні, Женеві, Парижі та інших містах, він займався переважно науковою діяльністю: підготував і опублікував ряд досліджень (зокрема, такі значні, як «З історії релігійної думки на Україні», «Початки громадянства» та ін.), організував видання та редагування науково-політичних журналів. Тоді ж, у Бадені, зайнявся літературознавчими студіями. Це було давнє захоплення М.С.Грушевського. «історія і література – людське життя і його відбиття в словесній творчості – однаково зробились предметом моїх інтересів», - писав він.) [1, с. 362].

Справді, велика частина наукового доробку була пов'язана з дослідженням літературного процесу на Україні у період феодальної доби. Це яскраво простежується у багатотомній «Історії України-Руси», де окремі розділи книг присвячені розвитку письменства і літератури. Але найповніше літературознавчі погляди М.С.Грушевського втілені у його п'ятитомній «Історії української літератури», що стала другою фундаментальною працею вченого.

Перебуваючи в еміграції, М.С.Грушевський не поривав зв'язків з Україною. Він інтенсивно листувався з діячами культури і науки, уважно стежив за подіями суспільно-політичного життя. Поступово в нього визріли думки про можливість повернення на Батьківщину. Після кількох років переговорів з радянськими представниками М.С.Грушевському нарешті дозволили в'їзд у країну, і 7 березня 1927 р. разом із сім'єю він прибув до Києва.

В Україну М.С.Грушевський повернувся всесвітньо відомим вченим-істориком. Того ж року його обрали академіком ВАУН. Він очолював науково-дослідну кафедру історії України, ряд комісій та секцій Академії наук. Брав участь у виданні журналу «Україна», «Записок історико-філологічного відділу ВАУН», «Наукового збірника», «Студії з історії України» та інших збірників, зосереджуючи увагу на аналізі та дослідженні творчої концепції та М.І.Костомарова, В.Б.Антоновича, П.О.Куліша, М.П.Драгоманова.

У березні 1931 р. М.С.Грушевський змушений був залишити Київ і переїхати до Москви, де його і арештували, інкримінуючи участь у так званому Українському національному центрі. Але не маючи ніяких доказів, сталінські посіпаки змушені були звільнити історика.

Незважаючи на вік і стан здоров'я (М.С. Грушевський фактично втратив зір), вчений багато працював у архівах і бібліотеках Москви, писав праці з літературознавства, задумував кілька нових фундаментальних досліджень.

У 1934 р. М.С.Грушевський раптово помер – у Кисловодську, після незначної операції. Похований у Києві на Байковому цвинтарі.

Зазнають репресій дочка Грушевського Катерина і брат Олександр. В Україні терміново створюється міф про М.С.Грушевського як заклятого ворога українського народу. Наукова спадщина вченого опинилася під заборону, його праці було передано до спец сховів.

На звістку про мученицьку смерть одного з найбільших синів України ціла наша земля покрилася невимовним смутком. Кожний низько хилив голову з пошани перед такою великою постаттю, якою був найбільший сучасний наш історик і керманіч народного корабля в таких важких, але таких ясних хвилинах нашого життя. Всі наші люди, де тільки мають до того змогу, вдячністю віддають поклін великому українцеві: часописи, збори, академії, наукові збірники. Нема міста, нема села, де не пом'янули б його пам'яті. Він для народу не вмер. Він живе й вічно житиме в серцях наших. Гарячі слова його, наче той Дніпро широкий, усе будуть литися, текти, будуть падати глибоко в наші серця і ніби тим вогнем пектимуть холодні наші душі!) [1, с.365].

Тільки в незалежній Україні стало можливим об'єктивне висвітлення постаті Михайла Грушевського, належне поцінування його внеску в українську науку і державність, видання його творів і вшанування пам'яті.

Список використаних джерел

1. Михайло Грушевський – життя і діяльність / І.Крип'якевич; Історичний календар. – К., 2001.

2. Хто такий Михайло Грушевський? / Я. Дашкевич; Наука і культура. Україна. – К., 1989, випуск 23.

3. Автономізм – самостійництво – залежність від окупантів: еволюція поглядів і державницького статусу України за доби Центральної Ради / Солдатенко В., Бевз Т.; Видавниче підприємство «Перше вересня». – К., 1997, № 20-21.

4. Постать Михайла Грушевського в українській історії / О.Бакалець, III Міжрегіональна міжвузівська науково-практична конференція; Український історичний журнал, № 2.

5. Націонольно-культурне будівництво в Україні в 1917 р. (за матеріалами газети Народна воля») / І.Миколаєнко; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник. Історія . – К.,2001, випуск 53.

6. Про відзначення 150-річчя від дня народження Михайла Грушевського: Указ Президента України від 9 лютого 2015 р. № 35 // Урядовий кур'єр. – 11. Лютий (№ 25).

*Ярошовець Яна Сергіївна,
майстер виробничого навчання
ДНЗ «Міжрегіональне вище
професійне училище автомобільного
транспорту та будівельної
механізації»*

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – БУДІВНИК УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЖИТТЯ

Михайло Грушевський – одна з найвидатніших постатей української історії. Передовик української науки, політичний діяч і публіцист, голова Центральної Ради, академік. Володіючи енциклопедичними знаннями, здатністю аналізувати та відтворювати історичні процеси, він проявив себе в багатьох галузях знань: історії, археографії, літературознавстві. Але насамперед М. С. Грушевський – це здібний історик і патріот свого народу, який створив перше найбільш повне, узагальнююче дослідження з історії України від найдавніших часів до другої половини XVII ст. Його наукова концепція ґрунтується на органічній єдності високого професіоналізму викладу матеріалів, глибоких знаннях джерел та оригінальності їх трактування.

В своїй «Автобіографії» в 1905 року Грушевський скромно зазначає, що після приїзду до Львова “взявся за організацію наукової роботи в недавно зреформованім, але не зовсім ще виведенім на наукову дорогу Науковім Товаристві ім. Шевченка”. Можна стверджувати, що приїзд Грушевського до Львова восени 1894 року, як звичайного професора історії на Львівському університеті, започаткував “золоту добу” в історії Наукового товариства імені Т.Шевченка і взагалі в розвитку наукового життя в Україні. Саме у Львові Грушевський писав «Історію України-Руси», у Львові на базі НТШ і Львівського університету він створив свою історичну школу, а за час його багаторічного головування в НТШ (1897–1913) це товариство стало “некоронованою академією наук”, всеукраїнським науковим центром. Українознавчі дисципліни стали інтегральною частиною української і світової культури.

Науково-організаційна та редакційна діяльність Грушевського, співпраця з іноземними науковими установами, організація і участь в наукових конференціях безпосередньо причетні до включення українознавчих дисциплін в світову науку. Можна лише пригадати, що за головування Грушевського до 1913 року побачили світ 423 томи видань НТШ, як директор Історично-Філософічної секції (від 1894 року), Археографічної комісії (1895), а опісля Етнографічної, Правничої і

Лікарської, Статистичної і Бібліографічної, які діяли побіч наукових секцій НТШ, Історично-Філософської, Філологічної і Математично-Природописно-Лікарської секцій значно поширювали науково-дослідчу тематику в НТШ, що нагадувало структуру європейських академій наук.

Грушевський вважав, що Наукове Товариство імені Шевченка є прототипом Української Академії Наук. Незважаючи на вклад історика в розбудову НТШ, через різні внутрішні інтриги і непорозуміння, як відомо, в 1913 році він залишає посаду голови. Важливо також згадати боротьбу Грушевського за український університет у Львові.

Паралельно з діяльністю в НТШ, Грушевський поширює свою працю на Придніпрянську Україну. В 1907 році в Києві організовується Українське Наукове Товариство з подібними завданнями і структурою на зразок львівського НТШ. Грушевський очолює УНТ. Отже, в той час він був головою двох центральних осередків українського наукового життя – НТШ у Львові та УНТ в Києві. За його ініціативою започатковано періодичне видання Записки УНТ (1908) і журнал Україна (1914). Українське Наукове Товариство відіграло важливу роль в створенні Української Академії Наук в 1918 році. НТШ і УНТ були прототипами цієї найвищої української наукової установи.

Окрему увагу слід звернути на погляд Грушевського на українську мову. Він писав, що “одним з центральних питань” стану культури, мови і повноти національного життя є справа вищої науки на даній мові, а академічна, університетська освіта в українській мові дає свідоцтво культурної дозрілості в розвитку українського народу. Нагадаємо: у 1899 році в Києві відбувся XI археологічний з’їзд, на який запрошено НТШ з науковими читаннями. Грушевський вимагав визнання на з’їзді української мови, як офіційної. Коли українська мова не була визнана однією з робочих мов, НТШ не взяло участі. “Було то перше гостре поставлення українського питання на російському ґрунті. Воно і дало повід всім ворогам українства в Росії вилляти потоки яду і помий на мене як провідника цієї справи”, – писав М. Грушевський. Як голова Української Центральної Ради, Грушевський звернув спеціальну увагу на організацію Української Академії Наук. Вже в березні 1917 р. в Києві відновило свою діяльність Українське Наукове Товариство і на цьому форумі Грушевський дає пропозицію “утворити комісію для вироблення статуту Академії та переведення її організації”. В період Центральної Ради (1917–1918) за його головування відкрито Українську Академію Мистецтв, Українську Науково-Педагогічну Академію і Український Науковий Університет. Науково-академічна діяльність Грушевського в 1917–1918 роках вимагає нового висвітлення та ретельного дослідження.

В той час Грушевський фактично очолив українське державне відродження, яке охоплювало усі ділянки культури і науки. Першим його зверненням 21 березня 1917 року було “До українських професорів”, в якому він наголосив потребу організації наукових і педагогічних сил.

Черговий етап – створення еміграційної наукової установи М. Грушевським – Українського Соціологічного Інституту у Відні в 1919 році і започаткування істориком науково-видавничої діяльності на еміграції.

Черговий етап наукової і науково-організаційної діяльності пов’язаний безпосередньо з його поверненням в Україну і його діяльністю у Всеукраїнській Академії Наук, в якій Грушевський побудував свої Історичні і відновив видання українознавчого наукового журналу «Україна». Можна стверджувати про справжній ренесанс української історичної науки в той час. Тоді ж народилася історична школа Грушевського в Києві, яка прийняла його схему і далі науково опрацьовувала різні періоди історії України. Зрозуміло, що радянська влада жорстоко вчинила з Михайлом Грушевським, ліквідувавши його історичні установи та численні серійні видання, заслала Михайла Сергійовича в Москву і безпосередньо причетна до його смерті.

Боротьба з історіографічною спадщиною Грушевського, як “головного фальсифікатора історії України і поборника російсько-української дружби” тривала в радянській Україні приблизно до 1990 року. Лише під час першого конгресу Міжнародної Асоціації Україністів у Києві у 1990 р. зал оваціями зустрів пропозицію відновити в українській історіографії схему історичного процесу країн Центрально-Східної Європи.

Підсумовуючи наукову діяльність Грушевського в НТШ, Українському Науковому Товаристві у Києві, Українському Соціологічному Інституті у Відні та Всеукраїнській Академії Наук у Києві, можна об’єктивно ствердити, що він був і до сьогодні залишається унікальним і найвидатнішим організатором українського наукового життя, який випровадив наукове українознавство й українську історичну науку на світовий форум.

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

- Куліков П. М.**, ректор Київського національного університету будівництва і архітектури, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, доктор економічних наук, професор 3
- Плоский В. О.**, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Київського національного університету будівництва і архітектури, доктор технічних наук, професор 5

ВИСТУПИ

- Перегуда Є. В.** 7
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ ЯК БУДІВНИЧИЙ НАЦІЇ: РЕФЛЕКСІЯ МИНУЛОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
- Деревінський В. Ф.** 12
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА УКРАЇНА В ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
- Авдєєнко О. Д.** 16
СОЦІОЛОГІЧНІ ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО І ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
- Бурда І. О.** 22
ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ПІД ЧАС РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ ПЕРШОГО СКЛИКАННЯ
- Вановська І. М.** 25
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ТВОРЕЦЬ ІСТОРІЇ РІДНОГО НАРОДУ
- Гончаренко І. В.** 33
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ
- Дремлюга С. П.** 36
ДО ПИТАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Дручек О. В. ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ КОНЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	39
Єгоров В. В. М. І. КОСТОМАРОВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО	42
Іванова О. В., Корсун С. І. ЕНЕРГЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЕНЕРГЕТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ	46
Калениченко Р. А., Деменко О. Ф., Соколов С. В. ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	49
Каськов І. В. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВИПУСКНИКА ПСИХОЛОГА ДО УМОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	53
Корчова Г. Л. УКРАЇНСТВО ЯК ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	55
Красильник Ю. С. ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА СТАН ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	59
Ломачук Л. А. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ – МОНУМЕНТАЛЬНА ПРАЦЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	62
Оксюковський П. П. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: ВИДАТНИЙ ЛІТОПИСЕЦЬ, МИСЛИТЕЛЬ І ТВОРЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ	63
Панібудьласка А. В. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ. ВЧЕНИЙ І ВЛАДА	65
Потапюк Л. М. ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	68

<i>Почка К. І.</i>	74
ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК НАУКОВО-ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ	
<i>Решетило Н. М.</i>	78
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ	
<i>Романюк І. М.</i>	80
ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО НА ПРОЦЕС ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА	
<i>Руденко М. В.</i>	83
ПОГЛЯДИ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО ЩОДО ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ	
<i>Савойська С. В.</i>	86
КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	
<i>Семко В. Л.</i>	90
ГЕОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	
<i>Скриник М. В., Скриник Л. М.</i>	92
THE FIGURE OF MYKHAILO HRUSHEVSKYI IN THE PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS	
<i>Стеценко С. В.</i>	95
МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ І ГЕНЕЗА ІДЕЙ: ВІД ФЕДЕРАЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДО СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	
<i>Сушков О. О.</i>	97
НАУКОВІ ЗДОБУТКИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У ПЕРІОД ЕМІГРАЦІЇ (1919-1924 рр.)	
<i>Третяк В. П.</i>	100
ІСТОРИОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	
<i>Усова В. В.</i>	103
ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО – ЯСКРАВІЙ ПРИКЛАД СЛУЖІННЯ СВОЄМУ НАРОДОВІ	

Хміляр О. Ф. СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ В СТРУКТУРІ РОЗВИТКУ ПРОГНОСТИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ОФЦЕРА	106
Шевченко М. М. ГЕОПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО І ДИПЛОМАТИКО- СТРАТЕГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	109
Шутова С. М. ХТО ВИ, ПРОФЕСОР ГРУШЕВСЬКИЙ?	114
Ярошовець А. В. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – АРХІТЕКТОР ПЕРШОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	117
Бондарчук О. М. НАУКОВА ТА КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	120
Борисевич М. В. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	123
Гарбар А. М. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	125
Гриценко А. В. ІДЕЯ НАРОДНОСТІ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО (1866–1934)	128
Гресько Є. Р. КОНЦЕПЦІЇ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	131
Іскандерова Н. Б. ЦІКАВІ ФАКТИ З ЖИТТЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	134
Концемал О. О. ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	137
Козак Ю. Р. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВЧЕНИЙ СВІТОВОГО РІВНЯ	141
Кравець А. О. ІДЕЯ САМОСТІЙНОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ПОГЛЯДАХ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	144

<i>Лисицька Ю. В.</i> ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	146
<i>Литвинчук В. К.</i> ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ	149
<i>Ліщинський В. К.</i> МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ: АВТОБІОГРАФІЧНИЙ НАРИС	152
<i>Панасенко Я. А., Ковтун К. І., Клічес В. А.</i> ВНЕСОК МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ	155
<i>Петраш Н. А.</i> МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНИ	160
<i>Тищенко К. В., Москаленко Н. С.</i> МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ГОЛОС ІСТОРІЇ	163
<i>Ярошовець Я. С.</i> МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – БУДІВНИК УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ЖИТТЯ	168

Наукове видання

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА
ДЕРЖАВОТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА
ГРУШЕВСЬКОГО
(ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

круглого столу

(Київ, 26 жовтня 2016 року)